

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra církevních dějin

Diplomová práce

Proměny mariánské úcty v českých církevních dějinách

Vedoucí práce: doc. ThLic. Martin Weis, ThD.

Autor práce: Kamila Šťastná

Studijní obor: Učitel náboženství a etiky

Ročník: 5.

2006

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem zpracovala samostatně a veškerou literaturu, kterou jsem použila, jsem uvedla v seznamu literatury.

Kamila Hášková

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. ThLic. Martinu Weisovi, ThD. za metodické vedení, cenné rady, jeho laskavost a hezké knihy, které mi věnoval. Děkuji svému otci Mgr. Ludvíku Šťastnému za jeho podněty a konzultace. Také děkuji svému bratru Ing. Ludvíku Šťastnému a strýci Ing. Jiřímu Šťastnému za jejich věcné připomínky a dary.

OBSAH

OBSAH	4
ÚVOD	7
1 Fenomén mariánské úcty	9
1.1 Vymezení, charakteristika, formy a příčiny mariánské úcty	9
1.1.1 Vymezení pojmu.....	9
1.1.2 Charakteristika pojmu.....	10
1.1.3 Formy mariánské úcty	11
1.1.3.1 Mariánská úcta v liturgii	11
1.1.3.2 Mariánská modlitba.....	12
1.1.4 Příčiny mariánské úcty.....	13
1.2 Teologické zdůvodnění mariánské úcty	13
1.2.1 Mariánská úcta v Písmu.....	13
1.2.1.1 Lukášovo evangelium	14
1.2.1.2 Janovo evangelium.....	14
1.2.2 Výpovědi o mariánské úctě v církevní tradici	15
2 Formování mariánské kultu	17
2.1 Mariánský kult na Západě.....	17
2.2 Mariánský kult na Východě.....	21
3 Formování mariánské úcty v Čechách	23
3.1 Náboženská situace v Čechách před příchodem křesťanství	23
3.1.1 Formování mariánské úcty Západem.....	23
3.1.2 Formování mariánské úcty Východem	24
3.2 Mariánská úcta u Přemyslovců.....	24
3.2.1 Mariánská formace prostřednictvím benediktinů	25
3.2.2 Nejstarší poutní místa	26
4 Období stabilizace 11. - 14. století	27
4.1 Dobové pozadí	27
4.2 Mariánská úcta v našich řádech	27
4.2.1 Premonstráti	27
4.2.2 Cisterciáci	28
4.2.3 Johanié	29
4.2.4 Křížovníci s červenou hvězdou.....	29
4.2.5 Synové sv. Bernharta Klaravallského	29
4.2.6 Dominikáni	30
4.2.7 Minorité	30
4.2.8 Augustiniáni kanovníci	31
4.2.9 Servité	32
4.3 Významní mariánští ctitelé	32
4.3.1 Blahoslavený Hroznata	32
4.3.2 Karel IV.	33
4.3.3 Arnošt z Pardubic.....	33
4.3.4 Jan z Jenštejna.....	34
4.4 Situace na Karlově univerzitě	35
4.5 Mariánská bratrstva.....	36
4.6 Mariánské spisy	36
4.7 Umění.....	37
4.7.1 Sochařství.....	37
4.7.2 Výtvarné umění.....	39

4.8	Poutní místa	40
5	Mariánská úcta v době husitství a reformace	42
5.1	Mariánská úcta v době husitství.....	42
5.1.1	Nástin dějinných souvislostí	42
5.1.2	Mistr Jan Hus.....	42
5.1.3	Umění.....	43
5.1.4	Poutní místa	44
5.2	Mariánská úcta v období reformace.....	45
5.2.1	Dějinný nástin	45
5.2.2	Reakce na reformaci prostřednictvím jezuitů	46
5.2.3	Mariánské družiny	48
5.2.4	Mariánská bratrstva.....	48
5.2.5	Umění a poutní místa.....	49
6	Období náboženské obnovy	51
6.1	Dobové pozadí	51
6.2	Habsburkové	52
6.3	Prameny doby barokní	53
6.3.1	Legends	53
6.3.2	Mariánské atlasy	53
6.3.3	Mariánské knížky.....	54
6.3.4	Prameny a Literatura o poutních místech	54
6.3.5	Bohuslav Balbín.....	55
6.3.6	Mariánská úcta z pohledu baroka	55
6.4	Činnost řádů.....	57
6.4.1	Premonstráti	58
6.4.2	Kapucíni.....	58
6.4.3	Karmelitáni	59
6.4.4	Piaristé	60
6.4.5	Kláster sv. Alžběty v Praze.....	61
6.5	Mariánská bratrstva.....	61
6.6	Umění.....	62
6.6.1	Lorety.....	62
6.6.2	Mariánské sloupy	63
6.6.3	Sochařství.....	63
6.6.4	Malířství.....	64
6.6.5	Hudba doby barokní.....	65
6.7	Barokní slavnosti spojené s mariánským kultem.....	65
6.8	Úcta k Panně Marii pomocnici křesťanů	66
6.9	Barokní poutní místa.....	66
7	Období osvícenství.....	70
7.1	Tereziánské a Josefínské reformy.....	70
7.1.1	Porušování Josefínských reforem	70
7.2	Umění.....	71
7.2.1	Milostné obrazy a sochy	71
7.2.2	Mariánská hudba.....	72
7.3	Poutní místa	72
8	Mariánský kult v 19. století.....	73
8.1	Dobové pozadí	73
8.2	Dobová mariánská literatura.....	73
8.3	Společnosti zasvěceného života.....	74
8.3.1	Redemptoristé	74
8.3.2	Kongregace milosrdných sester sv. Karla Boromejského	75

8.3.3	Školští bratři.....	75
8.3.4	Kongregace Fratrum ss. Sacramenti v Č. Budějovicích.....	77
8.3.5	Kongregace chudých školských sester pod ochranou Matky Boží.....	77
8.3.6	Řád navštívení Panny Marie – vizitantky.....	78
8.4	Mariánská úcta v hudbě.....	79
8.5	Poutě.....	79
8.5.1	Poutní místa pod správou redemptoristů.....	80
8.5.1.1	Svatá Hora.....	80
8.5.1.2	Hora Matky Boží u Králík.....	81
8.5.1.3	České Budějovice.....	81
8.5.1.4	Filipov.....	81
9	Mariánská úcta ve 20. století.....	83
9.1	Mariologie ve 20. století impuls pro reformu.....	83
9.2	Druhý vatikánský koncil.....	83
9.3	Situace po druhém vatikánském koncilu.....	83
9.3.1	Společnosti zasvěceného života.....	84
9.3.2	Církevní hnutí.....	84
9.4	Papežové.....	84
9.4.1	Pavel VI.....	84
9.4.2	Jan Pavel II.....	85
9.5	Církevní život v českém prostředí.....	85
9.5.1	Svržení mariánského sloupu.....	85
9.5.2	Mariánské družiny.....	85
9.5.3	Společnosti zasvěceného života.....	86
9.5.3.1	Salesiáni.....	86
9.5.3.2	Kongregace kněží Mariánů Neposkvrněného početí blahoslavené Panny Marie - Mariáni.....	87
9.5.3.3	Kongregace Misionářů oblátů Panny Marie Neposkvrněné - Obláti.....	88
9.5.3.4	Kongregace misionářů synů Neposkvrněného srdce Blahoslavené Panny Marie-Klaretini.....	89
9.5.3.5	Kongregace misionářů Matky Boží z La Saletty - Satetiny.....	89
9.5.4	Mariánští ctitelé.....	89
9.5.5	Vliv dogmatu nanebevzetí na české prostředí.....	90
9.6	Proměna mariánské úcty v řádech.....	91
9.6.1	Augustiniáni.....	91
9.6.2	Karmelitáni.....	92
9.6.3	Řád Karla Boromejského.....	92
9.6.4	Kapucíni.....	93
9.7	Mariánská hnutí.....	93
9.8	Poutní místa.....	94
9.8.1	Poutní místo Zlaté Hory.....	94
9.8.2	Nejnovější situace poutních míst.....	95
	ZÁVĚR.....	96
	SEZNAM LITERATURY.....	99
	SEZNAM ZKRATEK.....	106
	SEZNAM PŘÍLOH.....	107
	PŘÍLOHY.....	108
	ABSTRAKT.....	124
	ABSTRACT.....	125

ÚVOD

Tato práce pojednává o proměnách mariánské úcty v českých církevních dějinách.

K tématu mě přivedla má osobní touha vyvěrající z lásky a obdivu k Panně Marii. Jelikož mám ráda historii, chci zkoumat, zda podobný vztah k Matce Boží měli naši předkové a jakým způsobem se projevoval.

Stávající práce pojednávající o mariánské úctě svou pozornost ponejvíce zaměřují na poutní místa. Mezi nejvýznamnější díla, která se zabývají historií poutních míst v Čechách např. patří *Poutní místa v Čechách* od Zdeňka Boháče či *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách* od Heleny Koutecké. Mnoho badatelů svůj pohled soustředilo na mariánské umění. Tomuto tématu jsou zejména věnované publikace od Vitězslava Štajnohra *Panna Maria Divotvůrkyně*, dílo *Obraz a kult v Čechách. 17 a 18. století* od Jana Royta nebo díla Antonína Podlahy *Sochy a sochy mariánské v Čechách od dob nejstarších až do století XVI.* či *Obrazy mariánské v Čechách ze století XIV.-XVI.* Otázce mariánské úcty v církevních řádech se věnuje ve sborníku *Almanach Mariánský* kolektiv autorů. Karmelitánům vyšla publikace *Maria a Karmel*. O mariánské úctě servitů se můžeme dozvědět v díle *Pod ochranou Panny Marie Bolestné*. O slavných českých mariánských ctitelích informují díla od Martina Weise *Mariánské květy* a od kolektivu autorů *Bohemia Sancta*. Další pohled badatelů spadá do barokních Čech. Mezi nejvýznamnější práce tohoto období patří výše zmíněná monografie *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století* od Jana Rojta nebo *Barokní náboženská bratrstva v Čechách* od Jiřího Mikulce. Mezi knihy zabývající se dogmatickými otázkami na našem území patří třídílný svazek *Maria* od Konráda Kubeše či práce *Neposkvrněné početí Panny Marie v průběhu historie* od Václava Wolfa.

Z uvedeného je patrné, že většina prací pojednává o mariánské úctě z pozic jednotlivých hledisek (např.: poutní místa, umění, církevní řády). Novodobá práce zabývající mariánskou úctou z více úhlů pohledu na určité časové ose na našem území prakticky chybí.

Tato diplomová práce se tuto mezeru pokusí alespoň z části vyplnit. Práce poukáže na poli jednotlivých vývojových etap církevních dějin hlavní projevy mariánské úcty.

Jelikož přijetí mariánského kultu v Čechách je do značné míry spojeno s východní a západní formací, přikláním těmto formacím mu na začátku práce důraz. Mariánský kult se v následném období uchytil prostřednictvím činnosti řádů a významných osobností, proto se jimi důkladněji zabývám. V období husitském a reformačním přihlédneme k dogmatické stránce mariánské úcty, která prostřednictvím utrakvistů negativně ovlivnila projevy mariánské úcty na našem území. V období rekatolizace poukazuji na prameny, které se snažily probudit obecné povědomí o nutnosti mariánské úcty. V období osvícenství jsou brána na zřetel josefínská nařízení, která mariánskou úctu oslabila. V období 19. století se mimo jiné věnuji činností společností zasvěceného života, které se snažily o renesanci mariánské úcty. Ke konci 20. století je poukázáno na závěry druhého vatikánského koncilu, jež daly mariánské úctě teocentrický a christocentrický charakter.

Jak už bylo výše naznačeno, v práci je postupováno progresivní metodou (od začátku českých církevních dějin až po 20. století). Ke zkoumání jednotlivých hledisek v příslušném časovém úseku použiji synchronní metodu. U důležitých historických osobností uplatňuji metodu bibliografickou. Období 20. století je v práci zpestřeno anketou a rozhovorem.

Takto strukturované téma by mělo naplnit cíl mé práce, totiž předložit základní chronologický vývoj projevů mariánské úcty v českých církevních dějinách.

1 Fenomén mariánské úcty

1.1 Vymezení, charakteristika, formy a příčiny mariánské úcty

Než se začneme zabývat fenoménem mariánské úcty, je důležité definovat, co vlastně tento pojem znamená. Nejprve jej tedy vymežíme, charakterizujeme, určíme jeho formy a pokusíme se nastínit, co věřící motivuje k projevům této specifické úcty.

1.1.1 Vymezení pojmu

Slovník katolické dogmatiky nám předkládá tuto definici: „*Mariánská úcta je oceňující odpověď věřících na dějinně spásné poslání Marie.*“¹

Malý Bohovědný slovník se zmiňuje o mariánské úctě jako o hyperdulii, což znamená, že převyšuje úctu všech svatých, zároveň jí ale nepřísluší úcta klanění tzv. latie, která náleží pouze Bohu.²

Henry Petri v díle *Učení o Marii* uvádí, že mariánská úcta je znakem katolického postoje zbožnosti vycházející z nauky o Panně Marii.³

Mezinárodní papežská mariánská akademie v publikaci *Matka Páně* uvádí, že mariánská úcta je skutečností, jež má univerzální rozměry.⁴

¹BEINERT, W. *Slovník katolické dogmatiky*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1994, s. 182.

²Srov. MERELL, J. *Malý Bohovědný slovník*. Praha : Česká Katolická charita, 1963, s. 308.

³Srov. PETRI, H.; BEINERT, W. *Učení o Marii*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1996, s. 89.

⁴Srov. *Matka Páně*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 116.

Herders Theologisches Taschenlexikon upozorňuje, že mariánská úcta je vyšší stupeň uctívání tzv. hyperdulia, vycházející z jejího vztahu ke Kristu, jejího postavení v dějinách spásy a jejího plného spasení.⁵

1.1.2 Charakteristika pojmu

Papež Pavel VI. ve své encyklice *Marialis cultus* nahlíží na mariánskou úctu z pohledu 2. vatikánského koncilu a uvádí: „*Tato úcta souvisí v bohoslužebné praxi církve niterně s Božím spásonosným plánem, takže zvláštnímu místu, které Maria v tomto plánu zaujímá, odpovídá zvláštní úcta, která se jí prokazuje; a rovněž také každé prohloubení křesťanského kultu musí nutně doprovázet vzrůst úcty Bohorodičky.*“⁶

Mezinárodní papežská mariánská akademie ve své publikaci *Matka Páně* charakterizuje mariánskou úctu následujícím způsobem: „...*mariánská úcta musí být poznamenaná hlubokým sepětím s církví. Pak se stává příležitostí k zakoušení společenství s anděly a archanděly, s apoštoly, mučedníky a svatými nebeského Jeruzaléma i s bratřími a sestrami církve, která ještě putuje na zemi. Měla by být otevřeným prostorem pro sdílení bolestí a úzkostí, radostí a nadějí těchto putujících učedníků a učednic. Měla by být zaměřena k uctívání nejvznešenějšího údu církve, starostlivé Matky, Sestry na pouti víry.*“⁷

Velice podobné vyjádření charakteru mariánské úcty podal sv. Vincenc Pallotti, který uvádí: „*Úcta k Panně Marii záleží především v tom, že následujeme jejího syna a učíme se správnému způsobu, jak ho následovat.*“⁸

Druhý vatikánský koncil varoval před dvěma nesprávnými formami mariánské úcty. Na jedné straně je to úcta, která je přehnaná nebo je úzkoprsá, což se neslučuje s katolickou

⁵Srov. RAHNER, K. *Herders Theologisches Taschenlexikon*. Freiburg : Herder, 1972, s. 394.

⁶PAVEL VI. *O mariánské úctě*. Řím : Křesťanská akademie Řím, 1977, s. 2.

⁷*Matka Páně*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 119.

⁸WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*. Praha : Katolický týdeník, 2002, s. 31.

naukou.⁹ Mariánskou úctu zařadil do liturgie, dal jí kristocentrické, trinitární, církevní a ekumenické zaměření.¹⁰

1.1.3 Formy mariánské úcty

Mariánská úcta se projevuje v různých formách zbožnosti. Na prvním místě je podle koncilu třeba jmenovat liturgii¹¹ a modlitbu, také se projevuje například prostřednictvím literatury, výtvarného umění, architektury, hudby a poutí.

1.1.3.1 Mariánská úcta v liturgii

Liturgická úcta k Panně Marii je doložena až po úctě k mučedníkům a apoštolům. Nejstarší liturgický text nacházíme na koptickém papýru ze 3. století: „*Utíkáme se k tvému milosrdenství, Boží Rodičko, nezamítej v nouzi naše prosby, ale vysvobod' nás od nebezpečí, ty jediná čistá a požehnaná*“¹². Ve 4. století je Panna Maria zmíněna skoro ve všech východních anaforách a v římském kánonu. Počet mariánských textů a mariánských svátků narůstá po Efezském koncilu v roce 431.¹³

Ve středověku došlo k velké expanzi mariánské úcty, s čímž souviselo i zavádění nových mariánských svátků.¹⁴

Druhý vatikánský koncil ujasnil kristologické a eklesiologické umístění Panny Marie v liturgii.¹⁵ Koncil tak uvádí: „*Při slavení ročního okruhu Kristových tajemství uctívá církev*

⁹Srov. Vícha, D. Představení a porovnávání VII. kapitoly Lumen gentium a exhortace Pavla VI. Marialis cultus. In *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 82.

¹⁰Srov. CINCILOVÁ, M. L. Otázky mariánské spirituality a mariánské úcty v dokumentu Matka Páně. Památka, přítomnost, naděje. In *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 62-63.

¹¹Srov. LG 67.

¹²Srov. SCHAUBER V., SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994, s. XIII.

¹³Srov. Tamtéž.

¹³Srov. Tamtéž.

¹⁴Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*. Tišnov : Katolický týdeník, 2002, s. 79.

¹⁵Srov. KOPEČEK, P. Postava Marie v Liturgii: Marialis cultus a Sbíрка mší o Panně Marii. In *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 87.

se zvláštní láskou blahoslavenou Bohorodičku Marii, která je nerozlučitelným poutem spjata s vykupitelským dílem svého Syna“ církev se zvláštní láskou uctívá s obzvláštní láskou Marii, blahoslavenou Bohorodičku, která je spojena nezrušitelným poutem se spásným dílem svého Syna. V ní uctívá a velebí nejvznešenější plod vykoupení. V ní jako v čistém obraze s radostí nazírá to, čím sama touží a doufá zcela být.“¹⁶

Jednotlivé liturgické oslavy Panny Marie jsou uvedeny v příloze I.

1.1.3.2 Mariánská modlitba

Obvykle modlitba bývá nazývána jako setkání s Bohem.¹⁷ Otcové pojednávali o modlitbě jako o povznesení mysli k Bohu.¹⁸ Charles de Foucauld prohlásil, že nejlepší modlitba je ta, která obsahuje nejvíce lásky.¹⁹ Mariánská modlitba znamená rovněž setkání s Bohem. Do tohoto společenství je však zvláštním způsobem pozvána Matka Boží. Mariánská modlitba tedy směřuje k Bohu prostřednictvím či za spoluúčasti matky Krista. Proto mariánská modlitba vede, posiluje a přivádí k Bohu. Martin Weis ve své knize *Mariánské zrcadlo* uvádí, že „osobní mariánská modlitba je rozmluva s milující matkou.“²⁰ Během dějin vznikala řada forem mariánských modliteb, které by se daly stěží vyčíslit.

Nejstarší mariánskou modlitbou je modlitba „Pod ochranu Tvou“, jež má své hluboké kořeny v ambrosiánském, byzantském, koptickém a římském obřadu. Celý text se nachází v tzv. *Liber responsalis* z 9. století. Původ modlitby však sahá až do 2. nebo 3. století, což dokazuje text na egyptském papyru.²¹

Příklady dalších mariánských modliteb i s jejich vývojem uvádím v příloze II.

¹⁶SC 103.

¹⁷*Naše víra : Sborník úvah o katolické víře.* Praha : Zvon, 1990, s. 227.

¹⁸Srov. ŠPIDLÍK, T. *Maria v tradici křesťanského Východu.* Velehrad : Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 1993, s. 23.

¹⁹*Naše víra : Sborník úvah o katolické víře,* s. 233.

²⁰WEIS, M. *Mariánské zrcadlo,* s. 163.

²¹Srov. Tamtéž, s. 168.

1.2.1.1 Lukášovo evangelium

Mariánská úcta v Lukášově evangeliu vychází v zásadě z několika momentů života Panny Marie. Pozdrav Gabriela zvěstováním: „*Buď zdráva, milostí zahrnutá, Pán s tebou.*“ L 1,28, Alžbětina slova: „*Požehnaná jsi nade všechny ženy a požehnaný plod tvého těla.*“ L 1,42 a „*A blahoslavená, která uvěřila, že se splní to, co jí bylo řečeno od Pána.*“ L 1,45, slova ženy z lidu: „*Blaze té, která tě zrodila a odkojila!*“ L 11,27²⁶ a slavné Magnificat: „*Duše má velebí Pána a můj duch jásá v Bohu, mém spasiteli, že se sklonil ke své služebnici v jejím ponížení. Hle, od této chvíle budou mne blahoslavít všechna pokolení, že se mnou učinil veliké věci ten, který je mocný. Svaté jest jeho jméno a milosrdenství jeho od pokolení do pokolení k těm, kdo se ho bojí. Prokázal sílu svým ramenem, rozptýlil ty, kdo v srdci smýšlejí pyšně; vladaře svrhl s trůnu a ponížené povýšil, hladové nasýtil dobrými věcmi a bohaté poslal pryč s prázdnou. Ujal se svého služebníka Izraele, pamětliv svého milosrdenství, jež slíbil našim otcům, Abrahamovi a jeho potomkům na věky.*“ L 1,46-55.

Svámi zmínkami Lukáš poodhaluje Mariino poslání a zároveň nám poukazuje na mariánskou úctu. Z výše uvedeného je patrné, že Lukáš nám představuje Marii, rodičku Boha Krista, milostiplnou od Boha Ducha Svatého, která je služebnicí Boha Otce. Jeho vize mariánské úcty je tudíž značně teocentrická.²⁷

1.2.1.2 Janovo evangelium

Janovo evangelium vyobrazuje Marii ve dvou důležitých okamžicích, kdy se Kristus projevuje jako Mesiáš a když jeho spasitelské poslání vrcholí. Prvním okamžikem je moment v Káni Galilejské, kdy se Matka stává ženou, učednicí a spolupracovnicí²⁸. Druhým momentem je potom proměna na Kalvárii, kdy se Maria stává matkou Kristových učedníků.²⁹ V Janově evangeliu vystupuje Marie jako věrná služebnice, která je v nejdůležitějších okamžicích vždy po boku Krista. Jeho vize mariánské úcty je tedy spíše christocentrická.³⁰

Boží vůli, Ráchel – předobraz Mariiny chudoby. Církevní autoři vidí připomínku Marie i v matce Samsonově, které anděl oznámil narození syna, který osvobodí národ, aj.

²⁵ Ostatní evangelisté se Panně Marii více nevěnují, spíše je pro ně důležitá pro Kristův původ.

²⁶ Srov. PETRI, H.; BEINERT, W. *Učení o Marii*, s. 102.

²⁷ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Maria - mateřská tvář Boha*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 9.

²⁸ Srov. J 2,1-11.

²⁹ Srov. J 19,26-27.

1.2.2 Výpovědi o mariánské úctě v církevní tradici

V prvních staletích existovaly pouze zmínky o Panně Marii, které byly důležité pro dva aspekty, a to v souvislosti s Kristem, kde se koncentrovala pozornost na Marii zejména pro vyjádření Božství a lidství jejího Syna.³¹ Prvním hlediskem byla teologická reflexe panenského početí. Druhý aspekt se soustředil na Marii jako rodičku Ježíše.

V době 5. století tento spor vyvrcholil. Jednalo se zde o to, zda je Marie matkou Božího Syna, či je matkou Ježíše, který se stal Bohem až po narození. Slavnostním promulgováním pojmu Theotokos³² na Efeském koncilu roku 431 se ustanovilo, že Panna Maria je matkou Boží.³³

V následujících staletích vystupuje otázka panenství Panny Marie. Sv. Petr Alexandrijský jako první zavedl pojem Aeiparthenos (vždy panna). Toto dogma bylo již prohlášeno na prvním cařihradském a chalcedonském koncilu. Druhý cařihradský koncil potom odsoudil toho, kdo by tuto skutečnost popíral.³⁴

Od šestého století se rozvíjela liturgická úcta k Panně Marii. V souvislosti s touto skutečností se hledalo teologické zdůvodnění Mariina nanebevzetí a neposkvrněného početí. Vznikly tak spisy pojednávající o Nanebevzetí Panny Marie³⁵ a rovněž spisy ohledně jejího Neposkvrněného početí³⁶. Doba scholastiky znovu otevřela téma neposkvrněného početí

³⁰Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Maria - mateřská tvář Boha*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 9.

³¹V pozadí sporu ohledně Mariina panenství stála Antiošská a Alexandrijská škola. Antiošská škola spíše upřednostňovala teologickou dimenzi Mariina panenství, oproti tomu Alexandrijská škola zdůrazňovala Mariino biologické panenství i po porodu.

³²Poprvé tento pojem použil Alexandr z Alexandrie kolem r. 338; Srov. PETRI, H.; BEINERT, W. *Učení o Marii*, s. 111.

³³Spor se vyřešil hlavně prostřednictvím patriarchy Cyrila Alexandrijského, který tento titul hájil proti cařihradskému patriarchovi Nestoriovi.

³⁴Srov. MINAŘÍK, M. *Mariánská dogmata*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1991, s. 17.

³⁵Už ve 4. století se o tento problém zajímal Epifanés, ale téma jinak nemělo bezprostřední ohlas; srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 55.

³⁶O neposkvrněném početí Panny Marie se objevují úvahy již ve 4. století od Řehoře Naziánského, který zmiňuje, že Panna Maria byla už od počátku očištěna a posvěcena Duchem Svatým; srov. WOLF, V. *Neposkvrněné početí Panny Marie v průběhu historie*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2005, s. 16.

a nanebevzetí Panny Marie.³⁷ Neposkvrněné početí obhajovali většinou františkáni např.: Jan Duns Scotus, do opozice se stavěli dominikáni např.: Tomáš Akvinský.

V době tridentského koncilu vydal papež Pavel IV. dekret proti racionalistickým unitářům, kteří se staví proti mariologii církve.³⁸ V šestnáctém století Francisco Suarez³⁹ ve svém díle *Quaestiones de beata Virgine* začlenil systematické pojednání o Marii do christologie, přičemž základem jeho pojednání je tajemství Theotokos. Placido Nigido⁴⁰ vydal roku 1602 dílo *Summae sacrae mariologiae I*, ve kterém dává důraz na Marii, která nás jedinečným způsobem odkazuje na Boha. Roku 1854 papež Pius IX. definoval dogma Neposkvrněného početí Panny Marie.⁴¹

V roce 1950 Pius XII vyhlásil dogma o nanebevzetí Panny Marie⁴². Druhý vatikánský koncil začlenil Pannu Marii do osmé kapitoly konstituce *Lumen Gentium* a upřesnil její kristocentrické, trinitární, církevní a ekumenické zaměření.⁴³

³⁷Srov. POSPÍŠIL, C. V. Místo mariologie v dějinách, v systematické teologii a v životě křesťanů. *Teologické texty*, 2000, roč. 11, č. 5, s. 205.

³⁸Srov. ROJT, J. *Obráz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 1999, s. 214.

³⁹Srov. POSPÍŠIL, C. V. Místo mariologie v dějinách, v systematické teologii a v životě křesťanů. *Teologické texty*, 2000, roč. 11, č. 5, s. 205.

⁴⁰Srov. Tamtéž.

⁴¹Srov. MINAŘÍK, M. *Mariánská dogmata*, s. 7.

⁴²Srov. Tamtéž, s. 32.

⁴³Srov. SC 103, LG 60-67.

2 Formování mariánského kultu

Vývoj mariánské úcty v Čechách je do jisté míry ovlivněn západní a východní církevní tradicí, proto je nutné ji alespoň stručně nastínit.

2.1 Mariánský kult na Západě

Mariánská úcta má v západní tradici hluboké kořeny. Objevuje se již ve 2. století, kdy je Matka Krista uváděna ve vyznání víry: „v Ježíše Krista, jenž byl počat z Ducha Svatého a narozen z Marie, nedotčené Panny“.⁴⁴ Z uvedeného citátu je patrné, jak hluboce si tehdejší křesťané uvědomovali skutečnost plného panenství Marie. Tato atypická skutečnost je jedním z důkazů oprávněnosti pro prokazování úcty k Marii jako ženě Bohem vyvolené.⁴⁵

S osobní úctou k Panně Marii přichází Ignác z Antiochie, který ji uctívá jako Pannu a Matku spásy.⁴⁶ Justin a Jeroným uctívají Marii jako novou Evu.⁴⁷ Tertulian chválí Marii a její vztah k církvi.⁴⁸ Origenes převážně uctívá Marii jako tu, která je hodná napodobování.⁴⁹

V době 3. století byla Maria uctívána jakožto ochránkyně, což nám dokazuje první mariánská modlitba Pod ochranu Tvou, jež je dochovaná na egyptském papyru.⁵⁰ Dalším dokladem hlubokých historických kořenů mariánské úcty je velký počet⁵¹ mariánských obrazů v katakombách. Jde o témata Zvěstování, Narození Páně, Svatby v Káně Galilejské, zasnoubení se sv. Josefem, nalezení Ježíška v chrámě, Marii trůnící v nebi. Nejstarší mariánské vyobrazení pochází z katakomby sv. Priscilly, kde je vyobrazena Svatá rodina.⁵²

⁴⁴KUBEŠ, K. M. *Maria* : Vyškov : Vydavatelé Exerciční knihovny, 1941, s. 129.

⁴⁵Srov. CONZEMIUS, V. Dějiny a nová aktuálnost mariánské úcty. *Teologické texty*, 1996, roč. 7, č. 2, s. 61.

⁴⁶Srov. SCHEFFCZYK, L. Kapitoly z mariologie. *Teologické texty*, 2000, roč. 11, č. 5, s. 191.

⁴⁷Srov. PETRI, H.; BEINERT, W. *Učení o Marii*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1996, s. 99.

⁴⁸Srov. POSPÍŠIL, C. V. Místo mariologie v dějinách, v systematické teologii a životě křesťanů. *Teologické texty*, 2000, roč. 11, č. 5, s. 205.

⁴⁹Srov. Tamtéž.

⁵⁰Srov. ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla*. Velehrad : Refugium Velehrad -Roma. 2005, s. 397.

⁵¹Je jich více než sto; srov. KUBEŠ, K. M. *Maria*, s. 129.

⁵²Srov. Tamtéž.

Z jednotlivých témat plynou příslušné úcty (např.: Svatba v Káni Galilejské invokuje úctu k Panně Marii jakožto přímělkyni).

Významným mezníkem v šíření mariánské úcty byl rok 313, kdy císař Konstantin Veliký povolil křesťanství. V této době dochází k tvorbě mariánské poezie, ikon a pomalu se začínají objevovat liturgické svátky. Mezi nejvýznamnější básníky patřil Efrém Syrský.⁵³ Ambroziánský hymnus opěvuje Pannu Marii v Očekávání.⁵⁴ V římském prostředí vzniká autonomní zobrazení Marie s Kristem. Z hlediska liturgických oslav je doložena nestarší zpráva ohledně svátku Uvedení Páně do Chrámu v deníku Etherie.⁵⁵ V době 5. a 6. století se rozšiřuje mariánská úcta o akcenty Bohorodičky, Neposkvrněnosti početí a Nanebevzetí. V tomto čase se velmi rozšířili liturgické mariánské svátky.⁵⁶

V 9. století má svůj původ jeden z neznámějších mariánských hymnů, „Ave maris stella“.⁵⁷ V 10. století teologové obohatili úctu k Panně Marii o titul matky milosrdenství a Redemptrix.⁵⁸ V románském období je Panna Maria zobrazena převážně staticky jako Trůn moudrosti.⁵⁹ V době 11. století se titul královny projevil v nové modlitbě „Salve Regina“.⁶⁰ V této době se Západ angažoval v křižáckých válkách do svaté země. Křižácká vojska se zde setkala s již rozvinutým mariánským kultem.⁶¹ Podle legendy přinesli křižáci do franské říše plášť Matky Boží, který měla na sobě v době andělského zvěstování.⁶² Tento plášť byl inspirací k prohloubení úcty Zvěstování. Nová katedrála vystavená pro tento plášť byla symbolem rostoucího mariánského kultu. Ve středověkých městech jiných států se začaly podle vzoru franské říše hojně stavět mariánské kostely a vytvářely se nové ikonografické typy obrazů a soch.⁶³ Vznikala tak celá řada mariánských skladeb vyjadřující utrpení a bolest Panny Marie. V této době se ve výtvarném umění objevuje celá řada nových devočních

⁵³Srov. POSPÍŠIL, C.V. Místo mariologie v dějinách, v systematické teologii a životě křesťanů. *Teologické texty*, s. 205.

⁵⁴Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2000, s. 214.

⁵⁵Srov. O'DONNELL, C. *Slavíme s Marii*, s. 19.

⁵⁶Srov. POSPÍŠIL, C.V. Místo mariologie v dějinách, v systematické teologii a životě křesťanů. *Teologické texty*, s. 205.

⁵⁷Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*. Praha : Katolický týdeník, 2002, s. 183.

⁵⁸Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 64. ;Redemptrix označuje titul matka Vykupitele

⁵⁹Tamtéž, s. 76.

⁶⁰Srov. WEIS, *Mariánské zrcadlo*, s. 166

⁶¹Srov. FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária*. Bratislava : Práca, 1992, s. 31.

⁶²Srov. Tamtéž.

⁶³Srov. Tamtéž.

motivů. Vzniká tak typ Piety, Panny Marie s mrtvým synem na klíně.⁶⁴ Objevuje se také typ madony půvabné a usměvavé.⁶⁵ Vlivem servitů se začíná rozvíjet kult Panny Marie v Očekávání.⁶⁶

Ve 14. století se objevuje v německých ženských kláštěrech úcta k Panně Marii Věčné Zahradnici.⁶⁷ Také je možné se setkat s typy Panny Marie Růžencové⁶⁸ a Panny Marie Ochránitelky.⁶⁹ V 15. století se spíše Panna Maria zobrazuje jako plačící matka, kdy se nezdůrazňuje její činnost na díle spásy.⁷⁰ V době vrcholného a pozdního středověku se v ikonografii začíná prosazovat typ Marie Královny nebes s královskou korunou na hlavě a žezlem v ruce⁷¹. Koncem středověku byla mariánská úcta častokrát ztvárněna v různých typech uměleckých děl, převážně jde o obrazy a sochy. V tomto období se rozšiřuje úcta k Panně Marii jakožto zprostředkovatelky Božích milostí, ochránkyni a pomocnici.⁷²

Na začátku novověku vznikl knihtisk, který pomohl v rychlém a lacinějším rozšíření knih, tzn. i knih s mariánskou tematikou. Takto se postupně rozšířily nejrůznější modlitební knihy, zpěvníky a jiné písemnosti, které se pomalu stávaly každodenní součástí rodinného života, protože byly cenově přístupné a srozumitelné. Často se šířily na poutích a jarmarcích při příležitosti významných svátků. Dokonce se uchovávaly i jako rodinná památka pro celé generace. Obsahovaly mimo jiné i mariánské modlitby a písně, které se potom zpívali nejen v kostelích, ale i při práci.⁷³ Veliké oblibě se těšila poutní místa, kterých čím dál více přibývalo. Vše přispívalo k šíření stávajícího mariánského kultu. V této době se výrazněji rozšiřuje úcta k Panně Marii Růžencové.⁷⁴

⁶⁴Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*, s. 179.

⁶⁵Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 76.

⁶⁶Srov. Tamtéž, s. 214.

⁶⁷Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*, s. 265.

⁶⁸Srov. Tamtéž, s. 260.

⁶⁹Srov. ROJT, J. *Obráz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 1999, s. 242.

⁷⁰Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 76.

⁷¹Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*, s. 126.

⁷²Srov. FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária*, s. 32.

⁷³Srov. Tamtéž.

⁷⁴ V roce 1572 byl zaveden svátek Panny Marie Růžencové Řehořem XIII, jako poděkování za porážku Turků ze dne 7.10.1571 v bitvě u Lepanta. Růženec se stal posléze velmi oblíbený.

S nástupem rekatolizace nabyl v Evropě mariánský kult zcela mimořádné expanze. K této proměně přispěl rovněž nový umělecký sloh baroko, mezi jehož nejrozšířenější typy projevů úcty se stalo zobrazení Panny Marie Pomocné⁷⁵ a Immaculaty.⁷⁶ Mariánský kult postupně pronikl z kostelů a kapliček na veřejných prostranstvích. Mariánské sochy a obrazy se dostaly do ulic, na náměstí a do parků. Na náměstích se hojně stavěly mariánské sloupy, v přírodě se budovaly mariánské kapličky. Výjevy Panny Marie se hojně malovaly na měšťanské domy a její sošky zdobily nemalý počet domácností. Mariánský duch pronikal i do lidové tvořivosti. Skoro každá oblast měla svůj oblíbený ikonografický typ, který znázorňovala na sklo, porcelán a keramiku. Vyšival se i do textilií a vyřezával do dřeva.⁷⁷ Obraz Panny Marie tak mohl být spatřen na poutních suvenýrech, veřejných prostranstvích, mincích, medailkách, přívěscích, na výzdobě bohoslužebných rouch, knih či náčiních.

V době 17. a 18. století můžeme vypořadovat ve španělském a italském prostředí vyobrazení Panny Marie jakožto Dobré Pastýřky.⁷⁸ V 18. a 19. století dochází k rozvoji mariánské zbožnosti, o tento fenomén se také zasloužil svatý Ludvík Marie Grignon z Montfortu, ve své knize *O pravé mariánské úctě* doporučuje křesťanům zasvěcení Kristu skrze Marii.⁷⁹

V době 19. století se nejvýznamnějším typem úcty stalo Neposkvrněné početí Panny Marie, jež bylo vyhlášeno v této době vyhlášeno jako nové dogma⁸⁰. Ve 20. století se rozvíjí úcta k nanebevzetí Panny Marie, která je završena vyhlášením dogmatu: „že neposkvrněná Bohorodička a ustavičná Panna, když se uzavřel běh jejího pozemského života, byla vzata s duší i tělem do nebeské slávy“⁸¹ dne 1. listopadu 1950 papežem Piem XII.⁸² Vznikají nová mariánská hnutí, zvyšuje se počet mariánských konferencí, významní papežové zasvěcují svět Panně Marii, vydávají mariánské encykliky a mariánskou úctu podporují podle vzoru druhého vatikánského koncilu.

⁷⁵ Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 191.

⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 194.

⁷⁷ Srov. FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária*, s. 33.

⁷⁸ Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*, s. 265.

⁷⁹ Srov. GRIGNION, L. M. *O pravé mariánské úctě*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1997, s. 88.

⁸⁰ Srov. CONZEMIUS, V. *Dějiny a nová aktuálnost mariánské úcty*. *Teologické texty*, 1996, roč. 7, č. 2, s. 61.

⁸¹ *Matka Páně*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 68.

⁸² Srov. Tamtéž.

2.2 Mariánský kult na Východě

Východní mariánský kult je typický tím, že uctívá Pannu Marii nejčastěji ve spojení s Kristem jakožto Bohorodičku. Nejvíce to vyjadřuje prostřednictvím ikon, nádhernými hymny či liturgickými slavnostmi.⁸³

Už v rané době byl v Konstantinopoli postaven chrám Matky Boží, kde bylo uloženo Lukášovo vyobrazení Bohorodičky.⁸⁴ V 5. století císař Lev I. nechal postavit kapli pro uložení relikviáře s rouchem Panny Marie. Do tohoto místa potom přenesl ikonu, která zobrazovala přečistou Bohorodičku na trůnu.⁸⁵ Posvátnému rouchu se v byzantské tradici dostalo takového uznání, že byl pro něj zaveden svátek Přenesení posvátného roucha, který se slaví 2. července.⁸⁶ V 6. století je složen ke svátku zvěstování velice známý mariánský hymnus Akathist.⁸⁷ V 7. století se východní tradice chlubí mariánskou ikonou z kláštera svaté Kateřiny na hoře Sinaj⁸⁸ a obrazem Matky Boží na zlatých mincích tzv. solidech.⁸⁹ V tomto období je mimo jiné doložena zpráva od Maxima Vyznavače, která se váže k úctě pásu Bohorodičky.⁹⁰ V 8. století nastal obrazoborecký boj, který se snažil zastavit úctu k svatým obrazům. Příznivci obrazoborectví proto obrazy ničili, nebo je vyhazovali z chrámů a paláců. O ukončení tohoto boje se zasloužila až císařovna Theodora roku 843, kdy uctívání obrazů bylo slavnostně povoleno.⁹¹

Úcta k Matce Boží postupně pronikala i do okolních krajín prostřednictvím misí, o čemž svědčí skutečnost, že ve všech zemích, kam byzantská misie vstoupila, se brzy ujal i kult Matky Boží.⁹² K jednotlivým národům se tak dostaly i posvátné texty na papyrusových

⁸³Srov. *Orologio : Časoslov. Rim : V typografii kryptoferatskija obíteli*, 1950.

⁸⁴Srov. FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária*, s. 29.

⁸⁵Srov. ŠPAČEK, M. Nanebevzetí Panny Marie ve východních církvích. *Teologické texty*, 1996, roč. 5, č. 11. s. 186.

⁸⁶Srov. Tamtéž.

⁸⁷Tento hymnus má tolik slok, kolik je písmem v řecké abecedě. V lichých strofách se nachází obrazy, které aplikují na Pannu Marii. Pomocí sudých strof se meditují tajemství vtělení.

⁸⁸Srov. FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária*, s. 29

⁸⁹Srov. Tamtéž, s. 30.

⁹⁰Srov. ŠPAČEK, M. Nanebevzetí Panny Marie ve východních církvích. *Teologické texty*, 1996, roč. 5, č. 11. s. 186.

⁹¹Srov. TUREK, R. *Čechy v raném středověku*. Praha : Vyšehrad, 1982, s. 57.

⁹²Srov. FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária*, s. 29.

sviticích a knihách.⁹³ Tyto posvátné texty často zdobily výjevy z křížové cesty, kde nechyběly postavy pod křížem: Panna Maria a apoštol Jan.⁹⁴

Ve 12. století je možné vyzorovat již velice rozšířenou mariánskou úctu, která našla široký odraz v literárním, hudebním a výtvarném umění. Z této doby pochází i nejvýznamnější ruská ikona Vladimírská Matka Boží⁹⁵, jež sloužila jako ikonografická předloha a stala se tak symbolem úcty ruského národa k Bohorodičce.⁹⁶

V době pozdního středověku se mariánská úcta značně rozšířila. Nejvíce se o toto rozšíření zasloužily ikony, jež znázorňovaly Bohorodičku jako vševládnoucí, neposkvrněnou, nejblahoslavenější, milostiplnou, dobroditelku či vůdkyni.⁹⁷ Tuto linii byzantské úcty Matky Boží přerušil vpád Turků roku 1453. Své pokračování ale našla v řeckokatolické a pravoslavné církvi.⁹⁸

⁹³Srov. FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária*, s. 29.

⁹⁴Srov. Tamtéž.

⁹⁵Srov. Tamtéž, s. 30.

⁹⁶Srov. Tamtéž.

⁹⁷Srov. ROJT, J. Malý průvodce po křesťanské ikonografii. *Katolický týdeník (příloha perspektivy)*, 2005, roč.16, č. 39. s. III.

⁹⁸Srov. FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária*, s. 30.

3 Formování mariánské úcty v Čechách

3.1 Náboženská situace v Čechách před příchodem křesťanství

O mariánské úctě našich slovanských předků v době před 8. stoletím lze s těžkostí vypovídat. Dle názorů některých odborníků zde bylo náboženství v podobě tzv. animismu.⁹⁹ V tehdejší slovanské povědomí byla představa, že vše je na zemi oživené duchy. Duchové potom přebývají v posvátných stromech, hájích, vodách aj.¹⁰⁰ Teprve až na sklonku 8. století a hlavně v 9. století do našich zemí začíná pomalu pronikat křesťanství prostřednictvím západní a východní misie, a tím tedy i první zmínky o Panně Marii.

3.1.1 Formování mariánské úcty Západem

Západní misionáři hlásali evangelium v jazyku pohanského obyvatelstva.¹⁰¹ Dalo by se tedy předpokládat, že tím Slované na našem území dostali jakési povědomí o tom, že Panna Maria je matkou Boží, která panensky porodila Krista, protože tyto pravdy vychází přímo z Písma a byla potvrzena dogmatem.¹⁰² Také můžeme předpokládat, že misionáři jistým způsobem uctívali Pannu Marii Nanebevzatou a Neposkvrněnou, jelikož tyto skutečnosti byly všeobecně rozšířeny. Roku 845 se tato západní křesťanská misie projevila pokřtěním čtrnácti českých knížat v Řezně.¹⁰³

Vlivem iroskotské misie byly na Moravě ještě před příchodem Cyrila a Metoděje vystaveny jisté chrámy, o jejichž titulech zasvěcení ale nemáme zprávy, lze tedy pouze hypoteticky usuzovat, že nemůžeme vyloučit zasvěcení titulu Panny Marie.¹⁰⁴

⁹⁹ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I*. Praha : Zvon, 1991, s. 9.

¹⁰⁰ Srov. MIŠOVIČ, J. *Víra v dějinách zemí Koruny české*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001, s. 12-13.

¹⁰¹ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I*, s. 10.

¹⁰² Theotokos potvrdil Efeský koncil v roce 431. Aiparthenos potvrdil druhý cařihradský koncil v roce 553.

¹⁰³ Zmiňují se o tom pouze Fuldské anály a to jedinou větou. Srov. TUREK, R. *Čechy v raném středověku*. Praha : Vyšehrad, 1982, s. 51.

¹⁰⁴ Srov. TUREK, R. *Čechy v raném středověku*, s. 62.

3.1.2 Formování mariánské úcty Východem

Křesťanství do naší země přišlo také z Východu vlivem cyrilometodějské misie. Cyril s Metodějem byli vzdělání misionáři, jejichž vztah k Panně Marii se projevoval velkou úctou. Dokladem proto mohou být jejich kázání, která jsou věnovaná mariánským svátkům Narození, Početí, Zesnutí a Zvěstování.¹⁰⁵ Dalším vypovídajícím faktem o jejich mariánské úctě je skutečnost pochování Metoděje na Velké Moravě v metropolitním chrámě Matky Boží za oltářem Bohorodičky.¹⁰⁶

3.2 Mariánská úcta u Přemyslovců

Pokřtění prvního českého knížete Bořivoje Metodějem spadá do období let 869-883. U Bořivoje je možné vyzorovat, že vnímal Bohorodičku jakožto pomocnici v nouzi. Odpovídá tomu následující událost. Když se po svém křtu pokoušel prosadit křesťanství, setkal se s nepochopením, které mělo za následek vzpouru proti němu. Musel se proto na chvíli schovat na Velké Moravě, kde za pomoci knížete Svatopluka vzpouru porazil. Z vděčnosti za pomoc nechal postavit kostelík k úctě Panny Marie na Pražském hradě.¹⁰⁷ Tento kostel byl prvním mariánským chrámem a prvním doloženým projevem mariánské úcty na území Čech.

Za následné vlády Bořivoje a jeho manželky sv. Ludmily nastalo v Čechách pomalé sblížení se s křesťanstvím, a tím i sblížení s kultem mariánským. O tom, jaký byl vztah naší první světice k Matce Boží, přímé prameny mlčí. Dovídáme se pouze z legend, že po svém křtu dala všechny své sošky pohanských bůžků Metodějovi, který je předal neznámému byzantskému umělci a ten z nich zhotovil obraz Panny Marie.¹⁰⁸ V jiné legendě se praví, že Metoděj daroval Ludmile po jejím křtu obraz Panny Marie, který zbožně uctívala ona i její vnuk sv. Václav.¹⁰⁹ Dle legendy měl Václav v okamžiku své smrti připevněn na prsou kovový obrázek Panny Marie, který dostal od své babičky.¹¹⁰ Jiná legenda vypovídá, že se svatý Václav po své smrti zjevil nemocnému markraběti Jindřichovi v Olomouci a řekl mu, že

¹⁰⁵TKADLČÍK, V. Svatý Cyril a Metoděj a mariánská úcta. *Studie*, roč. 2-4, č. 104-106, 1986, s. 78-85.

¹⁰⁶Srov. FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária*. Bratislava : Práca, 1992, s. 35.

¹⁰⁷Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I*, s. 36.

¹⁰⁸Srov. WEIS, M. *Mariánské květy*. Tišnov : Sursum, 2003, s. 59.

¹⁰⁹Srov. Tamtéž, s. 52.

¹¹⁰Srov. BOHÁČ, Z. *Poutní místa v Čechách*. Praha : Debora, 1995, s. 49.

bude-li se chtít uzdravit, musí putovat do štýrského Mariazell.¹¹¹ Zabitím Václava Boleslavem v roce 935 se dostává do podědomí našich předků také místo, které je s tímto aktem spojeno. Jedná se o současné známé mariánské poutní místo Starou Boleslav. Pomalu se tedy toto místo začalo navštěvovat, dokladem proto může být, že už v roce 1099 je zde zmiňován kostel Panny Marie.¹¹² Po smrti Boleslava I. se ujal vlády jeho syn Boleslav II. V tomto období vznikl v Čechách první ženský klášter benediktinek a pražské biskupství.

3.2.1 Mariánská formace prostřednictvím benediktinů

Se vznikem ženského kláštera benediktinů souvisí rozšíření mariánského kultu, protože benediktini podle vzoru svatého Benedikta Pannu Marii hojně uctívají a dokonce ji nazývají „slastí benediktinů“. Legendy se zmiňují, že svatý Benedikt měl ve svém římském příbytku obraz Panny Marie, ke kterému se horlivě utíkal.¹¹³ U zrodu benediktinského kláštera a pražského biskupství stála ctihodná Mlada, první abatyše na našem území, která si za své řeholní jméno zvolila Maria.¹¹⁴ Vznik tohoto kláštera představoval instituci zcela zvláštního významu, jelikož značně přispíval k prohlubování křesťanství a jeho expanzi k širším vrstvám obyvatelstva.¹¹⁵

První mužský benediktinský klášter přivedl do Čech druhý pražský biskup svatý Vojtěch. Úcta sv. Vojtěcha k Panně Marii se mimo jiné projevila i tím, že nechal vybudovat jako svůj první chrám - kostel Panny Marie.¹¹⁶

Křesťanství a tedy i úcta k Panně Marii se v 11. století šířila i v okolí Sázavy. Roku 1034 založil poustevník Prokop na tomto místě benediktinský klášter, jenž se stal střediskem slovanské bohoslužby. O tom, že i zde se pěstovala mariánská úcta nám může posloužit

¹¹¹Srov. ROJT, J. *Obráz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 1999, s. 41.

¹¹²Srov. FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária*, s. 36.

¹¹³Srov. WEIS, M. *Mariánské květy*, s. 108.

¹¹⁴Srov. Tamtéž, s. 62.

¹¹⁵Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I*, s. 91-92.

¹¹⁶Srov. WEIS, M. *Mariánské květy*, s. 66.

doklad sázavského opata Božetěcha, který daroval mariánský obraz roku 1081 biskupovi Altmannovi do Pasova.¹¹⁷

Projev mariánské úcty u benediktinů můžeme spatřit i na vyobrazení Panny Marie v Ostrovském žaltáři pocházejícího kolem roku 1200, na kterém je zobrazena Matka Boží jakožto Stoliice Moudrosti.¹¹⁸

3.2.2 Nejstarší poutní místa

Mariánské poutě byly jedním z významných projevů úcty k Panně Marii už v raných dobách. Nejstarším cílem těchto poutí byla místa s dlouholetou tradicí a legendami, ze kterých číší určitá důvěra v pomoc Matky Boží. Mezi nejstarší poutní místa u nás patří Stará Boleslav, Brno-Tuřany a Přibyslavice.¹¹⁹

Popularita Staré Boleslavi spadá do období po smrti svatého Václava. Mariánská úcta se zde opírá o Paládium, výše zmíněný reliéf, který údajně nosil svatý Václav při sobě v době své mučednické smrti. Tento obraz byl dle legendy skryt Václavovým sluhou Podivem. Legenda dále vypravuje, že byl obraz ve 12. století vyorán na místě, kde byl později postaven kostel Panny Marie.¹²⁰ Dalším důkazem šíření mariánské úcty může být místo Brno-Tuřany. Údajně zde roku 1050 našel rolník Horák sochu Královny nebe s dítětem sedící na trůně.¹²¹ Další legendární zmínka se váže k poutnímu místu Přibyslavice. V této prastaré osadě, kterou snad navštívil i Cyril s Metodějem, se pravděpodobně už v druhé polovině 11. století konaly poutě.¹²²

¹¹⁷Srov. VÁVRA, F. Vývoj kultu Mariánského v koruně České. In *Almanach Mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 149.

¹¹⁸Srov. ROJT, J. *Středověké malířství v Čechách*. Praha : Karolinum, 2002, s. 13.

¹¹⁹Srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*. Praha : Portál, 1992, s. 5, 49, 47.

¹²⁰Srov. WEIS, M. *Mariánské květy*, s. 37.

¹²¹Tato socha je údajně nejstarší na Moravě, přinesena Cyrilem a Metodějem; srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty*, s. 49.

¹²²Srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty*, s. 47.

4 Období stabilizace 11. - 14. století

4.1 Dobové pozadí

Uctívání Panny Marie v době vrcholného středověku je především spjato s činností jednotlivých řádů. Mezi významné řády, které se zasloužily o šíření mariánského kultu, patří: premonstráti, cisterciáci, johaniti, křížovníci s červenou hvězdou, synové sv. Bernharta Klaravallského, dominikáni, augustiniáni a servité. Tyto nově u nás etablované řády se mimo jiné od sebe liší růzností oslav Panny Marie a zdůrazňováním určitého aspektu pohledu na Pannu Marii. Jejich nově vzniklé kláštery postupně pronikaly do všech oblastí společenského života, čímž ovlivňovaly českou společnost všech stavů. Někteří z mnichů či řeholníků vynikali jako přední poradci a diplomaté, řada z nich byli filosofové či teologové, literáti, kronikáři nebo působili jako ošetřovatelé.

Období 14. století je v českých zemích charakteristické svým rozkvětem a rozmachem. Na druhou stranu ale přináší řadu herezí. S touto nově vzniklou situací se pokusil vypořádat tehdejší biskup Jan IV. z Dražic, který povolal do české země nový řád kanovníků svatého Augustina, kteří pěstovali moderní zbožnost tzv. *devotio moderna*. Vybuďoval k tomu pro ně nový klášter v Roudnici nad Labem. Cílem *devotio moderna* bylo pomoci církvi z úpadku, který se projevoval hlavně v životě kléru a zploštělostí lidové zbožnosti. Usilovala proto o pravou vnitřní zbožnost. Z tohoto důvodu dávala důraz na znalost Písma Svatého, na časté sv. přijímání, prožívání liturgie a mariánský kult.¹²³

4.2 Mariánská úcta v našich řádech

4.2.1 Premonstráti

Premonstráti přichází do Čech kolem roku 1142. Zakladatelem tohoto řádu je sv. Norbert, který se už v lednu roku 1119 v Lyoně snažil hájit Neposkvrněné početí Panny Marie.¹²⁴

¹²³Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I.* Praha : Zvon, 1991, s. 212.

¹²⁴Srov. ZAHRADNÍK, I. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach Mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 207.

Údajně se mu v roce 1121 zjevila Panna Maria a dala mu bílé řádové roucho.¹²⁵ Jeho horlivá úcta se projevila mimo jiné i tím, že do svých řádových stanov vložil pěstování mariánské úcty. Svatý Norbert je znám i tím, že složil k počtě Panny Marie mariánské hodinky, které se v řadě po officiu denně modlí.

V Čechách se činnost premonstrátů projevila výstavbou velkého počtu kostelů pojmenovaných ke cti Panny Marie. Není tomu výjimkou ani u jejich prvních klášterů na Strahově, v Doksanech a v Želivě. Doksanský klášter vznikl za podpory horlivé mariánské ctitelky Gertrudy. Že tento klášter vynikal zvláštní úctou k Bohorodičce, vyznačuje i velká pečeť probošta, na níž je obraz Bohorodičky s pláštěm a císařskou korunkou,¹²⁶ a skutečnost, že v roce 1305 nařídil premonstrátský generál řádu Adam, aby členové řádu šířili a oslavovali učení o Neposkvrněném početí Panny Marie.¹²⁷ Z premonstrátské proveniencí z doby 13. století pochází významný rukopis *Cursus Sanctae Mariae*, který byl darován svatě Anežce České.¹²⁸

4.2.2 Cisterciáci

Ve 12. století do Čech přichází cisterciáci, kteří se hlásí k odkazům sv. Bernarda z Clarivaux, jenž apeloval na vložení mariánské úcty do kontextu dějin spásy.¹²⁹ Svatý Bernard je znám svou velkou mariánskou úctou, o čemž svědčí mimo jiné i jeho výrok: *"Odstraň světlo slunce, které osvěcuje svět: co se stane se dnem? Odstraň Marii, tu hvězdu moře, moře tak velkého a nesmírného, co zůstane kromě husté mlhy, stínů smrti a neproniknutelných temnot?"*¹³⁰ Vnímá Marii hlavně jako Prostřednici milostí a Pomocnici v různých fázích duchovního života, což dokládá tento jeho výrok: „*Zprostředkování Panny Marie pomůže duši, aby se povznesla ke svrchované lásce*“¹³¹. Téměř všechny cisterciácké chrámy byly zasvěceny Panně Marii. Výjimku netvoří ani Čechy. Tak se s jejich mariánským působením můžeme setkat např.: v Sedlci u Kutné Hory, v Plasech, Pomuku pod Zelenou

¹²⁵Srov. Tamtéž.

¹²⁶Srov. Tamtéž, s. 208.

¹²⁷Srov. Tamtéž, s. 207.

¹²⁸Srov. ROJT, J. *Středověké malířství v Čechách*. Praha : Karolinum, 2002, s. 13.

¹²⁹Srov. CONZEMIUS, V. Dějiny a nová aktuálnost mariánské úcty. *Teologické texty*, 1996, roč. 7, č. 2, s. 61.

¹³⁰RM 52.

¹³¹Srov. FIORES, S.; GOFFI, T. *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 174.

Horou, Oseku a obci Mariánský Týnec, pro který cisterciáci dostali od papeže zvláštní odpustky.¹³²

4.2.3 Johanité

Kolem roku 1156 přichází do naší země johanité. Tento řád ctil Pannu Marii už od svého vzniku, jež souvisel s křížovými výpravami. Řád byl založen kolem roku 1040 při kostele Panny Marie Latinské v Jeruzalémě. Johanité vnímali Pannu Marii jako tu, která vítězí. Důkazem proto může být, že za svá vítězství byli vděční Panně Marii, své štíty dokonce zdobili růžencem.¹³³ Jejich první řádový chrám v Praze byl zasvěcen Matce Boží, podobně i další chrám v Kladště, ve kterém se nachází památná socha Panny Marie, o které se dokonce zmiňoval arcibiskup Arnošt z Pardubic ve svém posledním pastýřském listu.¹³⁴ V jejich dalších chrámech se také nacházely vzácné mariánské skulptury.¹³⁵

4.2.4 Křížovníci s červenou hvězdou

Mariánskou úctu ve 13. století podporoval i nově založený řád křížovníků s červenou hvězdou. Tento řád byl založen roku 1233 za přičinění sv. Anežky České. Mariánská úcta křížovníků se projevovala následujícím způsobem. Každou sobotu se sloužila mše k Panně Marii Bolestné za blaho řádu. Po litaniích ke všem svatým, které se v řádu modlívali každou neděli a zasvěcený svátek, se přidávala antifona k Panně Marii: „*Stella coeli exstiepavit*“.¹³⁶ Před mariánskými svátky byl nařízen řádový půst. Od jara až do podzimu zpívali řádoví vokalisté české mariánské písně u obrazu bolestné Panny Marie.¹³⁷

4.2.5 Synové sv. Bernharta Klaravallského

Na území Čech pronikali ale i nové řehole, které obzvláště uctívaly Pannu Marii např.: synové sv. Bernharta Klaravallského, kteří vnímali Pannu Marii jako Královnu, což dokazuje

¹³²Srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*. Praha : Portál, 1992, s. 8.

¹³³Srov. HAMRŠMÍD, F. *Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách*. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 204.

¹³⁴Srov. Tamtéž, s. 205.

¹³⁵Srov. Tamtéž.

¹³⁶HANS, G. *Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách*. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 206.

¹³⁷Srov. Tamtéž.

tento vznešený hymnus, který uvedli do praxe: „*Vzpomeň ó královno milá*“¹³⁸, který se zpíval v mnoha křesťanských chrámech.¹³⁹

4.2.6 Dominikáni

Dominikánský řád, který založil svatý Dominik, přišel do českých zemí v roce 1226.¹⁴⁰ Legenda vypráví, že to byl právě sv. Dominik, kterého Panna Maria naučila modlitbu růžence. Pěstování úcty k Panně Marii Růžencové je dokonce v jejich generálních a provinciálních ustanoveních.¹⁴¹ O tom, že byl Dominik mariánským ctitelem, svědčí i tento jeho výrok: „*Andělské Ave bylo kdysi znamením opuštěnému lidstvu, že návrat k Bohu je mu zase umožněn, budiž mi toto Ave zase mocným prostředkem, abych zbloudilé křesťany přivedl zpět ke Kristu...*“¹⁴² Dominikáni svou mariánskou úctu projevovali i v každodenních modlitbách, když po modlitbě kompletáře přecházeli za zpěvu hymnu „*Salve Regina*“ k obrazu Panny Marie.¹⁴³ Úctu dominikánů k Panně Marii lze také spatřovat v jejich působení na poutních místech. Z nichž můžeme jmenovat Uherský Brod, do kterého je přivedl uherský král Ondřej II a věnoval jim obraz Matky Boží tzv. Černé Madony.¹⁴⁴

4.2.7 Minorité

Řád minoritů založil svatý František, který uctíval Pannu Marii v mariánském kostele Porciuncula v Assisi. O úctě svatého Františka nám může vypovědět jeho vroucná modlitba: „*Svatá Panno Maria, Tobě se nevyrovná žádná mezi všemi ženami země, ty dcero a služebnice nejvyššího Krále, nebeského Otce, Nejsvětější Matko našeho Pána Ježíše Krista, Snoubenko Duchu Svatého, pros za nás s archandělem Michaelem a všemi mocnostmi nebes a všemi svatými u svého nejsvětějšího Syna, našeho Pána a Mistra.*“¹⁴⁵ Svatý František choval obzvláštní úctu k Neposkvrněnému početí Panny Marie, která se u něj projevovala

¹³⁸VÁVRA, J. Vývoj kultu mariánského v koruně české. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 149.

¹³⁹Srov. Tamtéž.

¹⁴⁰Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha : Klášter premonstrátů na Strahově, 1999, s. 19.

¹⁴¹Srov. BUBENÍK, V. M. *Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách*. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 217.

¹⁴²Srov. WEIS, M. *Mariánské*. Tišnov : Sursum, 2003, s. 112.

¹⁴³Srov. ROJT, J. Malý průvodce po křesťanské ikonografii. *Katolický týdeník (příloha perspektivy)*, 2005, roč.16, č. 31. s. III.

¹⁴⁴Srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty*, s. 60.

¹⁴⁵Srov. WEIS, M. *Mariánské květy*, s. 116.

čtyřicetidenním postem před slavením tohoto svátku, zasvěcením celého řádu právě Neposkvrněnému početí Panny Marie¹⁴⁶ a jeho šířením, které se projevilo i v Čechách na půdě univerzity, když se následovníci sv. Františka snažili obhájit úctu k Neposkvrněnému početí.¹⁴⁷ V Čechách se minorité usadili téměř současně s dominikány. Jejich první klášter byl u nás založen pro ženskou větev sv. Anežkou Přemyslovnou v roce 1231. Následující rok byl potom pro ně vystaven konvent u sv. Jakuba v Praze.¹⁴⁸ Minorité také působili na mariánském poutním místě Krupka, kde byl založen v druhé polovině 13. století kostel Nanebevzetí Panny Marie.¹⁴⁹

4.2.8 Augustiniáni kanovníci

Augustiniánský řád svou mariánskou úctu dle legendy odvozuje ještě před vznikem svého řádu. V této legendě se vypravuje, že matka velikého otce sv. Augustina, sv. Monika, po smrti svého manžela Patricia, hořkovala nad bludy svého syna, hledala útěchu u Matky Boží. Rodička Boží se prý zjevila v dlouhém řasnatém plášti černé barvy, opásána černým koženým pásem, a doporučila jí, chce-li být potěšena, aby se šatila tímto způsobem a přijala svůj vdovský status. Od této legendy odvozují augustiniáni svůj řeholní oděv a považují se za řád mariánský.¹⁵⁰ Že Augustin byl velký ctitel Panny Marie, dokazuje mimochodem i tento jeho citát: „*Nic by Marii neprospělo, že zrodila Krista, kdyby nebyla měla víru a nezachovala přikázání....*“¹⁵¹

O úctě augustiniánů k Panně Marii svědčí zakládání kostelů ke cti Panny Marie, které stály poblíž jejich klášterů. Příkladem jejich činnosti je bývalý augustiniánský klášter v Roudnici nad Labem, kde pěstovali devotio moderna. V tamějším kostele Narození Panny Marie augustiniáni uctívali obraz Panny Marie Roudnické, jež se posléze stal prototypem řady gotických madon.

¹⁴⁶ Srov. KUBEŠ, K. M. *Maria*. Vyškov : Vydavatelé Exerciční knihovny, 1941, s. 17.

¹⁴⁷ Srov. WOLF, V. *Neposkvrněné početí Panny Marie v průběhu historie*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2005, s. 39.

¹⁴⁸ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace*, s. 54.

¹⁴⁹ Srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty*, s. 44 a srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace*, s. 54.

¹⁵⁰ Srov. *Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách*. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 217.

¹⁵¹ WEIS, M. *Mariánské květy*, s. 108.

4.2.9 Servité

Řád servitů založený ve druhé čtvrtině 13. století skupinou florentských laiků, kteří chtěli žít společný kající život v naprosté chudobě a závislosti na almužnách.¹⁵² Převážně se řídili řeholí sv. Augustina a částečně se opírali o konstituce dalších řádů. Zcela vlastní je první kapitola jejich konstituce, jež je věnována úctě k Panně Marii. Tato úcta se projevovala slavením každou středu a sobotu zvláštní mši ke cti Matky Boží a denním recitováním tzv. *Vigilia de Beata*, modlitbou kanonických hodin, kterou začínali modlitbou *Ave Maria* a končili hymnem *Salve Regina*¹⁵³, a také výstavbou kostelů, které byly povětšinou zasvěcovány titulu Panny Marie.¹⁵⁴ Servité byli dle legendy založeni samotnou Pannou Marií.¹⁵⁵ Povětšinou se stalo v době středověku předmětem jejich úcty téma Zvěstování.¹⁵⁶ Do českých zemí přichází v roce 1360.¹⁵⁷ Karel IV. pro ně vybudoval nový klášter při kostele Panny Marie na Trávníčku na Novém Městě Pražském. Tento mariánský kostel se stal velice významným, jelikož byl obdařen pro návštěvníky o mariánských svátcích a o sobotách postní a adventní doby papežským odpustkovým privilegiem.¹⁵⁸

4.3 Významní mariánští ctitelé

Doba vrcholného a pozdního středověku zrodila i významné mariánské ctitele, kteří se zapsali do našich církevních dějin, jakožto možné vzory hodné následování nejen svou velkou úctou k Panně Marii, ale i mravním životem, který z této úcty vyplývá.

4.3.1 Blahoslavený Hroznata

Mezi významné mariánské ctitele patří blahoslavený Hroznata, který se do českých dějin zapsal tím, že vybudoval klášter v Teplé, který daroval premonstrátům, a sám do něj později

¹⁵²Srov. *Pod ochranou Panny Marie Bolesné : servité v českých zemích do josefínských reforem : katalog výstavy instalované v konventu servitů v Nových Hradech*. Nové Hrady : Konvent servitů v Nových Hradech, 2005, s. 8.

¹⁵³Srov. Tamtéž, s. 9.

¹⁵⁴Srov. Tamtéž, s. 10.

¹⁵⁵Srov. Tamtéž, s. 70.

¹⁵⁶Srov. Tamtéž.

¹⁵⁷Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády*, s. 20.

¹⁵⁸Srov. *Pod ochranou Panny Marie Bolesné : servité v českých zemích do josefínských reforem : katalog výstavy instalované v konventu servitů v Nových Hradech*. Nové Hrady : Konvent servitů v Nových Hradech, 2005, s. 16.

vstoupil.¹⁵⁹ Sám Hroznata vypráví, že ho Panna Maria během života viditelně doprovázela, o čemž svědčí četné zázraky. Během života prošel velkým zklamáním, obzvláště když mu zemřela žena s dítětem. Pod ochranou Panny Marie Bolestné však svou krizi překonal, po celý svůj život zůstal věrný Bohu a vynikal nesmírnou láskou k Panně Marii.¹⁶⁰

4.3.2 Karel IV.

Po smrti Jana Lucemburského nastoupil na český trůn slavný císař Karel IV. Své mládí prožil ve Francii, kde byla mariánská úcta v rozkvětu. Už kolem roku 1333, když se stal markrabětem moravským, začal se stavbou mariánských kapliček¹⁶¹. Za jeho panování dochází k rapidnímu rozmnožení mariánských chrámů. Nechal postavit mariánský chrám s klášteřem kartuziánů na Smíchově, kostel P.M. Sněžné s klášteřem karmelitánů, který měl být podle původního záměru největší v Evropě, další kostel byl založen na Karlově s klášteřem kanovníků sv. Augustina a z jeho doby je také znám kostel Zvěstování Panny Marie, kam přišel řád servitů.¹⁶²

O úctě Karla IV. k Panně Marii tedy svědčí mnoho skutečností. Mezi něž je možné řadit získání šatu Panny Marie, který byl potřísněn krví Krista. Tento šat byl potom ukazován první pátek po Velikonocích na Karlově náměstí. Také sem můžeme řadit zásluhu na překladu slavné *Legendy Aurea*, která svými texty uctívá Pannu Marii.¹⁶³

4.3.3 Arnošt z Pardubic

Doba Karla IV. je neodmyslitelně spojena s povýšením českého biskupství na arcibiskupství roku 1344. Slavný první český arcibiskup Arnošt z Pardubic nám na konci svého života ve svém odpustkovém listu zanechal informaci, jak se dostal k mariánské úctě.

¹⁵⁹Srov. WEIS, M. *Mariánské květy*, s. 68.

¹⁶⁰Srov. Tamtéž, s. 68, 69.

¹⁶¹např.: vedle sněmovní síně v Praze postavil kapli Panny Marie.

¹⁶²Srov. VÁVRA, J. Vývoj kultu mariánského v koruně české. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 150.

¹⁶³Srov. WEIS, M. *Mariánské květy*, s. 79.

Vypráví, že když byl na svých studiích v Kladsku, tak pohlédl na obraz Neposkvrněné Panny Marie, která se však od něj odvrátila. Teprve až po naléhavé modlitbě se obraz vrátil zpět do původní podoby. Arnošt se nad sebou zamyslel a od té doby se snažil jít ve spojení s Pannou Marií po celý svůj život.¹⁶⁴ Podle legendy měl v úctě dřevěnou sošku, kterou údajně sám vyřezal. Úcta k této sošce získala později velmi rozšířené úcty jako soška Matky Boží Svatohorské.¹⁶⁵ Láska Arnošta z Pardubic k Panně Marii se projevovala i tím, že nechal postavit mariánské kostely např.: v Rokycanech, Jaroměři a v Kladsku. Při každé této mariánské svatyni postavil také kláštery pro augustiniánské kanovníky a založil cisterciácký klášter ve Skalici. Podle Arnošta z Pardubic byl pojmenovaný spis *Arnesti Mariale*, který sestavil Kondrád z Heimburku.¹⁶⁶ Dílo obsahuje výběr z lekcí a modliteb k Panně Marii. Líčí také krásné mariánské úvahy jako např.: „*Maria je knihou života, zrcadlem a vzorem všeho stvoření.*“¹⁶⁷

4.3.4 Jan z Jenštejna

Mezi významné mariánské ctitele patří další český arcibiskup Jan z Jenštejna. Tento arcibiskup vynikal především svou vnitřní zbožností a snahou o zlepšení náboženského života nejen v Čechách, ale i v celé církvi. Už při svém nástupu na arcibiskupský stolec v roce 1379 si uvědomil vážnost svého poslání, které bylo obzvláště v době papežského rozkolu důležité. V roce 1380 těžce onemocněl. Jeho nemoc ho přivedla do roudnického kláštera, kde se pěstovala devotio moderna. Setkal se tu nejen s řadou řeholníků, kteří na něho měli veliký vliv, ale i s roudnickým obrazem Panny Marie, který měl v úctě podobně jako Arnošt z Pardubic obraz v Kladsku. Jan z Jenštejna byl velice horlivým mariánským ctitelem, což odráží i skutečnost, že se zasloužil o vznik a slavení svátku Navštívení Panny Marie, k čemuž vedlo přesvědčení, že pouze nadpřirozený zásah může v době papežského rozkolu pomoci.¹⁶⁸ K zavedení svátku ho přivedla nejen jeho velká úcta k Panně Marii, ale také jeho mystické zážitky, které diskutoval s významnými rádci a předními teology. Svátek byl zaveden na církevní červnové synodě roku 1386. Nejprve nařídil pro slavení 28. duben. Zároveň poslal poselstvo k papeži s prosbou, aby papež vyhověl: „...*pro odstranění rozkolu, pro svornost národů, pro jednotu Svaté matky církve, jako díkůvzdání, že Bůh a svatá Panna vytrhli papeže*

¹⁶⁴Srov. Tamtéž, s. 76.

¹⁶⁵Srov. Tamtéž, s. 77.

¹⁶⁶STEJSKAL, K. Dějiny umění : umění na dvoře Karla IV. 2.vyd., Praha : Euromedia Group, 2003, s. 62.

¹⁶⁷WEIS, M. *Mariánské květy*, s. 77.

¹⁶⁸Srov. *Bohemia Sancta*. Praha : Zvon, 1989, s. 201.

častěji z nebezpečnosti, a proto, aby králové sloužili Bohu".¹⁶⁹ Papež se k českému arcibiskupovi naklonil až v roce 1389 a ustanovil slavení svátku na 2. července. Písemně schvalovací bulu potom vydal až Bonifác IX v roce 1390.¹⁷⁰

Jan z Jenštejna už v roce 1385 zavedl v Čechách slavení svátku Panny Marie Sněžné, ke kterému složil officium.¹⁷¹ Svými básněmi také doprovázel slavení svátku Obětování Panny Marie a Sedmibolestné Panny Marie.¹⁷² Jeho úcta k Panně Marii se projevila i vydáváním odpustkových listin k milostným obrazům či sochám.¹⁷³

4.4 Situace na Karlově univerzitě

Za doby Karla IV. se z naší země stává vlivem založení Karlovy univerzity akademická základna. Na Karlově univerzitě je tedy svým způsobem možné vypožorovat určitý pohled inteligence na mariánskou problematiku, která se týká tehdy vrcholícího sporu ohledně Neposkvrněného početí Panny Marie a svátku Navštívení Panny Marie.

V Čechách podobně jako v ostatních zemích nacházíme přívržence a odpůrce nauky o Neposkvrněném početí Panny Marie.¹⁷⁴ Početnější převahu měl tábor stavějící se spíše do opozice. Mezi takto orientované univerzitní mistry patřil kanovník Vojtěch Raňkův z Ježova, který zastával názor vycházející od Bernarda z Clairvaux, že slavení svátku Neposkvrněného početí je „...opovázlivou pověrou a bludem proti Písmu svatému“.¹⁷⁵ Vojtěch Raňkův, který se chlubil svým francouzským vzděláním, se vyjádřil i proti nově zavedenému svátku Navštívení Panny Marie Janem z Jenštejna, když jej obvinil z „hloupé nevědomosti“¹⁷⁶,

¹⁶⁹Tamtéž, s. 200.

¹⁷⁰Srov. Tamtéž, s. 201.

¹⁷¹Srov. Tamtéž.

¹⁷²Srov. Tamtéž, s. 202.

¹⁷³např. k Pietě v Českých Budějovicích.; Srov. ROJT, J. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 1999, s. 208.

¹⁷⁴Nelze přesně říci, kdo byl příznivce a kdo odpůrce, byla to záležitost pohledu na věc, oba tábory by se mohly shodnout na formulaci početí neposkvrněné Panny Marie. Mezi příznivce však spíše stáli františkáni, oproti se stavěli dominikáni, cisterciáci a augustiniáni Více viz Srov. WOLF, V. *Neposkvrněné početí*, s. 38.

¹⁷⁵WOLF, V. *Neposkvrněné početí*, s. 46.

¹⁷⁶Tamtéž.

a žádal po něm k tomuto aktu souhlas papeže. Arcibiskup mu na to odpověděl: „*je na světě dobytek, který se nezmění ani pobytem v Paříži*“¹⁷⁷ a slavení svátku dále propagoval.

Z hlediska mariánské úcty, je možné tudíž konstatovat, že se v Čechách poprvé na akademické úrovni kriticky uvažuje o konkrétním fundamentu mariánské úcty.

4.5 Mariánská bratrstva

Po křížových výpravách byla v českých městech zakládána mariánská bratrstva. Jednalo se o společenství věřících, kteří svým působením podporovali mariánský kult. V Kolíně je v nejstarší knize připomenuto mariánské bratrstvo, které bylo zřízeno jakožto cech tímto způsobem: „*Bruderschaft unserer lieben Frauen, by da dienen czu heyligen Zeiten*“¹⁷⁸. Toto kolínské mariánské bratrstvo konalo své pobožnosti ve farním chrámě, kde opatrovalo i svůj vlastní mariánský oltář. Podobná bratrstva existovala i v dalších městech jako jsou Praha, Ústí nad Labem, Most, Kadaň, Kladsko, Nové Hrady a Kaplice.

4.6 Mariánské spisy

Velká mariánská úcta této doby se promítala i v literatuře. Důkazem proto může být dochovaný spis *Mariale* z konce 13. století od Servasanty di Faenza, *Laus Marie* od Konráda Heimburského z kláštera Hortus Mariae na pražském Smíchovně, *Defensorium Beatae Mariae Virginis* od Franze von Retz. Mezi významná díla patří spisy Jana z Jenštejna, z nichž můžeme jmenovat *Libelli de nomine Iesu et Mariae*, *Libellus bilogorum*, *Defensio officii divini festi Visitationis*, *Miracula beatae Mariae Visitationis*. Mezi jeho liturgická díla patří officium ke svátkům Panny Marie Sněžné, básnické skladby ke svátku Obětování Panny Marie, Sedmibolestné Panny Marie a officium ke svátku Navštívení Panny Marie.

¹⁷⁷Tamtéž.

¹⁷⁸VÁVRA, J. Vývoj kultu mariánského v koruně české. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 151.

4.7 Umění

O úctě k mariánským obrazům a sochám máme z období středověkých Čech pouze strohé zprávy. Zpravidla se jedná o odpustkové buly či jiné dílčí dokumenty, které ale lze pouze z těžkostí přiřadit k určité konkrétní památce.¹⁷⁹

4.7.1 Sochařství

V románském a raně gotickém umění se nejčastěji projevuje mariánský kult v podobě reliéfů na portálech chrámů. Toto je možné spatřit v bazilice sv. Jiří na pražském hradě či v hradní kapli na Českém Šternberku.¹⁸⁰

Z počátku 13. století pochází nejstarší české mariánské sochy, nejčastěji v podobě trůnicích Madon. Tak můžeme nalézt sochu, kde je Maria vytesána jako Královna nebe, která v rukou pevně drží svého Syna. Po obou stranách klečí dvě řeholnice. Po levé straně je umístěna Marie Mlada a vpravo je abatyše Berta.¹⁸¹ Další nejstarší trůnicí madony z tohoto období pochází z Tuřan a Chlumu nad Ohří.¹⁸²

V období 14. století se potom u nás objevuje již celá řada trůnicích i stojících Madon. Čechy se dokonce stávají významným centrem krásného stylu, který mimo jiné komentoval Jan z Jenštejna ve svých duchovních básních, kde přirovnává krásu Panny Marie ke kráse Venuše, což se podle něj promítá do ideální krásy Madon tehdejší doby.¹⁸³ Mezi zmíněné krásné Madony zejména patří Madona Plzeňská a Krumlovská.¹⁸⁴ Na Karlštejně v kapli Panny Marie je z mramoru vytesána socha matky Boží s dítětem. Tuto sochu pravděpodobně přivezl sám Karel IV. z Itálie.¹⁸⁵ Za nejkrásnější polychromovanou skulpturu doby Karla IV. je považována madona Plzeňská. Madona je zde představena s královskou korunou, usmívá se

¹⁷⁹Srov. ROJT, J. Malý průvodce po křesťanské ikonografii. *Katolický týdeník (příloha perspektivy)*, 2006, roč.17, č. 7. s. III.

¹⁸⁰Srov. Tamtéž.

¹⁸¹Srov. PODLAHA, A. *Sochy a skulptury mariánské v Čechách od dob nejstarších až do století XVI.* Paha : V. Kotrba, 1904, s. 3.

¹⁸²Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně.* Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2000, s. 126.

¹⁸³Srov. ROJT, J. Malý průvodce po křesťanské ikonografii. *Katolický týdeník (příloha perspektivy)*, 2006, roč.17, č. 7. s. III.

¹⁸⁴Srov. Tamtéž.

¹⁸⁵Srov. PODLAHA, A. *Sochy a skulptury*, s. 4.

a v náručí drží své dítě.¹⁸⁶ Mezi nejvýznamnější mariánské sošky patří bezesporu soška Svatohorská. Bohorodička držící syna má spolu s ním korunu na hlavě. Zejména v jižních Čechách ve velké úctě byla chována bechyňská socha Bohorodičky držící na klíně mrtvé tělo Spasitele.¹⁸⁷ Tato gotická socha pochází pravděpodobně z konce 14. století. Z této doby pochází i soška Madony ze slonoviny řezaná v pokladu chrámu sv. Víta v Praze. Madona je zobrazena, jak vroucně pohlíží na Jezulátko, které oběma rukama vyzdvihuje. Z konce 14. století rovněž pochází socha Madony v Kostelci u Budyně. Madona má v jedné ruce žezlo a v druhé drží syna. Oba přitom mají na hlavě korunu. Zvláštností této sochy je, že pod pláštěm Panny Marie jsou zobrazeni lidé, kteří představují krále, biskupy, měšťany, sedláky i selky.¹⁸⁸

Nejvýznamnějším dochovaným reliéfem je reliéf Staroboleslavský. Dle pověsti přinesl tento obraz z Řecka sv. Metoděj, který ho potom daroval sv. Ludmile a sv. Václav ho dle pověsti nosil na svých prsou.¹⁸⁹ Jezulátko zde sedí na klíně matky, v levé ruce drží říšské jablko a ruku pravou pozdvihuje k žehnání. Panna Maria je zde vyobrazena jako nositelka spásy, jako nástroj Božské milosti, jako živý trůn Pána života. Porovnáme-li tento reliéf s reliéfem Starojirským ze 13. století, je patrné, že Staroboleslavské vyhotovení je původem pozdější. Pokud tento reliéf porovnáme s obrazy doby Karlovy, spatřujeme podobnost k typu Madony Zlatokorunské.¹⁹⁰ Někteří umělci se ale domnívají, že madona Staroboleslavská byla prototypem madony Zlatokorunské a ostatních podobných madon.¹⁹¹ Mezi gotické významné madony patří také socha Panny Marie Budějovické. Tato socha se podobá madoně Plzeňské. Jezulátko zde sedí na levici Bohorodičky. Přitom každý z nich drží v ruce jablko.¹⁹²

¹⁸⁶Tyto skulptury byly za doby Karla IV. velice oblíbené, viz PODLAHA, A. *Sochy a skulptury*, s. 5.

¹⁸⁷Srov. PODLAHA, A. *Sochy a skulptury*, s. 5.

¹⁸⁸Srov. Tamtéž.

¹⁸⁹Srov. PODLAHA, A. *Obrazy mariánské v Čechách ze století XIV.-XVI.* Praha : V. Kotrba, 1904, s. 6.;

V sedmáctém století byl původ tohoto reliéfu zpochybněn.

¹⁹⁰Srov. PODLAHA, A. *Sochy a skulptury*, s. 7.

¹⁹¹Srov. Tamtéž.

¹⁹²Srov. Tamtéž, s. 8.

V době pozdní gotiky je velmi oblíbené téma ze Zjevení sv. Jana, kde byla Panna zobrazena s měsícem u nohou, s korunou a žezlem, ozářena slunečním světlem.¹⁹³ Objevují se i témata Piety a téma mariánské ochrany pláštěm.¹⁹⁴

4.7.2 Výtvarné umění

Nejstarší vyobrazení Panny Marie na našem území jsou ovlivněna italsko-byzantskou tradicí, která proslula vyobrazením typu Hódégetria a Nikopoie. Bohorodička je v tomto typu zobrazena jako trůnicí Madona, která je zahalena rouškou a v ruce drží svého syna, který nese svitek nebo knihu Božího Slova.¹⁹⁵ Pravděpodobně nejstarším vyobrazením Panny Marie na českém území je Matka Boží Svatotomášská, která pochází z druhé poloviny 13. století.¹⁹⁶

Za panování Karla IV. přišlo na pražský dvůr velké množství umělců, kteří vynikali malbou madon. Mezi nejvýznamnější mariánské malíře patřili Tomáš z Modeny Vlašské, bratři Mikuláš a Konrád Wurmserové a Dětrich z Prahy.

V malbách a sochách 14. století je Panna Maria znázorněna nejčastěji jako Matka s dítětem. V zobrazeních Panny Marie se mimo Bohorodičky objevuje celá řada nových typů, mezi něž patří téma utrpení či bolesti Panny Marie¹⁹⁷, téma Panny Marie Dešťové¹⁹⁸, námět Panny Marie sluncem oděné¹⁹⁹, téma Panny Marie Královny nebes²⁰⁰, a z druhé poloviny 14. století je doložen nový typ Panny Marie tzv. Madony na lvu.²⁰¹

Doba Karla IV. přinesla do českého umění ztvárnění Bohorodičky také prostřednictvím deskových obrazů. Mezi nejstarší vyobrazení tohoto typu patří Madona Mostecká,

¹⁹³Srov. KUBEŠ, K. M. *Maria* : Vyškov : Vydavatelé Exerciční knihovny, 1941, s. 206.

¹⁹⁴Mělo to symbolický význam, protože kněžny ve středověku ukřývaly pod svůj plášť ty, kdo u nich hledali asyl, a tím je zachránily před přísností neúprosného zákona.

¹⁹⁵Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*, s. 102.

¹⁹⁶Srov. Tamtéž, s. 103.

¹⁹⁷Např.: obrazy v kostele sv. Jakuba v Praze, v kostele sv. Tomáše v Brně či v klášteře ve Vyšším Brodě.

¹⁹⁸Obraz tohoto typu můžeme spatřit v kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.

¹⁹⁹Obraz tohoto typu se nachází v kapli na Karlštejně a v Emauzském klášteře v Praze.

²⁰⁰Pochází z dílny vyšebrodského oltáře.

²⁰¹Srov. ROJT, J. Malý průvodce po křesťanské ikonografii. *Katolický týdeník (příloha perspektivy)*, 2005, roč. 16, č. 47. s. III.

Zbraslavská, Madona z Veverí a Madona z Borohrádku.²⁰² Mezi významné deskové obrazy, jež se staly vzory pro další typy obrazů, patří Madona Roudnická, Svatovítská a Panna Maria Sarboleslavská.²⁰³ Podle Antonína Podlahy byla Bohorodička v obrazech doby Karla IV. znázorněna v podobě čtyř vzorů. Konkrétně se jedná o Madonu Vyšebrodskou, Zbraslavskou, Zlatokorunskou a Doudlebskou.²⁰⁴

4.8 Poutní místa

Další projev mariánské úcty můžeme nalézt na poutních místech. Poutní místa v Čechách byla velice často spojena s legendami, zjevením či posvátným obrazem. Mezi fundátory poutních míst patří dokonce česká knížata či králové. Dokladem proto může být, že kolem roku 1108 Vladislav I. nechal postavit baziliku Nanebevzetí Panny Marie, sv. Wolfganga a sv. Benedikta s klášteřem benediktinů. Pro premonstrátský klášter v Doksanech Vladislav II. založil kostel Zvěstování Páně a věnoval mu zázračný obraz byzantského původu.²⁰⁵ Některá poutní místa se v této době dokonce pojí s papežskými odpustky. Proto nám mohou jako důkaz posloužit cisterciáci, kteří dostali od papeže zvláštní odpustky pro poutní místo „Panny Marie deštivé“ v obci Mariánský Týnec.

V době vrcholného středověku se konaly poutě do zahraničí nebo po Čechách. Nejvyhledávanějším zahraničním poutním místem se pro české poutníky stal Jeruzalém. Prvním doloženým poutníkem byl pražský kanovník Asinus, který putoval do Svaté Země na konci 11. století.²⁰⁶ Jako další poutníky je nutné jmenovat moravského biskupa Jindřicha Zdíka,²⁰⁷ který nechal po své pouti zřídit na Strahově premonstrátský klášter, který pojmenoval Hora Sion,²⁰⁸ nebo pražského biskupa Menharta či syna knížete Bořivoje II. Svatopluka. Pout' do Svaté Země se velice často spojovala s návštěvou Říma, Loreta nebo Egypta.²⁰⁹

²⁰²Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*, s. 120.

²⁰³Tamtéž, s. 121-125.

²⁰⁴Srov. PODLAHA, A. *Obrazy mariánské*, s. 3.

²⁰⁵Srov. ROJT, J. Křesťanská pout' po barokních Čechách. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 4. s. 323.

²⁰⁶Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*, s. 39.

²⁰⁷Srov. ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 27.

²⁰⁸Srov. ROJT, J. Křesťanská pout' po barokních Čechách. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 4. s. 323.

²⁰⁹Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*, s. 39.

Ve 13. století se u nás objevuje celá řada poutních míst. Podle druhu zasvěcení místních kostelů můžeme nepřímo vypožorovat, jaké tituly Panny Marie byly zakladatelům tohoto období blízké, čímž můžeme nepřímo zjistit, jak Pannu Marii vnímali, a co jim přišlo z jejího života důležité. Nejvíce chrámů bylo zasvěceno Panně Marii Nanebevzaté²¹⁰, vzrůstá úcta k tajemství Zvěstování Páně²¹¹, rozrůstají se kostely nesoucí titul Narození Panny Marie²¹² a objevuje se úcta k Panně Marii Bolestné.²¹³

Ve století 14. dochází k novému impulsu vzniku poutních míst. Mezi přední poutníky patřil dokonce sám Karel IV.²¹⁴ nebo karlštejský kanovník, který putoval do Sainte Baume.²¹⁵ Skutečnost rozkvětu poutních míst souvisí s řadou dějinných událostí. Především je to panovník, dále se jedná o činnost pražských biskupů a arcibiskupů, kteří uctívali a rozšiřovali mariánský kult. Další skutečností je činnost řádů, která řadu poutních míst spravuje, a proniká do života i těch nejubožejších.

Podobně jako ve století minulém můžeme z těchto poutních míst vypožorovat, jaké tituly Panny Marie se objevovaly nejvíce. Především se jedná o poutní místa s kostely zasvěcené Panně Marii Nanebevzaté²¹⁶. Také zde vzrůstá úcta k titulu Narození Panny Marie²¹⁷ a k titulu Zvěstování Páně²¹⁸. Nově se objevují tituly chrámů Navštívení Panny Marie.²¹⁹

²¹⁰Jmenovitě se jedná například o kostely na Velehradě, v Brně- Zábřdovice, Tismicích, Chorušicích, Přešticích, Žďáru nad Sázavou, Charvátcích, Svaté Hoře u Příbrami, Vyším Brodu, Kájově, Horním Jiřetíně, Pohledu, Zbraslavi, Netíně, Bechyně, Krupce, Veveří a Ústí nad Orlicí.

²¹¹Tomuto titulu jsou zasvěceny kostely v Zaječově, Pivoni, Klášterci u Zábřehu a Zaháji.

²¹²Je možné jmenovat kostely v Klatovech, Písku a Orlové.

²¹³Tento titul nese chrám v poutním místě Mariánská Radčice.

²¹⁴Srov. ROJT, J. Křesťanská pout' po barokních Čechách. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 4, s. 323.

²¹⁵Srov. ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 27.

²¹⁶V místě Týnec u Klatov, Cholína, Brno, Vojslavice, Praha-Karlov, Družec, Skála, Svěbořice u Mimoně pod Ralskem, Bučovice, Kytín Dolní Ročov a Hrabyně.

²¹⁷Tento titul nesou chrámy v místech Loučim, Kostelec nad Vltavou, Strašín u Sušice, Chotěšov, Chroboly a Příbor.

²¹⁸Tomuto titulu jsou zasvěceny chrámy v poutních místech Hemže, Knířov u Vysokého Mýta, Brno.

²¹⁹Jedná se o místa Obytčov, Sobiňov – Sopoty a Bozkov.

5 Mariánská úcta v době husitství a reformace

5.1 Mariánská úcta v době husitství

5.1.1 Nástin dějinných souvislostí

Koncem 14. a začátkem 15. století přetrvává v Čechách mravní úpadek duchovenstva, což má dopad na projevy celé společnosti. Čím dál více vystupují kazatelé, kteří poukazují na zkaženost doby a snaží se o reformu církve. Mezi nejvýznamnější a nejznámější reformní kazatele, kteří poukazují na nešvary společnosti, patří Konrád Waldhauser, Jan Milíč z Kroměříže, Matěj z Janova a Jan Hus. Velice se snažili o nápravu církve, což se projevovalo v jejich kázáních, spisech a často i v asketickém způsobu života. Mnohokrát ale jejich nadšení pro nápravu církve narazilo na dogmata katolické víry. Jejich dogmatické omyly způsobily odmítnutí jejich snahy o nápravu na straně jedné, na straně druhé zase způsobily odklon od učení církve, a položili tak (i když neúmyslně) základy budoucího rozkolu v církvi, která navíc v této době byla pod znamením papežského schismatu.

5.1.2 Mistr Jan Hus

Co se týče mariánské úcty, tak se nedá vypovědět, že by se Jan Hus odklonil od stávajícího mariánské učení. František Urban, přední znalec této tematiky, na teologické konferenci o Marii pořádané v roce 2003 v Hradci Králové uvedl, že Jan Hus, byl co se týče stávající mariologie, zcela pravověrný.²²⁰ Jeho úcta k Panně Marii se potom projevila v titulech, které jí přiznával. Jan Hus Marii uctíval jakožto *Pannu, Matku, Královnu nebes, Pomocnici, Ochránkyni, Prostřednici*. Pannu Marii nazývá *Hvězdou mořskou, Bránou nebeskou, Liliovým květem, Předobrazem církve* aj.²²¹ O mariánské úctě Jana Husa nás mimo jiné může přesvědčit tato jeho výpověď: „...máme o ní věřiti, že ona po Pánu Ježíšovi jest jedna osoba zvláštne, najdostonějšie, i nad anjela každého, i nad každého apoštola, i nade všecky panny, mučedníky i kněží. “²²²

²²⁰Srov. URBAN, F. Stručný nástin mariologie v díle M. J. Husa. In *Maria z Nazareta*. Svitavy : Trinitas, 2003, s. 33.

²²¹Srov. Tamtéž, s. 29-32.

²²²URBAN, F. *Maria a Mistr Jan Hus*. In *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 94.

Příčina úpadku mariánské úcty je spojena až s husitskými radikály, kteří jsou proslaveni svým horlivým drancováním měst, klášterů, poutních míst²²³ a ničením mariánských obrazů a soch. Mnohé mariánské památky tak skončily i na hranici. Příkladem jejich odporu vůči stávajícímu mariánskému kultu svědčí výrok Matěje z Janova, který zastává názor, že malíři malují Pannu Marii jako nevěstku.²²⁴

Jako odčinění za všechny husity spáchané škody včetně svatokrádeží byl v Kolíně nad Rýnem na diecézní synodě zaveden svátek Panny Marie Bolestné.²²⁵

5.1.3 Umění

Z požadavků Matěje z Janova číší nelibost ohledně uctívání obrazů. Na druhé straně ale vypovídá o úctě k mariánským obrazům z druhé poloviny 14.století: „*Jakmile je v chrámu uctíván jeden obraz víc než obrazy jiné, shlukuje-li se před ním větší dav lidu, se svícemi, poklekáváje a jinak, musí být tento obraz z chrámu vyhozen jako pohoršení lidu, nebo vypráví-li se o něm, že se skrze něj nebo vzhledem k němu stala nějaká znamení.*“²²⁶

V době 15. století nacházíme několik nových gotických soch. Mezi významné gotické madony patří socha Panny Marie Budějovické. Tato socha se podobá Madoně Plzeňské. Jezulátko zde sedí na levici Bohorodičky. Přitom každý z nich drží v ruce jablko.²²⁷ Chrámu sv. Ludmily na Vinohradech byla věnována dřevěná gotická socha z 15. stol. Maria je zde ozdobena korunou, drží v náručí svého syna, přitom je jejich výraz vážný.²²⁸ Z 15. století pochází i socha Madony Drahovské. Matka zde nese v jedné ruce svého syna a v ruce druhé drží žezlo.²²⁹ Z druhé poloviny 15. století se nám dochovala v opatské kapli kanonie Strahovské v Praze dřevěná socha Matky Boží držící v rukou svého syna, který žehná.²³⁰

²²³Srov. VÁVRA, J. Vývoj kultu mariánského v koruně české. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 151.

²²⁴Srov. ROJT, J. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999, s. 41.

²²⁵Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*. Praha: Katolický týdeník, 2002, s. 139.

²²⁶RYNEŠ, V. „*Imagines miraculosae*“ Doby pobělohorské. *Český lid*, 1967, roč. 54, č. 3, s. 191.

²²⁷Srov. PODLAHA, A. *Sochy a sochopisectví mariánské v Čechách od dob nejstarších až do století XVI*. Praha: V. Kotrba, 1904, s. 8.

²²⁸Srov. PODLAHA, A. *Sochy a sochopisectví mariánské v Čechách od dob nejstarších až do století XVI*. Praha: V. Kotrba, 1904, s. 8.

²²⁹Srov. Tamtéž.

²³⁰Srov. Tamtéž.

V roce 1410 dle legendy přinesl do Českých Budějovic Václav Institoris obraz Panny Marie Klatovské, který se zde stal předmětem úcty.²³¹ Velká úcta k obrazu došla až tak daleko, že mu byly údajně i uděleny odpustky.²³² V době 15. století se setkáváme s pozoruhodným vyobrazením Panny Marie Nanebevzaté, kde je znázorněna Madona v květnici, kde keře tvořící mandorlu kolem stojící Madony symbolizují rajskou zahradu nebo v některých případech poukazují na hořící Mojžíšův keř, jež symbolizuje Mariino panenství.²³³

5.1.4 Poutní místa

V důsledku husitského hnutí byl v první polovině 15. století u nás zaznamenán všeobecný úpadek poutních míst. Do některých poutních míst se dokonce zakazovalo putovat, o čemž svědčí zpráva od faráře Hilária Litoměřického, který zakazoval poutě ke stopám Wolfganga v Rovném u Kájova,²³⁴ nebo odsouzení synodou a arcibiskupem poutě na Blaník u Mnichova Hradiště.²³⁵ Češi z hlediska konfese byli rozdvojeni, utrakvisté potom neměli moc smysl pro mariánské poutě, spíše dávali přednost poutím na hory, z důvodu očekávání brzkého příchodu Krista.²³⁶ Navzdory utrakvistické nepřiznivnosti poutím, je ale možné vypožorovat, že tato nepřiznivnost nepronikla do všech vrstev společnosti. Příkladem mohou být Martin Kabátník a Martin Bakalář, kteří dokonce putovali do Jeruzaléma a ze své cesty zanechali rozsáhlé cestopisy.²³⁷

Dalším dokladem této skutečnosti je nová výstavba poutních míst. Koncem 15. století vzrůstala úcta u zakladatelů kostelů na poutních místech k mariánskému titulu Navštívení Panny Marie, o čemž svědčí vznik kostela na mariánském poutním místě v Hejnicích a zbudování kaple v mariánském poutním místě Cínovci. Vzrůstala i úcta k titulu Panny Marie Bolestné, což dokazují sochy na mariánských poutních místech v Nesvačilech, Krupce a Vřesové Studánce a také velice uctívány obraz Bolestné Matky Boží v Turnovském konventu. Neméně byla projevována úcta titulu Panně Marii bez poskvrny počaté. Dokladem proto může být poutní místo Kadaň nebo Moravská Třebová, kde se nachází oltáře nesoucí

²³¹ Jan Rojt uvádí, že pokud se tato legenda potvrdí, bude tento obraz nejstarší kopií mariánských obrazů vůbec; Srov. ROJT, J. *Obraz a kult v Čechách*, s. 207.

²³² Srov. Tamtéž, s. 208.

²³³ Srov. ROJT, J. *Středověké malířství v Čechách*. Praha : Karolinum, 2002, s. 113.

²³⁴ Srov. ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 27.

²³⁵ Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 207.

²³⁶ Srov. BOHÁČ, Z. *Poutní místa v Čechách*. Praha : Debora, 1995, s. 7.

²³⁷ Srov. ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 27.

zasvěcení Neposkvrněnému početí Panny Marie a Olomouc, kde byl v roce 1468 posvěcen hlavní oltář Neposkvrněného početí Panny Marie dokonce apoštolským legátem biskupem Vavřincem.²³⁸ Další doklad nalezneme v Bechyni, kde 24. února roku 1491 hrabě Jan Norbert ze Šternberka založil tamější františkánský klášter a mimo jiné dodává: „*A poněvadž Božská dobrotivost místo toto dvěma zázračnými soškami vyzdobila, aby byla vroucí úcta k Rodičce Boží Marii Panně v srdcích zdejších obyvatelů.*“²³⁹

I navzdory těmto skutečnostem můžeme však říci, že poutní provoz vzhledem k stávající náboženské a politické situaci spíše stagnoval.²⁴⁰

5.2 Mariánská úcta v období reformace

5.2.1 Dějinný nástin

Akt přibití tezí německého reformátora Martina Luthera v roce 1517 na dveře ve Wittenberku bývá všeobecně považován jako začátek evropské reformace. Sám Luther byl na počátku svého působení horlivým ctitelem Panny Marie, jeho úcta vycházela z poznatků Písma Svatého a z prvních čtyř ekumenických koncilů. Uznával i panenské početí Panny Marie, o čemž svědčí i tento jeho výrok: „*Těhotná a rodící Panna ante, in et post partum. Hic noster articulus je božský zázrak.*“²⁴¹ V podstatě se shodoval v oblasti mariologie s tehdejší učením katolické církve. Později, když řešil otázku ospravedlnění, tak začal pochybovat o Mariině bezhříšnosti,²⁴² stavěl se i proti veškerým mariánským bratrstvům, protože k nim měl teologické i morální výhrady. Dokonce bratrstva vnímá jako zlořád: „*Bylo by mnohem lepší, kdyby na světě nebylo žádné bratrstvo, pak by byl takový zlořád odstraněn.*“²⁴³ Petr Kanisius ho kritizoval z neuznávání mariánských obrazů, zázraků, forem zbožnosti či dvou budoucích mariánských dogmat.²⁴⁴ Podobně jako Luther, tak i Kalvín chválil Marii, dokonce jí nazývá „*Zrcadlo církve*“²⁴⁵, oproti Lutherovi vyslovil jisté pochybnosti ohledně

²³⁸Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 220.

²³⁹Tamtéž, s. 221.

²⁴⁰Srov. ROJT, J. Křesťanská pout' po barokních Čechách. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 4, s. 324 .

²⁴¹PETRI, H.; BEINERT, W. *Učení o Marii*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1996, s. 199.

²⁴²Srov. PETRI, H.; BEINERT, W. *Učení o Marii*, s. 209.

²⁴³MIKULEC, J. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha : NLN, 2000, s. 10.

²⁴⁴Srov. PETRI, H.; BEINERT, W. *Učení o Marii*, s. 211.

²⁴⁵Srov. Tamtéž, s. 208.

Theotokos.²⁴⁶ V Čechách lutherskému učení napomohla i Kalvínova nauka a vznik Jednoty Bratrské. Většina lidí byla u nás posléze protestantského vyznání. J. Vávra v *Almanachu mariánském* uvádí, že právě tam, kde bylo bratrstvo literátů, tam poměrně vysoký počet měšťanů zůstával u katolické víry.²⁴⁷ Plzeň a Bechyně udržela svou katolickou víru prostřednictvím podpory poutí v Kájově, Praha zase prostřednictvím kostela svatého Víta.²⁴⁸

5.2.2 Reakce na reformaci prostřednictvím jezuitů

Sám zakladatel jezuitů svatý Ignác z Loyoly se vroucně utíká k Panně Marii, dokazuje to mnoho jeho děl a mimochodem i tato věta: „*Chceš-li uctívat Rodičku Boží, nesmíš urážet jejího syna.*“²⁴⁹ Jezuity přivedl do Prahy roku 1556 Petr Kanisius, který je autorem četných mariánských děl, ve kterých vybízí k mariánské úctě. Nejčastěji se v nich odvolává na Písmo Svaté a nauku otců. Častokrát se dostává do sporu s protestanty, před kterými obhajuje a odůvodňuje nerůznější projevy této úcty, jako je například modlitba či uctívání obrazů. O mariánských svátcích píše: „*Mariánské svátky povzbuzují lidi, aby Marii ctili, vzývali, napodobovali, aby se obrátili k duchovním věcem a přijímali svátosti.*“²⁵⁰

Jezuité se prostřednictvím své výuky a svého působení zasloužili o obnovení univerzitní debaty ohledně Neposkvrněného početí Panny Marie, které bylo do té doby univerzitními mistry spíše popíráno.²⁵¹ Jejich úcta k Neposkvrněnému početí Panny Marie se projevila v zasvěcení nově vybudovaných chrámů, zakládáním mariánských sodalit k úctě Neposkvrněného početí a také v četných spisy.²⁵² Šíření úcty k Neposkvrněnému početí mělo i symbolický význam namířený proti reformátorům, který poukazuje na skutečnost, že Neposkvrněné početí Panny Marie je zosobněním neposkvrněného náboženství.²⁵³

²⁴⁶Srov. Tamtéž, s. 199.

²⁴⁷Srov. VÁVRA, J. Vývoj kultu mariánského v koruně české. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 152.

²⁴⁸Tamtéž.

²⁴⁹WEIS, M. *Mariánské květy*. Tišnov : Sursum, 2003, s. 125.

²⁵⁰KANISIUS, P. *Maria nedostížitá Panna a Svatá Bohorodička*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1998, s. 257.

²⁵¹Srov. WOLF, V. *Neposkvrněné početí Panny Marie v průběhu historie*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2005, s. 84 .

²⁵²Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 217.

²⁵³Srov. Tamtéž, s. 218.

V roce 1558 přišli jezuité do Olomouce, roku 1570 do Brna, usadili se také v Chomutově, Jindřichově Hradci a v Kladsku. Měli své kazatelny při kostelech sv. Klimenta, sv. Víta a v řeholních kostelech v Praze. Působili jako misionáři např.: v Chlumci, Jistebnici, v Bělině a Duchcově. Přitom byli podporováni řadou významných šlechtických rodů jako byly Lobkowiczové, Martincové, Berkové z Dubé, Pernštejnové, Kolovratové, páni Žďárští, paní z Waldštejna a páni z Rožmberka.

Správa diecézí si byla vědoma, že pravá katolická víra je neoddělitelně spojena s úctou k Bohorodičce, a že umírnění této pocty by bylo počátkem odpadu od katolické víry.²⁵⁴ Z tohoto důvodu po zřízení arcibiskupství se do praxe velmi často uváděla modlitba růžence, byly zakládány mariánské družiny a obnovovány mariánské poutě. Jezuité od roku 1567 často jezdili na misie do Staré Boleslavi. V den svátku Zvěstování Panny Marie roku 1577 vedli první velké procesí z kostela sv. Jakuba v Praze do Staré Boleslavi za hojné účasti šlechty, za průvodu císařské hudby a za účasti dvorských kopinníků. Poutníci se střídavě modlili růženec, zpívali litanie a mariánské hymny.²⁵⁵ V den 15. srpna roku 1577 se tam konala až do roku 1617 každoročně pout', potom byla obnovena v roce 1621.²⁵⁶ Po porážce stavů na Bílé Hoře se oživily i poutě k Matce Boží Sedmibolestné v Šejnově.²⁵⁷ V Kájově slavili věřící prostřednictvím jezuitů v říjnu mariánskou pout' jako poděkování za polní úrodu. Tyto oslavy se konaly v soboty, proto se pro ně vžil název zlaté soboty. Poutníci se tu setkali na večer první, druhou a třetí sobotu ve velkém mariánském kostele.²⁵⁸

Jezuité se zasloužili i o šíření loretánských litaní a lidových pobožností. Poprvé byla litanie zpívána v Praze roku 1560.²⁵⁹ Zvláštní regulí svým profesorům ukládali jezuité povinnost, že se tuto litanii mají modlit každou sobotu se svými žáky nebo je přivést do chrámu před obraz Panny Marie, aby tam byli přítomni lidové pobožnosti.²⁶⁰

²⁵⁴Srov. VÁVRA, J. Vývoj kultu mariánského v koruně české. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 153.

²⁵⁵Srov. Tamtéž.

²⁵⁶Srov. Tamtéž.

²⁵⁷Srov. Tamtéž.

²⁵⁸Srov. Tamtéž, s. 154.

²⁵⁹Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*. Tišnov : Katolický týdeník, 2002, s. 188.

²⁶⁰Srov. KUBEŠ, K. M. *Maria*. Vyškov : Vydavatelé Exerciční knihovny, 1941, s. 164.

Jezuité měli v oblibě sošku, která byla vyřezána ze silné větve mariánského dubu, který stojí u města Foya v Belgii. Roku 1629 byla tato socha poprvé uctívána v jezuitském kostele sv. Mikuláše na Malé Straně, dále pak i v Jičíně, Hradci Králové a Brně. Matkou Domu jezuitů se stala Panna Maria Sněžná.²⁶¹

5.2.3 Mariánské družiny

Činnost Jezuitů je spojena se vznikem mariánských družin. Původ mariánských družin v Čechách spadá do roku 1573, kdy bohatí měšťané italského původu vytvořili mariánskou kongregaci pod vedením P. Blažeje Montagnina S.J. V roce 1575 vznikla první mariánská akademická družina, jejímž představitelem byl Edmund Kampián.²⁶² Družiny potom vznikaly prakticky všude, kde měli jezuité své koleje. Zakládaly se i mariánské družiny šlechticů a měšťanů, vyšších a nižších škol. Družiny často používaly střelných modliteb typu: „*Dignare me laudarete, virgo sacrata! Da mihi virtutem contra hostes tuos.*“²⁶³

Mariánské družiny původně měly být tzv. obranými sbory laiků v době ohrožení luterány a kalvinisty. Jejich výzbroj byla duchovní, což označuje začátek jejich písně: „*Vojsko mariánské, stůj ve víře křesťanské! Nedej tupit svou královnu! Zastaň nebes císařovnu!*“²⁶⁴ Někdy se však stalo, že musely použít i skutečnou zbraň, jako například studenti brněnské koleje, když roku 1594 hájili svoji kolej nebo v Praze roku 1648, když mariánské družiny bránily Prahu proti Švédům. Měly stejné heslo jako jezuité: „*Vše na větší čest a chválu Boží a katolické církve.*“²⁶⁵

5.2.4 Mariánská bratrstva

Při jednotlivých řeholích či kostelech byly zakládány jednoty terciářů, terciářek a nejrůznější bratrstva. Tato bratrstva často pořádala poutě na Svatou Horu, do Staré

²⁶¹Podle prototypu Santa Maria Maggiore v Římě.

²⁶²Srov. WEIS, M. Role mariánského kultu při rekatolizaci českých zemí. *Teologické texty*, 2004, roč. 15 č. 5, s. 203.

²⁶³VÁVRA, J. Vývoj kultu mariánského v koruně české. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 154.

²⁶⁴Tamtéž.

²⁶⁵Tamtéž.

Boleslavi, do Šejnova, dokonce i do ciziny, do Mariazell, Čenstochové, aj.²⁶⁶ Asi nejvíce početným bratrstvem se v této době stalo bratrstvo od dominikánů. Prakticky při každém dominikánském řádovém kostele vznikalo jejich růžencové bratrstvo.²⁶⁷

5.2.5 Umění a poutní místa

V době 16. století, jak už bylo výše naznačeno, dochází v Čechách k jakémusi rozporu v uctívání obrazů a soch. Na jedné straně je to katolická církev, která toto uctívání doporučuje oproti tomu se staví utrakvisté, kteří vnímají obrazy a sochy spíše jako památku. Dokladem proto může být pout' vykonaná utrakvistou Adamem Zalužanským ze Zalužan, který dle přímého účastníka téže poutě Adama Rosaciuse z Karlšperka zaznamenal: „*prohlédli i mariánský obraz, ne však aby ho uctívali, nýbrž jen jako památku*“.²⁶⁸ Jiný doklad vypovídající o činnosti jezuitů a jejich úctě k mariánským obrazům může být skutečnost vykonání poutě v roce 1596 do Bohosudova k tamějšímu mariánskému obrazu. Tento obraz přišla s nimi uctít také Marie Manriquez de Lara s dcerami, neteří a četným doprovodem.²⁶⁹

Doba 16. století se ale jinak projevuje spíše slabou návštěvností a zakládáním nových poutních míst. Teprve až v poslední čtvrtině 16. století, po příchodu jezuitů, dochází k jejich postupnému oživení.

V době reformace můžeme u nás nalézt některá nová vyobrazení Panny Marie. Jeden z nejkrásnějších skládacích oltářů z roku 1527 je umístěn v chrámu v Chrudimi. Prostřední část znázorňuje Nanebevzetí Panny Marie. Na křídlech je představeno Zvěstování a Navštívení Panny Marie, Narození Páně a Klanění tří králů.²⁷⁰ V kapucínském kostele na Hradčanech v Praze je uložena Madona původu Falckého. Podle legendy byla roku 1550 kalvinisty vržena do ohně, ale zůstala neporušena. Kapucínům ji daroval roku 1602 císařský

²⁶⁶Srov. Tamtéž, s. 159.

²⁶⁷Růžencové bratrstvo se převážně vyznačovalo úctou k Panně Marii Růžencové. Tato úcta se projevovala každodenní modlitbou růžence, oslavou Panny Marie každou neděli v měsíci prostřednictvím mše svaté a slavným průvodem. Zvláštním způsobem se potom slavil svátek první neděle a celý měsíc říjen. Každý rok se pořádal v Praze průvod růžencového bratrstva do některé mariánské svatyně. Tohoto průvodu se účastnilo mnoho katolických spolků.

²⁶⁸ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Praha : Hart, 2000, s. 181.

²⁶⁹Srov. Tamtéž.

²⁷⁰Srov. PODLAHA, A. *Sochy a sochopisectví mariánské*, s. 9.

rada Jan Fernemont.²⁷¹ Další mariánský poklad 16. století pochází z Chomle u Radnic. Jedná se o sochu, která je z přelomu slohů gotického a renesančního. Na této soše je patrné, že Madona už nemá podobu ideálního typu s vysokým klenutým čelem, schematicky provedenými očima a milým úsměvem, jak tomu bylo v době gotické.²⁷²

²⁷¹Srov. Tamtéž.

²⁷²Srov. Tamtéž.

6 Období náboženské obnovy

6.1 Dobové pozadí

Období náboženské obnovy je spojeno s dobou baroka. Barokní zbožnost kladla velký důraz na vnější projev víry. Tak v tomto období nalézáme nádherné chrámy, skvostné obrazy, malebnou hudbu nebo překrásná literární díla. Tento projev se také dotýkal konkrétních obyvatel, kteří svoji víru projevovali návštěvou poutních míst či zázračných obrazů a soch, účastněním se náboženských procesí, bohoslužeb a častým přijímáním svátostí. Také se zde ale objevuje skrytá zbožnost, kterou nacházíme především u řádových mnichů nebo světců této doby.

Počátky 17. století jsou v našich zemích stále spjaty s neustálým zápasem katolíků a protestantů, jehož vrcholem se stala bitva na Bílé Hoře. Během těchto zápasů lze vyzorovat velikou důvěru katolíků v pomoc Matky Boží. V proslulé bitvě roku 1620 na Bílé Hoře nesl karmelitánský kněz Domingo Strakonický obraz Narození Páně²⁷³ a heslem katolických vojáků bylo „*Sancta Maria*“²⁷⁴ a po bitvě se 15. srpna vydala valná část katolíků na pouť do Staré Boleslavi. Císař Ferdinand II. dokonce sám putoval roku 1622 a 1623 do Staré Boleslavi jako díkučinění za vítězství²⁷⁵ a s vděčností za vítězství daroval bosým karmelitánům tehdejší německý luteránský kostel v Praze na Malé Straně, kteří ho nechali posvětit ke cti Panny Marie Vítězné.²⁷⁶ Příkladem další pomoci Panny Marie je událost spojená s řádem kapucínů, který přivedl do Čech Vavřinec z Brindisi. Tento zbožný mariánský ctitel obzvláště uctíval Marii tzv. Rottenburskou v podzemní kapli hradčanského kláštera, kde jí svěřoval své kříže a strasti. Uvádí, že to byla právě pomoc Panny Marie, která ubránila tento kapucínský klášter před jeho zánikem.²⁷⁷

²⁷³Tímto obrazem žehnal vítěznému katolickému vojsku a později ho předal do Říma, do kostela zasvěceného na počest vítězství císařských vojsk Panně Marii Vítězné;

²⁷⁴Srov. VÁVRA, J. Vývoj kultu mariánského v koruně české. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 155.

²⁷⁵Srov. Tamtéž.

²⁷⁶Srov. Tamtéž, s. 146.

²⁷⁷Srov. Tamtéž, s. 222.

Celkové vítězství katolíků nad protestanty bylo tedy připisováno Matce Boží. Z tohoto důvodu se mariánský kult stal vůdčí myšlenkou katolické reformace.²⁷⁸ V tomto období nastal velký rozkvět a zároveň oživení starších mariánských poutních míst, obnovila se činnost řádu servitů, bosých i obutých karmelitánů, dominikánů, španělských benediktinů, stále více se rozmáhala činnost jezuitů a také vzkvétala činnost mariánských bratrstev. Úspěšným vyvrcholením rekatolizace byla kanonizace Jana Nepomuckého. V této době se tedy prostřednictvím praktikování mariánského kultu hovoří o naší zemi jako o zemi mariánské.²⁷⁹

6.2 Habsburkové

Samotný rod Habsburků usiloval o praktikování mariánského kultu. Dokladem proto může být rok 1677, kdy císař Leopold I. daroval konventu milosrdných bratří vídeňský obraz Svaté rodiny jako poděkování za obrácení moru. Milosrdní bratři potom učinili ve všech konventech slib, že se budou denně modlit na poděkování za odvrácení moru po jídle litanii k Panně Marii.²⁸⁰ V pražském kostele milosrdných bratří se potom vedle hlavního oltáře s kopií vídeňského obrazu nacházely i jiné mariánské obrazy na postranních oltářích.

Dalším příkladem je Ferdinand III., který vydal rozkaz, aby každý univerzitní profesor, když nastupuje do svého úřadu, každý kandidát při promoci a každý univerzitní rektor nebo děkan při instalaci se zavázal přísahou, že bude vyznávat a hájit mínění o Neposkvrněném početí Panny Marie, i kdyby papež rozhodl jinak. Tato přísaha byla až do roku 1772 každý rok obnovována velice slavným způsobem v neděli po svátku Neposkvrněného početí, a to za přítomnosti arcibiskupa a předních hodnostářů duchovních i světských, zpravidla v Týnském chrámu.²⁸¹

²⁷⁸Srov. KVAPIL, J. Severočeská pánev – Mariánská země? In *Náboženské dějiny severních Čech*. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 1999, s. 21.

²⁷⁹Srov. Tamtéž.

²⁸⁰Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 223.

²⁸¹Srov. SÝKORA, J. Učení o neposkvrněném početí Panny Marie ve spojení se základními pravdami zjeveními a s dílem vykupitelským. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 26.

6.3 Prameny doby barokní

6.3.1 Legendy

V období baroka se na českém území objevuje četná mariánská literatura. Významným pramenem jsou i dobové legendy. Tyto legendy jsou v zásadě dvojího původu. Jedny pocházejí z oficiálních církevních struktur a druhé se nacházejí ve formě topoi. Tyto legendy se týkají především poutních míst nebo pojednávají o zázračné ochraně proti pohanům, heretikům, moru atd.²⁸²

Z prvních legend číší snaha o postihnutí starobylosti úcty k Panně Marii. Objevoval se zde proud, který chtěl učinit Pannu Marii královnou království českého, čímž chtěl navázat na hlubokou středověkou tradici mariánské úcty v České zemi. Autoři se ve svých dílech snažili probudit českého ducha, jež je svou historií spjat se slavnými českými svěťci, se zázračnými obrazy či sochami a hlubokou tradicí poutních míst.²⁸³

6.3.2 Mariánské atlasy

Dalším významným pramenem jsou mariánské atlasy.²⁸⁴ Mezi nejvýznamnější mariánské atlasy pro naše dějiny patří druhé vydání *Atlasu Marianus*, který vyšel v roce 1672. Pro naše dějiny je pozoruhodný v tom, že se zde značně rozšířil počet příspěvků z českého prostředí, které sem vkládali převážně jezuité.²⁸⁵ Augustinus Sartorius tento atlas doplnil o nové zázračné obrazy, mnohá pojednání zkrátil a k některým připojil německy psané náboženské básně. V Českých zemích tak zaznamenal 91 zázračných obrazů a soch. Sám Sartorius ve své předmluvě uvádí: „*Bůh posiluje skrze zázraky úctu k Panně Marii, a tyto zázraky jsou nejnápadnějším důkazem správnosti katolického vyznání.*“²⁸⁶

²⁸²Srov. ROJT, J. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 1999, s. 73.

²⁸³Srov. ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 28.

²⁸⁴Mariánský atlas je geografisko-hagiografické barokní dílo. Je strukturováno podle zemí a kontinentů, obsahuje legendy o tom kterém znázornění Panny Marie a zázraky, které se tam staly a na závěr jsou zde uvedeny mariánské modlitby.

²⁸⁵Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 29.

²⁸⁶Srov. KVAPIL, J. Severočeská pánev – Mariánská země? In *Náboženské dějiny severních Čech*. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 1999. s. 22.

6.3.3 Mariánské knížky

Mezi další významná díla patří mariánské knížky, které se věnují konkrétnímu vyobrazení Panny Marie. Mezi tyto významné knihy patří *Peregrinus Mariana Bohemiae tempea obiens* od Georgia Castuly. Po krátkém textu, který se týká konkrétního vyobrazení Panny Marie, autor dodává veršovanou modlitbu o původu obrazu či sochy.²⁸⁷ Literatura doby baroka se dále chlubí díly od Kašpara Arsenia z Radbuzy, který napsal dílo *Pobožná knížka o blahoslavené Panně Marii a přecisté rodičce Syna Božího a o divích, kteříž se dějí před jejím obrazem ve Staré Boleslavi*.²⁸⁸ Ve své práci se Arsenius s obdivem vyjádřil o významu mariánských obrazů pro Čechy: „A v pravdě, kdybychom takové památky blahoslavené Panny Marie, a přitom těla svatých milých Dědicův našich okolo nás neměli, bojím se, že častokráte bylo by veta po naší víře, po církvi, po naší vlasti, po všem tomto království Českém.“²⁸⁹ Mezi významná díla věnované mariánským obrazům také patří *Gemma Moraviae Thaumaturga Brunensis* vydaná u Jacoba Maximiliana Swobody roku 1726 a dílo *Historia de Haeresi iconoclastarum* pocházející od Maximiliána Větrovského. Neméně významné dílo *Druhý sloup nepohybného základu katolického živobyčí*, který sepsal Jan Beckovský v roce 1707 nebo dílo Jindřicha Labe *Historie o třech svatých obrazech... v chrámu Páně Bechyňském z roku 1746*.²⁹⁰

6.3.4 Prameny a Literatura o poutních místech

K historii jednotlivých poutních míst nám mohou posloužit farářské relace, kde vykazovali faráři mimo jiné odpovědi, zda-li jejich farnost vlastní sochu s přídomkem zázračná. Neméně významným pramenem jsou knihy zázraků a pamětní knihy, kde se zaznamenávala příchozí procesí. Dalším pramenem mohou být cestopisy.²⁹¹ Literární díla o poutních místech byla psána latinsky, česky nebo německy. Přehled této literatury je dostupný v *Historii České* od Josefa Jungmana nebo u Tobolky v *Knihopisu českých a slovenských tisků od doby nejstarší do konce XIII. století*.²⁹²

²⁸⁷Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 39.

²⁸⁸Tamtéž, s. 19.

²⁸⁹Tamtéž, s. 20.

²⁹⁰Tamtéž, s. 22.

²⁹¹Příkladem cestopisu do zahraničí je vypsání cesty Bedřicha z Donína do Itálie; viz ROJT, J. *Barokní pout' a poutní místa. Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 28.

²⁹²ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 54.

Mezi nejpřednější literaturu pojednávající o mariánských poutních místech patří díla Bohuslava Balbína: *Diva Montis Sanctae; Diva Tursanensis a Micellanes Histrica Regni Bohemiae III*, Albrechta Chanovského: *Vestigium Bohemiae Piae*, Melchiora Gutwirta: *Tempe Bohemiae*, Jiřího Crugeria: *Sacri Pulveres*, Františka Beckovského: *Poselkyně starých příběhů českých*, Antonína Rezka: *Trias Sacra* a dílo Jindřicha Labe: *Historia B. V. Lauretanae Silvae Sacrae*.

6.3.5 Bohuslav Balbín

Mezi nejvýznamnější mariánské ctitele, jenž se snažil svými spisy probudit spící národ připomenutím kontinuální katolické minulosti, prostřednictvím slavných českých patronů a zázračných mariánských obrazů a soch, se řadí Bohuslav Balbín. Jeho život je už prakticky od útlého mládí spojen s mariánskou úctou. Jako malý chlapec byl zázračně uzdraven. Toto uzdravení připisoval Panně Marii. Jeho matka zavezla tříletého syna nejprve k Bolestné Matce Boží do Krupky, kde jej obětovala Bohorodičce. Krátce potom ho jeho matka přivezla do Staré Boleslavi, aby i tam hledala pomoc od Panny Marie. Balbín si tak vážil svého zdraví a vděčně vzpomínal, děkoval a uctíval Nebeskou matku za dar uzdravení.²⁹³ Při svých humanitních studiích v Kladsku často navštěvoval Mariánský chrám, ve kterém se na nejvyšším oltáři nachází divotvorná socha Matky Boží Kladské. Balbínovi bylo známé zjevení Matky Boží Arnoštovi z Pardubic. Toto svědectví, v něm vyvolalo ještě vroucnější úctu k Matce Boží. Seznámil se také s dílem Arnoštovým *Chvály mariánské*, kde velebí z hloubi srdce Pannu Marii jako Královnu a Panovnici, Matku a Paní, Pěstounku a Patronku, dokonce i jako svoji Sestru a Dívku.²⁹⁴ V tomto chrámě se Balbín často účastnil zpívaných mší sv. tzv. matur ke cti blahoslavené Panny.²⁹⁵

6.3.6 Mariánská úcta z pohledu baroka

Z doby barokní se nám tudíž dochovaly texty, pomocí nichž máme možnost vysledovat, jakou úctu Český národ choval k Panně Marii. Jako příklad nám může posloužit text vložený do knihy Jana Royta *Obraz a kult v Čechách*, pocházející od Jiřího Crugeria, který nese název

²⁹³Srov. REJZEK, A. P. *Bohuslav Balbín T.J.* Praha : Dědictví sv. Prokopa, 1908, s. 26-27.

²⁹⁴Srov. Tamtéž, s. 56-57.

²⁹⁵Srov. Tamtéž.

*O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím České, Moravské a Slezské a pobožnosti českého národu k též Blahoslavené Panně.*²⁹⁶

Crugerius uvádí, že úcta k Panně Marii se hlavně projevovala znamením její lásky. Mezi tato znamení patří: „První znamení její lásky jest, že ráčila sobě toliko míst v Českém království zvoliti. Druhé znamení je, že v dotčených obrazech netoliko působila divné věci, ale také pro některé z nich, ukázavši se, zvolila sobě místo, a to skrze Čechy. Třetí znamení je, že skrze kacířstvo a nešlechtnost tolik obrazoborcův, kteří svaté obrazy sekali, pálili, v niveč obraceli, její slavnější malování a nebo řezání Obrazové nepřišli ke zrušení, ale našich časů dočekali a Rodička Boží skrze ně až po dnes svá dobrodiní prokazuje lidu. Čtvrté znamení lásky Matky Boží k české zemi jest, že hned po té kacířské bouři a nebo okolo ní netoliko v svých starých místech, kde prve od starodávna činívala zázraky, nepřestala od nich, ale také nová místa sobě oblibující. Páté znamení jest, že v Čechách netoliko nemocné pozdravovati, ale také jiná všelikterá dobrodiní Čechům prokazovati ráčí. Šesté znamení poznává se z dobrodiní některým českým městům a pánům prokázaných.“²⁹⁷

V druhé části svého dodatku potom píše o lásce českého národa k blahoslavené Panně Marii. Podle něj, prvním znamením lásky je postavení chrámu Panny Marie v Praze.²⁹⁸ „Druhé znamení jest, že první Svatý obraz udělaný v Čechách byl obraz Panny Marie. A tož jest ten, který posavad v Staré Boleslavi skví se zázraky. Třetí znamení poznává se z toho, že Čechové vedli také jiné národy k milování Rodičky Boží. Čtvrté znamení lásky k rodičce Boží ukázal na sobě onen slavný mučedník Kristův, druhý pražský biskup, uherské, polské, pruské země apoštol a veliká českého národu sláva, svatý Vojtěch. Páté znamení lásky jest, že duchovní řádové kteří ji více milují, lépe byli založeni a více milováni v Čechách, čehož, nevím jestli jaká jiná příčina kromě této, že byli milovníci Rodičky Boží. Šesté znamení dotčené lásky byt' nebylo tolik chrámův a klášterův k poctivosti Panny Marie založených, vzkazuje se v samých pustinách České země... Sotva byl který les, sotva který vrh a nebo skála v Čechách, kde by se nenacházel někdo z těch mariánských ctitelův a milovníkův. Sedmé znamení již netoliko lásky, ale také důvěrnosti českého lidu k Matce Běží jest, že kdykoliv

²⁹⁶Srov. ROJT, J. *Obrazy a kult*, s. 39.

²⁹⁷Tamtéž, s. 41. Panna Maria Hostýnská podle Crugeria ochránila zemi před Tatary, Panna Maria Uničovská chránila město před husity, Panna Maria Brněnská před Švédy, Panna Maria Mostecká údajně zadržovala při pádu do Jeleního příkopu Jaroslava Bořitu z Martinic.

²⁹⁸Tímto má na mysli kostel Panny Marie před Týnem, založený údajně Bořivojem a posvěcený svatým Cyrilem.

nastávalo nějaké těžké nebezpečství českého knížectví a nebo království, hned biskupové a jiní nižší duchovní správci napomínali lid, aby se utíkal k Matce Boží. Osmé znamení jest, že v mnohých netoliko hlavních, ale také farních kostelích každodenně zpívala se ranních časem mše o Panně Marii. Devátým znamením v městech bratrstva Panny Marie. Desáté znamení české lásky k Matičce Boží jest, že Čechové pamatovali na ni netoliko v čas dobrého zdraví, ale také když měli umřít, jak můžeme poznati z rozličných zádušních knih. Jedenácté znamení: Poněvadž staří velmi uměle udělaní a krásně pozlacení oltářové jako i ornátové bohatě premování zlatem a ozdobeni drahými perlami obyčejně mají na sobě nějaký obraz Boží Rodičky, znamení jest, že museli k ní velikou lásku míti, kteří je dali dělati. Dvanácté znamení: Bývaly za starodávna a dá Pán Bůh, že ještě budou hlučné poutě českého národa k svatým místům, obzvláště pak k zázračným obrazům Panny Marie. Třinácté a poslední znamení mariánské lásky na místě všech ukázal velebný Arnošt arcibiskup pražský, muž svatý, kterýž pustiv se do Božích tajemství, složil krásnou a podstatnou knihu o Panně Marii, kterážto kniha, poněvadž neobsahuje nic jiného než mariánské chvály, nazvaná jest Maria.²⁹⁹

6.4 Činnost řádů

Renesance mariánské úcty, jak už bylo výše nastíněno, měla velkou spojitost s činností jednotlivých řádů. Dominikáni dostali od roku 1620 také mnoho nových příbytků. Začali působit u sv. Jiljí v Praze, v Ústí nad Labem, v Chebu, v Jabloném v Podještědí, v Klatově, v Chomutově, v Litoměřicích, v Nymburku, v Písku a v Nových Dvorech. Roku 1622 císař Ferdinand II povolal servity k chrámu sv. Michala na Starém Městě Pražském. V roce 1666 obnovili své kláštery v Praze ve Slupích u chrámu Zvěstování P. M. a v Rabštejně, následně také potom roku 1677 v Nových Hradech a roku 1696 v Králíkách. Bosí karmelitáni dostali roku 1624 kostel sv. Trojice na Malé Straně, kostel P. M. Vítězné s klášterem a roku 1666 Pacov. Obutí karmelitáni působili od roku 1627 u sv. Havla a roku 1660 v Chýštích. Španělským benediktinům byl dán do opatrovnictví od roku 1636 klášter na Slovanech, kteří

²⁹⁹ROJT, J. *Obraz a kult v Čechách*, s. 41-42.

zde vzdávali úctu Matce Boží Montserratské. Františkáni získali nové poutní místo v Hájku u Prahy v lese zvaném Sylva Sancta³⁰⁰.

6.4.1 Premonstráti

Významnou řeholí, která u nás podporovala mariánskou úctu, byli premonstráti. V roce 1641 vzniklo při premonstrátské koleji svatého Benedikta mariánské bratrstvo. Prvním jeho předsedou se stal Kryštof Vratislav z Mitrovic. Podle jejich vzoru se potom každý večer konvent modlil loretánskou litanii a modlitbu za šťastnou hodinu smrti. Bratrstvo dále konalo slavné průvody do Staré Boleslavi, z nichž se dokonce vyvinula reprezentativní premonstrátská pout'.³⁰¹ V 17. století se také mariánskou úctou chlubil premonstrátský klášter v Želivě. V této době byl opatem Štěpán Magnus, o kterém se praví, že byl zázračně uzdraven. Za poděkování potom učinil pout' do Pasova. Jeho nástupce opat Norbert z Amelunxů vystavil proti klášteru na místě zvaném Vošťavek v lese kapli, kam se začaly konat poutě. O svátku Jména Panny Marie a v předvečer svátku přišlo na toto místo asi 25 poutních průvodů.³⁰² Želivský opat Jeroným Hlína nechal v roce 1720 postavit vysokou kamennou sochu Bohorodičky s nápisem „Útočiště hříšných, oroduj za nás.“ Na zadní straně bylo vytesáno „V ruce Tvé, Paní, poroučím ducha svého, nyní i v hodinu své smrti“.³⁰³

6.4.2 Kapucíni

Řád kapucínů přivedl do Čech velký mariánský ctitel Vavřinec z Brindisi v roce 1600.³⁰⁴ Mniši převážně šířili úctu k Neposkvrněnému početí Panny Marie, jemuž je dokonce celý řád

³⁰⁰Tento zpočátku tzv. svatý domek nechal zbudovat hrabě ze Žďáru Dětrich. Učinil tak proto, aby splnil svůj slib, že když dostane mužského potomka, vystaví loretánský domek. Podobnou loretu nechal vystavět hrabě Ignác Bořita z Martinic roku 1657 ve Slaném. Bořita před svou smrtí položil u nohou loretánské sošky zapečetěné pouzdro, které mělo být otevřeno až po jeho smrti. Když potom Bořita umřel, donesl quardián kláštera Judenfeind pouzdro provinciálovi Sannigovi do Prahy. Provinciál nalezl v pouzdru lístek papíru, vystřižen na způsob srdce a bylo zde napsáno jeho vlastní svěření se ochraně Panny Marie Bez Poskvrny Počaté. Na straně druhé byl uveden datum a věnování. Třetí loretánský domek provincie nechala vystavit na konci 17. století u klášterního kostela Nejsvětější Trojice v Hořovicích. Neposkvrněnému početí Panny Marie byl zasvěcen klášter v Hostinném nad Lužnicí. Neposkvrněnému Početí Panny Marie je také zasvěcen hlavní oltář v chrámu a veliký zvon na kostele z roku 1638 nese též jméno. Stará klášterní pečeť v tamějším klášteře z roku 1669 nese nápis *Sigillum Conventus Arnaviensis Immaculatae Conceptionis B. V.M.*

³⁰¹Srov. NÝDL, M. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 207.

³⁰²Srov. Tamtéž.

³⁰³Tamtéž.

³⁰⁴Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha: Klášter premonstrátů na Strahově, 1999, s. 58.

zasvěcen.³⁰⁵ Tento svátek slavili mniši ještě před jeho všeobecným ustanovením.³⁰⁶ Podle řádových stanov se mniši denně modlí při konventní mši růženec a večer mariánské litanie. Každou sobotu mohl každý řádový kněz sloužit mši sv. k úctě Neposkvrněného početí Panny Marie v řádových chrámech. Novicům bylo denně uloženo se modlit oficiem k Panně Marii. Téměř ve všech kapucínských kostelech se konala oblíbená pobožnost sedmi radostí Panny Marie³⁰⁷. Kapucíni spravovali četné mariánské svatyně mezi něž patří Loreta na Hradčanech, v Chrudimi a v Rumburku.³⁰⁸

6.4.3 Karmelitáni

Za vlády císaře Leopolda přišli do Čech bosí karmelitáni. Úcta karmelitánů k Panně Marii spadá již do času proroka Eliáše, který viděl v prorockém duchu v obláčku z moře vystupujícím předobrazenu neposkvrněnou Matku zaslíbeného Mesiáše. Svatého Eliáše ctí karmelitáni jako svého zakladatele, jelikož podle jeho vzoru žili mniši na hoře Karmel. Vystavěli tam dokonce k počtě Panny Marie svou první kapli. Teprve později sepsal jeruzalémský patriarcha svatý Albert karmelitánskou řeholi. Karmelitáni se v Čechách nejprve usadili v Praze u svatého Josefa, odtud se potom přemístili na Hradčany ke kostelu sv. Benedikta do bývalého kláštera Barnabitů. Zde potom vykonávali zvláštní pobožnosti k počtě Bohorodičky. Dne 16. července se zde konala pravidelně výroční slavnost škapulíře, čili Paní naší z hory Karmelské. Po celou oktávu se slavily zvláštní modlitby před vystavenou svátostí tzv. officium o Panně Marii.³⁰⁹ Kromě oktávy škapulíře byla v celém karmelitánském řádu každou sobotu zpívána votivní mše k Panně Marii. Při každé mši se před evangeliem modlili antifonu *Salve Regina*. Všechny mariánské svátky oslavovali s přípravní novénou. Každý den se mimo jiné modlili společný růženec a loretánskou litanii, ke které se zvláštním dovolením před *Agnus Dei* s oblibou připojovali invokaci „*Regina de cor Carmeli, ora pro nobis*“³¹⁰. V předvečer svátku Rodičky Boží a každou sobotu zpívali *Salve Regina*, při kterém měli řádoví bratři či sestry rozžaté svíce. U karmelitánů byl takový zvyk, že se všechny

³⁰⁵Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 222.

³⁰⁶Srov. Tamtéž.

³⁰⁷Jedná se o sedmiradostný růženec k Panně Marii, jenž obsahuje tato tajemství: početí z Ducha Svatého; navštívení Alžběty; narození Ježíše v Betlémě, představení Panny Marie třem mudrcům při klanění Ježíši; radostné nalezení Ježíše v chrámě; Mariino pozdravení Zmrtvýchvstalého; nanebevzetí a ustanovení Panny Marie královnou nebe i země.

³⁰⁸Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 223.

³⁰⁹Srov. Tamtéž, s. 227.

³¹⁰Tamtéž.

duchovní práce svěřovali pod ochranu Panny Marie.³¹¹ Navenek projevovali karmelitáni mariánskou úctu převážně výrobou škapulířů³¹² a zakládáním škapulířových bratrstev. Podobným příkladem protireformačního zaměření jako se stala jezuitská Imacullata byl i kult ke karmelitánskému obrazu Panny Marie Bělohorské (Vítězné), kterou po vítězné bitvě na Bílé Hoře věnoval karmelitán Dominik do Říma k bosým karmelitánům, kde byl uchován až do roku 1833, kdy shořel.³¹³ Karmelitáni pro Pannu Marii užívají také titul Panna Maria Škapulířová.³¹⁴ Svátek Panny Marie Karmelské byl zaveden roku 1726 Benediktem XIII. Karmelitáni šířili mariánskou úctu již ve 14. století prostřednictvím obutých karmelitánů, potom v polovině 17. století prostřednictvím karmelitánů bosých. Dokladem proto jsou místa Frýdland nad Ostravicí, kde se uctívá barokní socha z 18. století, Pístov u Mariánských Lázní a Vlčí Hora.³¹⁵

6.4.4 Piaristé

V roce 1631 přišli do Čech piaristé. Jejich znak v řeckých iniciálách „Matka Boží“, jenž umisťovali téměř do všech svých domů, kaplí, knih, pečetí i znaků vyznačuje velkou úctu k Panně Marii.³¹⁶ Úctu k Panně Marii někteří členové řádu šířili zejména svým působením na školách.³¹⁷ Jako svou Mater Domus mají Madonu Padronu delle Scuole.³¹⁸ Piaristé působili i na některých mariánských poutních místech, z nichž je možné jmenovat Ostrov nad Ohří, kde byla uctívána gotická plastika Panny Marie Věrné,³¹⁹ nebo Doupov, kde věřící uctívali kopii Madony Čenstochovské.³²⁰

³¹¹Srov. Tamtéž, s. 227-228.

³¹²Škapulíře se šířili mezi prostý lid. Z počátku na nich byla znázorněna Madona, která vyvstávala z očišťovacích plamenů nebo jimy byla obklopena. Sv. Officium ale vydalo v roce 1613 výnos, který takové znázornění zakazoval. Po tomto výnosu byla Panna Maria Škapulířová zobrazována v oblacích, oddělena od duší v očišťci. Srov. BOAGA, E. *Maria a Karmel : Paní místa*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 254. Na škapulířích byla také často vyobrazena Panna Marie Pomocná, Panna Marie s nakloněnou hlavou, uprostřed bývají potom vlepeny usušené květiny z poutních míst.

³¹³Srov. BOAGA, E. *Maria a Karmel : Paní místa*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 254.

³¹⁴Dle prototypu Madonna del Monte Carmelo na Hoře Karmel a podle prototypu Madonna della Bruna u Santa Maria del Carmine v Neapoli.

³¹⁵Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 2000, s. 256.

³¹⁶Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 213.

³¹⁷Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 80.

³¹⁸podle prototypu v San Pantaleo v Římě

³¹⁹Srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*. Praha : Portál, 1992, s. 12.

³²⁰Srov. Tamtéž, s. 10.

6.4.5 Klášter sv. Alžběty v Praze

Na počátku 18. století, kdy se Praha zotavovala z poslední morové nákazy, byly do Čech povolány vídeňské Alžbětinky. V roce 1720 byl pro ně zbudován klášter a za pomoci šlechtičen byla vybudována i nemocnice. Alžbětinky se staraly o nemocné se zvláštní péčí, a tak se stala vyhledávaným cílem zejména chudších obyvatel, protože jejich činnost byla bezplatná. Při tomto klášteře byl vystaven na místě staré kaple kostel ke cti Panny Marie Bolestné. Úcta Alžbětinek k Panně Marii se projevovala mimo jiné přijetím jména Maria před vlastním jménem. Převážně mariánská úcta spočívala v modlitbě. Řád předepisoval modlení malých mariánských hodinek, každodenně modlitbu dvou růženců a v neděli růžence tři. Dále se modlily loretánské litanie. Zvláštní pobožnosti potom konaly před svátkem Bolestné Panny Marie, Panny Marie Dobré rady a Jména Panny Marie. Každou sobotu potom zpívaly dvě písně ke cti Panny Marie a před každým mariánským svátkem jednu. V jejich kláštorech se mariánská úcta vyznačuje i četným vyobrazením Panny Marie.³²¹

6.5 Mariánská bratrstva

Oproti době minulé se v Čechách značně rozmohla činnost mariánských bratrstev. Největší počet mariánských bratrstev vykazovali dominikáni a karmelitáni. Jejich růžencová a škapulířová bratrstva se velice rychle a masivně šířila jak ve městech, tak na venkově.³²² Mariánská bratrstva byla ze všech bratrstev nejpočetnější. Mariánský kult následovalo 280 bratrstev, což tehdy představovalo 43% veškerých bratrstev v Čechách.³²³ Nejvíce se rozvíjely kulty Panny Marie Růžencové, Škapulířové, Neposkvrněného početí, Bolestné, Narození, Jména, Zvěstování, Navštívení, Očišťování, Nanebevzetí, Sněžné, Pomocné, Vítězné a Lásky Panny Marie.³²⁴

Bratrstva tak napomáhala rekatolizaci, ale je potřeba dodat, že ne v absolutní míře, protože prvotním posláním bratrstev nebylo změnit konfesi, ale spíše působit převážně osobním příkladem. Převážně se to projevilo u jezuitských bratrstev, která se shromažďovala při různých slavnostech nebo procesích. Aby ukázala na pomíjivost světských věcí

³²¹Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánsk.* Praha : V.Kotrba, 1995, s. 226-227.

³²²Srov. MIKULEC, J. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách.* Praha : NLN. 2000, s. 28.

³²³Srov. Tamtéž, s. 32.

a povzbudila víru obyvatelstva používala nejrůznější prostředky, jako bylo např. i bičování.³²⁵ Lidé do bratrstev vstupovali v zásadě ze dvou důvodů. První se týkal oblasti víry, hledali zde určitý náboženský prožitek a také jistotu spásy. Tomu, kdo vstoupil do bratrstva, byly uděleny od papeže plnomocné odpustky.³²⁶ Druhý účel potom souvisel s oblastí společenské reprezentace. Jako ukázka nám může posloužit tento literární topoi od Valentina Bernarda Jestřbského v mravoučném spisu *Vidění rozličné sedláčka sprostného*: „...někteří ani neklekli, jiní toliko na jednom koleně klečeli, jiní šeptali aneb rozprávěli, jiní se smáli, a modlicím se překážku dělali, jiní na strany se ohlíkali, jiní zahálejíce seděli aneb stáli, jiní na ženské pohlaví všetečně vzhledali, a ony na ně zas zdali by se někomu zalíbily, a spíš provdati a jako kravičky na jarmarku se prodati mohly. Na modlitbu, a na konání mše svaté malý pozor měly, vnitřní pak pobožnosti mnohem méně.“³²⁷

6.6 Umění

6.6.1 Lorety

Významným projevem mariánské úcty doby barokní je výstavba loretánských domků. Podle pověsti přenesli andělé dům, ve kterém se Panna Maria narodila, z Nazareta do Tersata a potom do Loreta. Čeští šlechtici měli zhruba od 16. století v oblibě jezdit do zahraničí, obzvláště pak do Itálie. Nejčastěji navštěvovali Řím, ale i Loreto, odkud si přinášeli kopie domku Panny Marie. Takto se k nám dostaly mariánské lorety. První loretánská kaple byla u nás postavena v roce 1584 v Horšovském Týně, kterou nechal postavit Kryštof ml. z Lobkovic. Dále Jiří z Oppersdorfu, jenž byl mariánský sodál, v roce 1610 navštívil svatý dům a když se vrátil domů, tak nechal postavit Loretu ve svém městě Hořejší Hlonov. Podobně i Florian Dětrich Žďárský ze Žďáru nechal po své cestě postavit Loretu v Hájku u Hostivic. Jeho syn František tam potom nechal postavit františkánský klášter.³²⁸ Nejvýznamnější loreta v Čechách byla postavena roku 1627 na Hradčanech za přičinění Benigny Kateřiny z Kolovratu, manželky Jana Kryštofa z Lobkovic. Roku 1631 byla posvěcena a dána do ruky kapucínům. Takto vzniklo v Čechách více než třicet mariánských

³²⁴Srov. Tamtéž.

³²⁵Srov. Tamtéž s 51.

³²⁶Srov. Tamtéž s 66.

³²⁷Tamtéž, s. 58.

³²⁸Srov. KOŠNÁŘ, J. Loretánské svatyně v Čechách. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 49.

loret.³²⁹ O velkolepé oblíbenosti Loreta vypovídá i rozšíření loretánských litaní a s tím spojených pobožností u lidí všeho stavu.³³⁰

6.6.2 Mariánské sloupy

Mariánské sloupy jsou převážně výrazem úcty a prosby k Neposkvrněnému početí Panny Marie.³³¹ Panna Maria tak měla města ochraňovat před požárem, morem a jinými katastrofami. Postupně se dokonce mariánské sloupy staly duchovními osami měst, kam se lidé často shromažďovali ke společné modlitbě. Sloupy byly stavěné převážně v městech habsburských zemích. Roku 1650 byl vztyčen první mariánský sloup s Pannou Marií Immaculatou na Staroměstském náměstí v Praze, jako projev díkůčinění za skončení třicetileté války. Ferdinand III., který nechal sloup zbudovat, také ustanovil konat každou sobotu a každý mariánský svátek u tohoto sloupu pobožnost: „*Ferdinand der Dritte. Wohlgebohrne, liebe Getreue etc. Was zu Errichtung Unserer gnädigsten Intention, damit bay der zu Ehren der allerheiligsten Jungfrawen Mariae Immaculatae Conceptionis in Unserer Königl. Alten Stadt Prag fundirten Säulen auf alle dero Fest undt Vigilien wie auch Sambstag eine gewisse Andacht verrichtet werden möge...*“³³²

6.6.3 Sochařství

Podle vzoru tridentského koncilu bylo v Čechách prostřednictvím pražské synody z roku 1605 ustanoveno, že v průčelí každého kostela, zvnějšku horní části hlavních má být vytesán nebo zbožně vymalován obraz Panny Marie se svým synem v náručí.³³³ V době barokní se největší úctě těšily sochy domácího středověkého původu, mezi něž patřily např.: Panna Maria Svatohorská, Zbraslavská, Kájovská, Chlumská, Tuřanská a Vranovská.³³⁴ Z importovaných soch byly velmi uctívány zejména sochy Panny Marie Mariazellské, Altöttinské, Montserattské a Foyenské.

³²⁹Srov. KVAPIL, J. Severočeská pánev – Mariánská země? In *Náboženské dějiny severních Čech*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 1999, s. 21.

³³⁰Srov. Tamtéž.

³³¹Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 218.

³³²Tamtéž.

³³³Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 17- 18.

³³⁴Srov. RYNEŠ, V. „Imagines miraculosae“ Doby pobělohorské. *Český lid*, 1967, roč. 54, č. 3, s 182-193.

6.6.4 Malířství

Jak už bylo výše řečeno, barokní umění nepřináší pouze zcela nový způsob malby, spíše ale rozvíjí již známá ikonografická témata. Mezi nejvíce uctívané středověké obrazy patřilo staroboleslavské paladium.³³⁵ Snad nejvíce rozšířeným typem malby období baroka se stala Immaculata. Dále je možné se často setkat např.: s vyobrazením Panny Marie jako Pomocnice, Nevěsty Ducha Svatého, Panny Marie Dobré Pastýřky³³⁶, Panny Marie kojící, svaté Anny vyučující Pannu Marii nebo s námětem Panny Marie v květinovém rámci.³³⁷

Z dovezených obrazů do Čech převládají milostné vyobrazení např.: Panny Marie Pomocné, Loretánské, Vítězné, Vladimírské a Panny Marie Klatovské, Panny Marie Zbraslavské a Piety servitské od sv. Michala.³³⁸ Z důvodu morových nákaz byl potom často šířen námět Panny Marie chránící lid svým pláštěm před morovými šípy vystřelovanými anděly. O ochranu Panny Marie věřící usilovali i tak, že si mariánský reliéf umístili na svůj dům jako domovní znamení. Domovní záštity umísťovali lidé také na veřejné budovy církevní, městské úřady, budovy škol i budovy výrobní či provozní.³³⁹ Volání o pomoc k Panně Marii se projevilo i v Českých Budějovicích, kde byl uctíván typ Panny Marie Klatovské. Dokonce před ním prosil hrabě Bonaventura Buquoy s Albrechtem z Valdštejna a také se k němu utíkali kurfiřt Maximilián Bavorský, vojevůdce Tilly a Don Balthasar Marradas předtím, než se vypravili na památnou bitvu ze 24. září 1620. V následujících letech potom pro něj nechal majitel Hluboké v dominikánském klášteře vyčlenit zvláštní kapli.³⁴⁰ V dobách moru v roce 1713 sem přicházela řada poutníků z Písku, z Jihlavy, Rožmberka, Vyššího Brodu, Hořic, Německého Benešova a z Trhových Svinů.³⁴¹ Kopie obrazu Panny Marie Budějovické se dostaly i do zahraničních Tyrol a Pasova.³⁴²

³³⁵Srov. ROJT, J. Křesťanská pout' po barokních Čechách. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 4, s. 325.

³³⁶Tento námět se k nám dostal vlivem pastýřských her.

³³⁷Srov. ROJT, J. Malý průvodce po křesťanské ikonografii. *Katolický týdeník (příloha perspektivy)*, 2006, roč. 17, č. 11, s. III.

³³⁸Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 268.

³³⁹Srov. KVAPIL, J. Severočeská pánev – Mariánská země? In *Náboženské dějiny severních Čech.*: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 1999, s. 26.

³⁴⁰Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 208.

³⁴¹Srov. Tamtéž.

³⁴²Srov. Tamtéž, s. 210.

6.6.5 Hudba doby barokní

V období baroka vznikala celá řada skladeb s mariánskou tematikou. Mezi nejvýznamnější představitele patřil Adam Václav Michna z Otradovic, který vytvořil v roce 1647 *Českou mariánskou muziku*³⁴³, která se stala umělecky nejcennější a národně nejhranější hudbou svého druhu.³⁴⁴ Mezi jeho další významná díla patří *Obsequium Marianum*. Dalším představitelem je Jan Sixt z Lerchenfelsu, který přispěl do českého baroka svým dílem *Magnificat*. Mezi představitele středního českého baroka patří Pavel Josef Vejvanovský, který mimo jiné složil *Sonatu natalis* k narození Páně, nebo Kryštof Karel Gayer, jehož dílo *Regina coeli* bylo později vydáno tiskem. V době vrcholného baroka se u nás objevuje Jan Dismas Zelenka a jeho *Magnificat D dur, Alma Redemptoris, Loretánské litanie a Ave Regina*. Dalšími hudebníky působícími v Čechách byl Bohuslav Matěj Černožský, který složil díla *Regina coeli a Litaniae Laouretanae Beatae Mariae Virginis de Victoria*, Šimon Brixl, jenž je autorem *Magnificat*, nebo Česlav Vaňura, který složil *Brevissimae et solennes Litaniae Lauretanae*. Mezi autory pozdního baroka patří František Ignác Tůma, který je znám svou skladbou *Stabat mater*.³⁴⁵

6.7 Barokní slavnosti spojené s mariánským kultem

Barokní slavnosti doprovázely značnou část křesťanských svátků, různá výroční jubilea založení poutních míst, přenášení či korunovací obrazů nebo kanonizaci světců. Při jednotlivých oslavách Panny Marie se na oslavách podílelo mnoho lidí vznešeného či nízkého původu, kleriků a řádů. Významné slavnosti převzal řád jezuitů ze spisu papeže Innocence III., kde se mimo jiné píše: „*Maria měsíc náš v noci, Denice na úsvitě, slunce ve dne*.“³⁴⁶ Panna Maria byla při slavnostech označována nejrůznějšími tituly jako byly např.: Matka všeho Potěšení, Potok Dobrotivosti, Studnice Milosrdenství, Ráj Rozkoše, Počátek Spanilosti, Přístav Tonoucích, Slitovnice Pracujících, Pramen Odpuštění, Studnice Života, Úrodné Pole. Nevídanou slavnost uspořádali také pauláni ve Vranově, kde se oslavy konaly od 10. do 18. září 1740 ku příležitosti pětisetletého nalezení místní milostné sochy.³⁴⁷

³⁴³Sloužila jako soubor prací o Panně Marii k bohoslužebným účelům.

³⁴⁴Srov. SMOLKA, J. *Hudba českého baroka*. Praha : Akademie muzických umění, 2005, s. 17.

³⁴⁵Srov. Tamtéž.

³⁴⁶ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 129.

³⁴⁷Srov. Tamtéž, s. 131.

6.8 Úcta k Panně Marii pomocnici křesťanů

Od období baroka stoupala na významu úcta k Panně Marii pomocnici křesťanů. Tato úcta má svůj původ v několika skutečnostech. První z nich spadá do 17. století, kdy došlo k slavnému vítězství habsburských spojenců nad Turky. Vítězství bylo připisováno pomoci Panny Marie. Samotný papež Inocenc XI. z vděčnosti ustanovil svátek Jména Panny Marie a v Mnichově zřídil arcibiskupství Panny Marie Pomocnice.³⁴⁸ Druhým důvodem této úcty je skutečnost papežova návratu z napoleonského zajetí. Jako díkůčinění zavedl svátek Panny Marie Pomocnice.³⁴⁹ Třetí příčinou této úcty bylo potom zřízení arcibiskupství Panny Marie Pomocnice, které se šířilo do všech zemích. V Praze se objevilo v roce 1790.³⁵⁰ Úcta k Panně Marii jako Pomocnici křesťanů se do našich zemí šířila nejvíce z Pasova, kam čeští poutníci velice často putovali.³⁵¹ Úcta k Panně Marii pomocnici křesťanů obzvláště vzrostla v období let 1680-1700, což je doba častých morových epidemií a bojů proti Turkům, kdy se objevuje kolem šedesáti zasvěcení sakrálních staveb k Panně Marii Pomocnici křesťanů.³⁵²

6.9 Barokní poutní místa

Oproti minulé době měla barokní pout' svůj specifický řád. Počátky je možné spatřovat už ve výnosech Tridentského koncilu, který charakter poutí poněkud změnil: „*Pout' – individuální čin se proměňuje v kolektivní událost utužující komunitu věřících, je očištěna od profánních prvků, je zaměřena výlučně na liturgický akt a individuální pobožnost. Pevnou součástí se stává procesí. Veškerá činnost během poutě je předem určena a organizována.*“³⁵³

V době baroka nastává oživení mariánských poutních míst. Nejde tedy o zcela nový fenomén doby, nastává jen renesance, která navazuje na dlouholetou tradici pozdního středověku a ve které pak baroko pokračovalo dle svého stylu.³⁵⁴ K znovu oživeným starým poutním místům přibývala místa nová, která se ale velice často pojila s úctou ke gotickým sochám nebo obrazům, jež byly přivezené odjinud. Převážně na tom měli podíl jezuité.

³⁴⁸Srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty*, s. 65.

³⁴⁹Srov. Tamtéž, s. 66.

³⁵⁰Srov. Tamtéž, s. 67.

³⁵¹Srov. Tamtéž, s. 66.

³⁵²Srov. ROJT, J. *Obráz a kult v Čechách*, s. 246.

³⁵³KVAPIL, J. Severočeská pánev – Mariánská země? In *Náboženské dějiny severních Čech.. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 1999, s. 21*

³⁵⁴Srov. RYNEŠ, V. „Imagines miraculosae“ Doby pobělohorské. *Český lid*, 1967, roč. 54, č. 3, s. 192.

Obnovují se tak poutě nejen ve Staré Boleslavi, kde je postaven nový chrám na místě památného nálezu mariánského reliéfu, ale celé Čechy se stávají zahradou mariánskou. Česká země je propojena nejrůznějšími poutními mariánskými kostely, kapličkami a studánkami. Cesty vedoucí k poutním místům jsou vysázeny stromořadími či květinami tak, aby se projevila důstojnost onoho místa. Příkladem proto může být cesta z Prahy do Staré Boleslavy, kde se vystavěla tzv. Svatá cesta, jež byla lemována 44 barokními výklenkovými kapličkami. Další místo, které svědčí o barokní mariánské úctě, je Svatá Hora, kde vyrostla velkolepá stavba v místě původní gotické kaple.

Některá poutní místa mají do chrámového komplexu umístěny i stromy, na kterých se zázračné obrazy našly.³⁵⁵ Často jsou propojeny s přírodou, jako jsou studánky, stromy, rostliny a ptactvo.³⁵⁶ Tyto skutečnosti mohou být spatřovány jako cesta k transcendentnu. Snad nejvýznamnějším obnoveným poutním místem je Svatá Hora, která je typickou ukázkou barokní proměny. Svatá Hora je podobně jako řada dalších poutních míst této doby situována v krajině, s kostelem obklopeným ambity, na kterých se nachází četná vyobrazení mariánských litaní a zázračných českých poutních obrazů. Nejvýznamnějším dokladem mariánské úcty se stalo slavnostní korunování svatohorské sošky prostřednictvím korunek posvěcených papežem v roce 1732.³⁵⁷

Z českých poutních míst byla nejvyhledávanější Stará Boleslav, Svatá Hora, Bohosudov, Chlum nad Ohří, Chlumek u Luže, Klokoty u Tábora, Lomec u Netolic, Římov, Kájov, Plzeň, Horšovský Týn, Tuřany, Svatý Kopeček, Hostýn a Velehrad.³⁵⁸ Poutníci si často domů přinášeli suvenýry, jež měly podobu svatých obrázků, kopie soch, medailónky, malby na skle aj.³⁵⁹

Poutě se rozšířily do takové míry, že se začala hojně navštěvovat i mariánská poutní místa v cizích zemích. Příkladem proto mohou být Mariazell nebo Vamberice.³⁶⁰

³⁵⁵Srov. ROJT, J. Křesťanská pout' po barokních Čechách. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 4, s. 325.

³⁵⁶Srov. ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 29.

³⁵⁷Srov. ROJT, J. Křesťanská pout' po barokních Čechách. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 4, s. 325.

³⁵⁸Srov. Tamtéž, s. 328.

³⁵⁹Srov. Tamtéž, s. 328.

³⁶⁰Srov. BOHÁČ, Z. *Poutní místa v Čechách*. Praha : Debora, 1995. s. 8.

Poutní místo Mariazell je s naší zemí spojeno už za doby Vladislava Jindřicha, který spolu se svou manželkou onemocněl, a tak putovali do Mariazell, aby se uzdravili. Protože toto místo bylo uctíváno samotnými Habsburky, tak sem přicházeli lidé všech zemí monarchie. Z roku 1796 máme doklad o pouti, které se zúčastnilo třináct českých a dvanáct moravských vesnic.³⁶¹ Úcta k Panně Marii Mariazellské se rozšířila v Čechách převážně v 18. století, kdy se zde stavěly tzv. „Malé Mariazell“.³⁶²

Polské Vambeřice byly pod správou českého arcibiskupství až do roku 1972. Poutní místo je spojené s legendou, ve které se vypráví, že se zde pod lipou zjevila Panna Maria žebráku Janovi. Koncem 15. století zde byl potom vybudován kostel. Četnost návštěvníků si ale v 18. století vyžádala postavení poutního chrámu Blahoslavené Panny Marie. V Čechách se tesaly sochy podobné Panny Marie Vambeřické již ve 14. století, o čemž svědčí místa Doksany, Dolní Kalná nebo Dolní Ročov.³⁶³

Velmi navštěvované byly poutě do bavorského Altöttingu, Kreuzbergu a Dobré vody u Hartmanic³⁶⁴. Češi potom putovali po celé Evropě, odkud si přiváželi nejrůznější kopie zázračných obrazů uctívaných v zahraničí.³⁶⁵ Velmi populární byly cesty do Itálie, odkud proudil kult černé Panny Marie Loretské³⁶⁶, jejíž podobu známe ve formě Panny Marie Klatovské.³⁶⁷ Také významné zahraniční poutě se konaly do Warthy, Vambeřic a Čenstochové.

³⁶¹Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně*. Uherské Hradiště : Slováké muzeum, 2000, s. 137.

³⁶²Např. v místech Horní Čermná, Chlum u Třeboně, Rychnov na Moravě.

³⁶³Srov. ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria Divotvůrkyně*, s. 146-147.

³⁶⁴Srov. ROJT, J. Křesťanská pout' po barokních Čechách. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 4, s. 327.

³⁶⁵Srov. Tamtéž.

³⁶⁶Srov. Tamtéž, s. 328.

³⁶⁷Srov. Prototyp zobrazuje Matku Boží kojící.

V tomto období vznikají i rozmanité druhy zasvěcení titulárních kostelů či kapliček. Objevují se zde místa zasvěcené Zasnoubení Panny Marie³⁶⁸, Panně Marii Bolestné³⁶⁹, Panny Marie Těšitelky³⁷⁰, Panně Marii Nanebevzaté³⁷¹, Narození Panny Marie³⁷², Navštívení Panny Marie³⁷³, Jména Panny Marie³⁷⁴ a Panny Marie Karmelské³⁷⁵.

³⁶⁸ Např. poutní místo Mláka.

³⁶⁹ Např. kostely nesoucí tento titul v Smidarské Lhotě, České Budějovice Dobrá Voda, Beroun, Rataje u Kroměříže – Nětčice, Sloup u Moravského krasu, Podsrp – Strakonice, Hořice na Šumavě, Milíře a Chomutov.

³⁷⁰ Např. v Dobré Vodě u Nových Hradů u Nové Stropnice.

³⁷¹ Např. chrámy v poutních místech Dobrá Voda u Nových Hradů, Nová Paka, Pozořice u Brna, Březno u Chomutova a Chlum u Třeboně.

³⁷² Např. kaple v Borovanech, Nicově u Plánice a České Kamenici.

³⁷³ Např. kostely v místech Skoky, Lechovice, Křešice, Frýdek, Rokycany, Suchdol – Jednov u Prostějova.

³⁷⁴ Kostel tohoto titulu se objevuje v Telči – Štěpnicích a Sepekově

³⁷⁵ Např. na Makové Hoře, v Pístově u Mariánských Lázní, v Ostravě a v Kostelní Vydří.

7 Období osvícenství

7.1 Tereziánské a Josefínské reformy

Další proměna mariánské úcty nastala v období osvícenském, a to převážně za panování Josefa II. Kořeny těchto změn je ale možné vypočítávat už za vlády jeho matky Marie Terezie,³⁷⁶ kdy se značně zmenšil počet mariánských svátků. V roce 1750 papež Benedikt XIV. povolil pouze slavení pěti mariánských svátků: Hromnic, Zvěstování, Nanebevzetí, Narození a Neposkvrněného početí.³⁷⁷ V roce 1773 zrušil papež Klement XIV. jezuitský řád a umožnil světským vládám rozhodnout o jeho majetku. Josef II. byl již do značné míry ovlivněn francouzským realismem³⁷⁸, což mělo mimo jiné za následek, že zrušil řády, které byly kontemplativní a nevykazovaly prospěch. Ponechal pouze ty, které byly aktivní ve školství, v duchovní správě, nebo řády, které opatrovaly nemocnice. Josef II. ve svých reformách přitvrdil i tím, že zrušil všechna mariánská bratrstva, dále zrušil některé zasvěcené svátky, zakázal poutě do přespolních míst a průvody mimo kostel. Období osvícenství přineslo do Čech tedy povětšinou úpadek barokní zbožnosti, která už nikdy nebyla tak velkolepá.³⁷⁹ Za vlády Leopolda v roce 1791 byly některé josefínské dekrety zrušeny a církevní život se pomalu začal obnovovat, i přesto že byl částečně utlumen vlivem války s Francií roku 1792-1815.

7.1.1 Porušování Josefínských reforem

I přestože Josefínská nařízení byla všeobecně platná a závazná, objevily se výjimky, kdy se zákazy porušovaly, příkladem toho může být augustiniánské bratrstvo ve Lnářích³⁸⁰. Přes josefínské zákazy se zde konala shromáždění, společné průvody a pobožnosti nejenom o svátku Panny Marie potěšující, ale i každou čtvrtou neděli v měsíci a svátcích Páně, Panny Marie a svatých téhož řádu. Kněží řádu sv. Augustina bosáků dokonce psali příruční knihy,

³⁷⁶Marie Terezie se účastnila některých poutí a některá poutní místa obdarovávala viz ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 30.

³⁷⁷Srov. ROJT, J. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 1999, s. 301.

³⁷⁸Srov. ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 30.

³⁷⁹Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 299.

³⁸⁰Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 218.

písně a modlitby pro své členy a mnohé jiné spisy.³⁸¹ Ve Lnářském klášteře byla obzvláště uctívána Matka Dobré Rady. Tato úcta se ještě více později rozšířila při příležitosti dvousetleté památky založení místního kláštera. Každoročně se zde konal tzv. devítník Matky Dobré rady, který začínal 25. dubna a končil 3. květnem. Pro Pannu Marii Lnářskou se vžil lidový název Panna Maria v kole, protože uctíváný obraz se nachází v oltáři v oválovém rámci.³⁸²

Další doklad o porušování Josefových nařízení můžeme dokonce nalézt v samotné Praze, kde měl dle nařízení zůstat kapucínský kostel na Hradčanech dopoledne zavřený a žádné pobožnosti se zde neměly konat. Věřící rozkazu císaře nedbali, shromažďovali se před dveřmi kostela, kde se společně s mnichy modlili litanie.³⁸³

7.2 Umění

7.2.1 Milostné obrazy a sochy

V první polovině 18. století se pomalu začal prosazovat silný vliv státu na rozhodnutí církve. Rozhodnutí se tak dotkla i úcty k milostným obrazům. Už v polovině 18. století gubernium vydalo zákaz k uctívání milostné sochy u Vlašimi.³⁸⁴ Dalším příkladem proto může být výnos ze dne 21. prosince roku 1765, kdy Gubernium zakázalo úctu k milostné soše v Hrádku u Vlašimi a nařídilo, aby byla přemístěna do komisionálně zapečetěné skříně.³⁸⁵ Počátkem 18. století omezoval tehdejší arcibiskup kult Madony Zderazské a Karlovské.³⁸⁶ Někdy dokonce Český lid prosil o uznání některých obrazů za zázračné. Toto je doloženo v žádosti ze dne 4. srpna roku 1740, kterou poslal tehdejší královehradecký biskup Jan Josef Vratislav z Mitrovic.³⁸⁷

³⁸¹Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 218.

³⁸²Srov. Tamtéž.

³⁸³Srov. Tamtéž, s. 222.

³⁸⁴Srov. ROJT, J. *Obraz a kult*, s. 69.

³⁸⁵Srov. Tamtéž.

³⁸⁶Srov. RYNEŠ, V. „Imagines miraculosae“ Doby pobělohorské. *Český lid*, 1967, roč. 54, č. 3, s. 182-193.

³⁸⁷Srov. ROJT, J. *Obraz a kult v Čechách*, s. 70.

7.2.2 Mariánská hudba

Mariánský kult se v Čechách v období osvícenských reforem pěstoval i v podobě hudby. Mezi nejvýznamnější představitele mariánské hudby v období 18. století patří Tůma František Ignác Antonín, jenž byl komorním skladatelem císařovny Alžběty ve Vídni. Z jeho děl je především významná *Stabat Mater* a některé Loretánské litanie. Dalším představitelem je Brixl Viktorin, kantor v Poděbradech, který složil např. *Běda mně Matce Bolestné*.³⁸⁸ Neméně významný je učitel a ředitel kůru v Bělé, Taška Křišpin Josef. Tento populární skladatel složil několikrát *Salve regina*, *Loretánské litanie* a *Ave Maria*.³⁸⁹ Mezi nejvýznamnější české skladatele potom patří kapelník dómu sv. Vítkého v Praze, Brixl František Vojtěch Emanuel, který složil k oslavě Panny Marie velké množství mariánských děl.³⁹⁰

7.3 Poutní místa

O tom, jak český lid bědoval nad vyhlášením zákazu poutí se více můžeme dozvědět ze spisu *Paměti rychtáře Jana Vaváka*.³⁹¹ I přestože Josef II. do jisté míry nebyl nakloněn poutním místům, je možné vyzorovat nával poutníků i na malých, zdánlivě nepatrných místech např. v Pohoří na Šumavě, kde byla vystavena v roce 1779 dřevěná kaple³⁹², nebo poutní místo Slezská Ostrava, kde byl v roce 1783 postaven kostel sv. Josefa a Panny Marie Karmelské³⁹³.

³⁸⁸Srov. HORNÍK, O. O kultu Panny Marie v České hudbě. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 176.

³⁸⁹Srov. Tamtéž, s. 180.

³⁹⁰Srov. Tamtéž, s. 176.

³⁹¹Srov. ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 30.

³⁹²Srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*. Praha: Portál, 1992, s. 25.

³⁹³Srov. Tamtéž, s. 59.

8 Mariánský kult v 19. století

8.1 Dobové pozadí

V 19. století následovala postupná obnova církve. V Čechách tak dochází k rapidnímu zvýšení mariánského kultu. (V Evropě je uznáno několik nových mariánských zjevení z té doby např. Lurdy a La Saletta.) V roce 1840 byly obnoveny poutě, roku 1854 bylo vyhlášeno dogma o Neposkvrněném početí Panny Marie a od roku 1880 se pomalu začínají obnovovat mariánské družiny. V této době se také objevila četná mariánská literatura a vznikají nové společnosti zasvěceného života.

8.2 Dobová mariánská literatura

V 19. století vznikají nejrůznější literární díla, která se týkají Panny Marie. Snad nejvýznamnější publikací se stala Mathonova dvojdílná práce *Život Nejblahoslavenější Bohorodičky Panny Marie a jejího panenského chotě sv. Josefa*. Mezi další díla patří práce Eichlera *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezku*, Fischera *Darstellung einiger... Marianischen Gnadensörten in Böhmen und anderen Ländern*, devítidílný spis od Roskovanyho *Beatissimae Virginis Mariae in suo conceptu immaculata*. Jako další příklad je možné zmínit dílo Julia Zeyera *Zahrada Mariánská*, ve kterém se čtenář přesvědčí již na první straně o jeho vroucí mariánské úctě: „*V hluboké pokoře a v bázni chvělé vznáším ruce k Tobě, Ty lásky čistý pramene, své ruce nehodné a slabé s prosbou vroucí, bych směl vejít na okamžik v žití Tvého sad mystický, sad luzný, plný vůní nebeských, ó stane svatotajný, v nějž vešel Stvořitel.*“³⁹⁴

³⁹⁴ZEYER, J. *Zahrada mariánská*. Praha : Unie. 1914, s. 3.

8.3 Společnosti zasvěceného života

8.3.1 Redemptoristé

Významným řádem, který se zasloužil o pozdvižení mariánského kultu v Čechách, byli redemptoristé. Zakladatel kongregace Anfols z Liguori vydal pro členy kongregace nařízení, aby s úctou slavili mariánské svátky, zřizovali mariánská bratrstva a často kázali o matce Boží, zvláště pak na misiích by se nemělo vynechat kázání o Panně Marii. Toto kázání by mělo mít takovou formu a obsah, aby byl lid dostatečně poučen a nadchnut pro mariánskou úctu, zvláště pak pro modlitbu růžence.³⁹⁵

Do Čech kongregace přišla v roce 1855.³⁹⁶ Nejstarší klášter byl zřízen v roce 1856 v Praze na Karlově. V roce 1869 byl potom přemístěn ke sv. Kajetánu. V tomto kostele se uctíval obraz Panny Marie Ustavičné pomoci,³⁹⁷ Svátek Panny Marie Ustavičné pomoci se potom oslavoval každoročně v červnu. Způsob slavení byl velkolepý. Již tři dny před slavností a tři dny po slavnosti probíhala denně mariánská kázání. V den svátku se konala slavnostní mše jako na největší svátky v roce. Podobně se zde oslavoval svátek Neposkvrněného početí Panny Marie. V květnu se v tomto kostele konala každoročně májová pobožnost, kde si věřící mohli vyslechnout mariánská kázání a bylo jim uděleno požehnání. O důvěře věřících k Panně Marii Ustavičné pomoci svědčí tamější kronika, ve které jsou zaznamenány celé řady obdivuhodných vyslyšení proseb a zázračná uzdravení. Před oltářem Panny Marie se lidé úpěnlivě modlili každý den.³⁹⁸ Při kostele sv. Kajetána vznikala mariánská arcibratrstva. Mezi tamější arcibratrstvo patřilo arcibratrstvo Matky ustavičné pomoci, které čítalo přes 15 000 členů. Působilo zde i arcibratrstvo nejčistšího Srdce Panny Marie, které tvořilo asi 11 000 členů.³⁹⁹

³⁹⁵Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 214.

³⁹⁶Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha : Klášter premonstrátů na Strahově, 1999, s. 21.

³⁹⁷Jedná se o kopii zázračného obrazu, uctívaného v kostele sv. Alfonsa v Římě. Panna Maria a Jezulátko jsou ozdobeny drahokamy posázenými korunami.

³⁹⁸Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 214-216.

³⁹⁹Srov. Tamtéž, s. 214.

8.3.2 Kongregace milosrdných sester sv. Karla Boromejského

V roce 1843 do Čech přichází kongregace milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Jednalo se o čtyři české dívky, které se vrátily z Nancy, kde kongregace vznikla. Za podpory Lobkowiczů se jim podařilo v Praze založit klášter a nemocnici.⁴⁰⁰ Ve své činnosti jakožto vychovatelky či pečovatelky svěřovaly mládež Panně Marii zvláštní zásvětnou modlitbou. Zbožné dívky vedly k tomu, aby přistupovaly k mariánské kongregaci tak, aby nabyly po opuštění sirotčince nebo výchovného ústavu pevnou oporu pro život ve světě.⁴⁰¹ V mateřském klášteře se téměř na všech chodbách nacházely mariánské obrazy. V malém klášterním kostele visel na jednom z postranních oltářů milostný obraz Matky Boží Dobré Rady. Před tímto obrazem se denně sestry scházely k mariánským pobožnostem.⁴⁰² Další vzor mariánské sochy, již uctívali, byla Panna Marie Bolestná, u jejíž nohou si vyprošovaly pomoc při svých potížích a nesnázích.⁴⁰³

8.3.3 Školští bratři

V 19. století přišel do českých zemí řád školských bratří. Tento řád založil Jean de la Salle v roce 1691 na den Obětování Panny Marie. Podnikl se svými učedníky pout' do Notre- Dame de la Garde, kde celé své dílo poručil pod zvláštní ochranu Panně Marii. Jean de la Salle se vyznačoval horlivou mariánskou úctou. Dokonce se praví, že jeho srdce již od útlého mládí vzplanulo horlivou láskou k Panně Marii. Jeho úcta je doložena z dekretu papeže Lva XIII ze dne 24/5 1900.⁴⁰⁴ Jeho meditace o svátcích Panny Marie jsou plny něžnosti a důvěry k Matce milosrdenství. Tyto meditace se dokonce o některých mariánských svátcích předčítaly a rozjímalo se o nich v celém řádě. Již jako malý chlapec stavěl a zdobil oltářičky Panny Marie, postil se, vroucně se modlíval růženec. Když mu umřela jeho vlastní matka, tak se svěřil pod ochranu matky nebeské. Z této doby se dochovaly modlitby „*Nejsvětější Panno Maria, beze hříchu počatá, Královno a Ochránkyně má...*“ nebo „*Svatá Maria, Matko Boží, čistá a neposkvrněná Panno...*“ a jiná „*Požehnáno budiž svaté a neposkvrněné početí nejsvětější Panny Marie...*“.⁴⁰⁵ Tyto modlitby se modlili i členové řádu. Sv. Jean de la Salle byl zvláštním ctitelem Neposkvrněného početí Panny Marie. K Neposkvrněnému početí

⁴⁰⁰Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace*, s. 129.

⁴⁰¹Srov. Tamtéž, s. 228.

⁴⁰²Srov. Tamtéž.

⁴⁰³Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 228.

⁴⁰⁴Srov. Tamtéž, s. 223.

⁴⁰⁵Srov. Tamtéž, s. 224.

Panny Marie směřuje také záslibná modlitba celého řádu, modlitba začíná slovy: „*Nejsvětější Panno Maria, celá čistá a celá krásná v početí svém, veliká Královno nebes i země*“.⁴⁰⁶ Právě touto modlitbou se celý řád zasvěcoval Panně Marii, čímž se jí odevzdával pod zvláštní ochranu. Právě proto se svátek Neposkvrněného početí Panny Marie slavil jako největší mariánský svátek tohoto řádu.

Zakladatel si přál, aby i ostatní bratři měli k Panně Marii podobnou úctu jako on. Z tohoto důvodu uvedl ve své řeholi řadu předpisů mezi něž patří, že žádný bratr nesmí zapomenout se denně pomodlit růženec.⁴⁰⁷ Jejich první ranní modlitba začíná slovy „*Božské Srdce Ježíšovo, skrze neposkvrněné Srdce Panny Marie, obětuji Ti všechny modlitby, práci a strasti tohoto dne...*“ Po několika modlitbách následuje „*Ave Marie*“, dále *Memorare, Angelus Domini, Gloria Patri* na poděkování Nejsvětější Trojici za milosti udělené Panně Marii. Od Bílé soboty poledne až do poledne soboty po Svatém Duchu včetně se modlili místo *Angelus Domini* „*modlitbu Regina coeli*“ Celé meditace všech sobot a všech mariánských svátků v roce byly zaměřeny na Pannu Marii, rovněž tak meditace v měsících květnu a říjnu. Každý důležitější úkon dne začínali školští bratři společnou modlitbou *Sub Tuum Praesidium*. Závěrem každé modlitby růžence je modlitba *O Domina mea*. Večerní modlitby vždy začínaly *Maria, Mater gratiae* a končily každodenně litaní loretánskou.⁴⁰⁸

Školští bratři povzbuzovali, všude tam, kde působili, k uctívání Panny Marie a k následování jejích ctností. Dokladem proto může být jejich působení v Bubenci u Prahy. V tamější zahradě byla postavena lurdská jeskyně. U této jeskyně se každý květen scházeli místní žáci k májové pobožnosti. O mariánských svátcích se v místním ústavu konaly slavnostní přednášky, které pojednávaly o významu dotyčné slavnosti⁴⁰⁹. Členové sdružení také velice často jezdili na poutní místa, především potom na Svatou Horu nebo do Staré Boleslavi.

⁴⁰⁶Srov. Tamtéž.

⁴⁰⁷Růženec školských bratří obsahuje mimo pěti desátků vždy ještě desátek šestý k úctě Neposkvrněného početí Panny Marie. Růženec a Officiu Panny Marie by se měli bratři modlit se zvláštní úctou. Bratři se mají v den mariánských svátků postit. Podobně tak i o sobotách od vánoc do svátku očišťování Panny Marie; srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 224.

⁴⁰⁸Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha: V. Kotrba, 1905, s. 225.

8.3.4 Kongregace Fratrum ss. Sacramenti v Č. Budějovicích

Dalším neméně významným řádem, který uctívá Pannu Marii, je Kongregace Fratrum ss. Sacramenti v Českých Budějovicích. Tato kongregace byla založená v roce 1889 Clemensem Václavem Petrem. (Proto se zažilo i jejich označení jako „Petrini“.) O tomto knězi se vypráví, že již jako malý chlapec vroucně uctíval Pannu Marii. Nejvíce usiloval o zavedení živého růžence, říkával: „*Růženec nás ještě zachrání.*“⁴¹⁰ Jako vicerektor vystavěl z milodarů kapličku nad studánkou v Těšíně, kam kongregace vodila dvakrát za rok četné průvody lidí. Všechny mariánské svátky s úctou oslavoval a přikazoval, aby je také jeho synové důstojně slavili. Zakladatel určil, aby byl každý člen od noviciátu pojmenován řeholním jménem Maria. Chovanci kongregace měli zvláštní opatrovnici *Mater Admirabilis*. Při domu kongregace byla zřízena mariánská družina mužů se 120 členy jinochů a 40 členkami panen.⁴¹¹

Hlavní svátek kongregace po svátku Božího Těla je den Neposkvrněného Početí. Na ten den všichni bratři řehole obnovovali své sliby. Na jubileum Neposkvrněného početí byla devítidenní pobožnost s kázáním. Mariánské družiny mužů a jinochů v tento den pořádaly pout' na Dobrou Vodu.⁴¹²

8.3.5 Kongregace chudých školských sester pod ochranou Matky Boží

Kongregace chudých školských sester pod ochranou Matky Boží přišla do českého prostředí v roce 1884. Prvními místy jejich působení byly Hyršov a Horažďovice.⁴¹³ Členky kongregace uctívaly Matku Boží jako hlavu své duchovní rodiny a usilovaly o to, aby všude, kde působí, tuto úctu předávaly. Když řeholnice propouštěly svěřené děti ze školy, vždy je také doporučily ochraně Rodičky Boží Neposkvrněné. V den, kdy děti přistupovaly ke svátostem, dostaly od sester medailku s vyobrazením Neposkvrněného početí Panny Marie a společně se také jejímu Neposkvrněnému početí zasvěcovaly. Sestry své děti vedly k tomu, aby Pannu Marii uctívaly nejen modlitbami, ale i prostřednictvím dobrých skutků

⁴⁰⁹Srov. Tamtéž.

⁴¹⁰Tamtéž, s. 225.

⁴¹¹Srov. Tamtéž.

⁴¹²Srov. Tamtéž.

⁴¹³Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády*, s. 130.

a sebezapíráním. Tuto úctu je učily projevovat i zdobením mariánských obrazů nebo zpíváním mariánských písní. Zvláště potom zasvěcením se Královně nebeské v den 31. května při zakončení májové pobožnosti.⁴¹⁴

Jejich úcta k Panně Marii se projevovala i výběrem jejich řeholních jmen, neboť každá členka klášterního společenství si za své *přijmí* zvolila *Marii*. Jejich mariánskou úctu vyjadřuje i skutečnost, že na dveřích svých světnic měly velice často zavěšenou tabulku s modlitbou: „*Ó Maria, bez poskvrny počatá, pros za nás útočiště k tobě beroucí.*“⁴¹⁵ Kromě toho, že se denně modlily loretánské litanie, růženc a mariánské hodinky, také měly zcela zvláštní devítidenní pobožnosti před velkými mariánskými svátky. Na svátek Zvěstování Panny Marie a Nanebevzetí Rodičky Boží obnovovaly všechny sestry po sv. přijímání společně své odevzdání se Panně Marii modlitbou, kterou přednášela představená, a v níž sestry pokračovaly.⁴¹⁶

8.3.6 Řád navštívení Panny Marie – vizitanky

Řád navštívení Panny Marie založil sv. František Saleský v roce 1610 ve Francii. Spoluzakladatelkou a první matkou kláštera se stala sv. Jana Františka Frémyotová de Chantal.⁴¹⁷ Některé členky řádu se starají o apoštolskou činnost prohloubením duchovního života či pořádáním evangelizačních kurzů. Hlavní apoštolát spočívá v modlitbě a oběti. Řád uctívá převážně tajemství Navštívení Panny Marie, jež vnímá jako vzor pro hluboký vnitřní život a službu. Snaží se tak následovat Mariin navenek nenápadný a skrytý život, jež se projevuje ve službě v Bohu, podobně jak to činila Panna Maria. Do Čech přichází v roce 1878, kde se usazují v Chotěšově u Plzně a později zřídily dívčí penzionát s výukou cizích jazyků, exerciční dům, pekárnu hostií a pěstovaly ovoce a zeleninu. Posléze byl z kláštera zřízen chorobinec, kde se sestry staraly o nemocné. V Čechách se po roce 1990 usadily v Chlumci u Ústí nad Labem.⁴¹⁸

⁴¹⁴Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 229.

⁴¹⁵Tamtéž.

⁴¹⁶Srov. Tamtéž.

⁴¹⁷Srov. JIRÁSKO, L. *Cirkevní řády*, s. 143.

⁴¹⁸Srov. Tamtéž, s. 144.

8.4 Mariánská úcta v hudbě

Mezi nejnámější skladatele 19. století patří Antonín Dvořák, který složil k oslavě Panny Marie *Sabat Mater*, *Ave Maria*, *Ave maris stella* a *O sanctissima*.⁴¹⁹ Dalším představitelem mariánské hudby je přednosta krajského soudu Václav Jindřich Veit, který složil *Ave maris stella*.⁴²⁰ Neméně významným je potom profesor hudební konzervatoře Karel Bendl, z jehož mariánských děl vyniká skladba *Ave Maria*.⁴²¹

8.5 Poutě

V 19. století se opět začínají probouzet k životu poutní místa, jež jsou opět hojně navštěvována. Věhlas poutních míst se do jisté míry šířil pomocí obrázků v lidových rukopisech, obrázků na sklech i na lidovém nábytku. Testament poutí můžeme nalézt ve spisech Boženy Němcové, Karla Václava Raise, Františka Wildmana a Julia Košnaře.⁴²²

Dokonce vzniká řada nových míst, nebo na těch starých vyrůstají kostely či kaple. Příkladem proto mohou být Končiny u Litomyšle, kde v roce 1886 byla postavena poutní kaple Panny Marie Lurdské.⁴²³ Dalším příkladem je Červenka u Litovle, kde byl v roce 1850 zbudován kostel Panny Marie Ustavičné pomoci⁴²⁴, nebo Dolní Kyjovský les, kde byla v roce 1894 zbudována kaplička.⁴²⁵ Obecně by se dalo říci, že nejvíce poutních kostelů bylo v tomto období zasvěceno Panně Marii Nanebevzaté⁴²⁶, Navštívení Panny Marie⁴²⁷ a Panně Marii Bolestné.⁴²⁸ V druhé polovině 19. století vlivem zjevení Panny Marie v Lurdech a ustanovení církevního svátku Panny Marie Lurdské lze vypožorovat i u nás zálibu ve stavění výše zmíněných Lurdských jeskyní.⁴²⁹

⁴¹⁹Srov. HORNÍK, O. O kultu Panny Marie v české hudbě. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 181.

⁴²⁰Srov. Tamtéž, s. 180.

⁴²¹Srov. Tamtéž, s. 181.

⁴²²Srov. ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 31.

⁴²³Srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*. Praha : Portál, 1992, s. 35.

⁴²⁴Srov. Tamtéž, s. 57-58.

⁴²⁵Srov. Tamtéž, s. 7.

⁴²⁶např. chrámy na poutních místech Slapy, Fulnek – Jerlochovice, Třebihošť pod Zvičinou, Rokole

⁴²⁷např. kostely v místech Mírkov u Ústí nad Labem, Nový Kolceřov u Dvora Králové

⁴²⁸např. kostely či kaple na poutních místech Jezeří, Popice u Znojma, Trojas, Lutřsték

⁴²⁹Jedná se např. o loretánské jeskyně či kaple v místech Dřízna u Přepych, Končiny u Litomyšle.

V této době také vychází na povrch důvěra lidu k Panně Marii Pomocnici křesťanů. Tento fenomén se projevil například v Kostomlatech pod Milešovkou, kde se hojně uctíval obraz Panny Marie Pomocnice křesťanů⁴³⁰, nebo v Července u Litovle, kde byl vybudován kostel Panny Marie Ustavičné pomoci⁴³¹, a nebo v Dolním kyjovském lese, kde byl uctíván obrázek Panny Marie Pasovské.⁴³²

8.5.1 Poutní místa pod správou redemptoristů

Pro příklad oživení poutních míst uvádím některá poutní místa, která byla v této době pod správou redemptoristů. Jedná se o známé poutní místa - Svatá Hora u Příbrami, Hora Matky Boží u Králík, České Budějovice a vzkvétá nově založené místo Filipov.

8.5.1.1 Svatá Hora

Správu nad Svatou Horou u Příbrami převzala kongregace v roce 1861. Přijíždělo sem mnoho poutníků, aby se pomodlilo a mimo jiné také uvidělo zázračnou sošku Panny Marie Svatohorské, která pochází od prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic a jež byla v roce 1732 slavnostně korunována, při níž došlo k povýšení Svaté Hory na jedno z nejdůležitějších poutních míst celé církve.⁴³³ Na Svatou Horu přijíždělo každoročně zhruba kolem 3 000 poutníků, procesí čítala asi 400 lidí. Svatá Hora byla také velice oblíbeným poutním místem nejvyšších představitelů církve a šlechty. Byla také oblíbeným místem pro sjezdy, jubilea nejrůznějších spolků a sdružení. Na Svaté Hoře je umístěna velká kniha, do které věřící zapisovali svá svědectví o vyslyšení a udělení milostí. Voda z mariánské studánky byla tak vyhlášená, že si jí vozili poutníci až do Ruska, Rumunska a dokonce i do Ameriky.⁴³⁴ Svatá Hora byla za spravování Redemptoristů s velkým nákladem umělecky restaurována, také byly rozšířeny klášterní budovy a dostavěna kvadratura. Na Svaté Hoře byla také zřízena mariánská arcibratrstva. Jednalo se o arcibratrstvo nejčistšího Srdce Panny Marie a arcibratrstvo Panny Marie, Matky ustavičné pomoci.

⁴³⁰Srov. KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis*, s. 44.

⁴³¹Srov. Tamtéž, s. 57-58.

⁴³²Srov. Tamtéž, s. 7.

⁴³³Srov. BOHÁČ, Z. *Poutní místa v Čechách*. Praha : Debora, 1995, s. 56.

⁴³⁴Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 215.

8.5.1.2 Hora Matky Boží u Králík

Další místo působnosti kongregace Redemptoristů v Čechách je Hora Matky Boží u Králík. Místní kostel i klášter byl redemptoristům svěřen v roce 1883 ve velmi zuboženém stavu.⁴³⁵ Redemptoristé se tedy pustili do důkladných restaurací, čím se mimo jiné zvýšila návštěvnost tohoto poutního místa, které se dokonce stalo místem po Svaté Hoře nejnavštěvovanějším. Poutníků zde bylo ročně zhruba přes 100 000, konala se zde procesí, četná kázání a nejrůznější pobožnosti. Poutníci sem přicházeli prosit o pomoc Pannu Marii, která je zobrazena na hlavním oltáři s Jezulátkem v ruce. Milostivý obraz byl každý den večer v průvodu celé klášterní komunity za zbožných modliteb odnášen do kláštera, kde byl deponován, ráno potom byl v průvodu přinášén zpět do kostela.⁴³⁶

8.5.1.3 České Budějovice

V roce 1885 se redemptoristé usadili v Českých Budějovicích. V místním klášterním kostele Obětování Panny Marie byl uctíván na hlavním oltáři milostný obraz nejčistší Panny v chrámě obětované. Kongregace potom dala zhotovit umělecky kovový a bohatě vyzlacený trůn Panny Marie, který je umístěn nad svatostánkem. Redemptoristé se snažili oživit starobyrou poutní tradici tohoto místa, proto každou neděli a každý svátek kázali a udělovali požehnání ke cti a slávě Matky Boží. Devět dní před svátkem Obětování Panny Marie a po celou jeho oktávu se zde denně konala zvláštní odpolední pobožnost ke cti Panny Marie.⁴³⁷ Na slavnost 21. listopadu Obětování Panny Marie se konal průvod z katedrály do mariánského kostela. Tohoto průvodu se účastnili věřící nejen z Českých Budějovic, ale i okolních měst. Přítomní byli také biskup, kanovníci a četní kněží. Devět dní před svátkem Obětování Panny Marie a po celou jeho oktávu se v kostele denně konala zvláštní odpolední pobožnost ke cti Panny Marie.⁴³⁸

8.5.1.4 Filipov

V roce 1885 dostala kongregace do patronace správu mariánského kostela ve Filipově. Počátky tohoto poutního místa spadají do roku 1866, kdy se Magdaleně Kadeové zjevila

⁴³⁵Tamtéž.

⁴³⁶Tamtéž.

⁴³⁷Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 216.

⁴³⁸Srov. Tamtéž.

Matka Boží a přislíbila jí uzdravení z těžké nemoci. Za několik dnů byl tento příslib skutečně uskutečněn a Magdalena se uzdravila. Tehdejší litoměřický biskup dovolil Magdaleninu světničku přeměnit na kapli nesoucí název „domek milosti“⁴³⁹. V obci Filipov byl v roce 1885 položen základní kámen ke stavbě místního kláštera a ve stejném roce byla také posvěcena místní bazilika Panny Marie Pomocnice Křesťanů. Střediskem zbožnosti velkého množství poutníků byla postranní kaple, ve které je socha znázorňující Pannu Marii Uzdravení nemocných. Každý rok dne 13. ledna se slavila památka Zjevení Panny Marie. Mimo to se zde konaly každou třetí neděli v měsíci mariánské pobožnosti s kázáním a požehnáním, v květnu zde probíhala májová pobožnost a v době od 1. června do posledního říjnového dne se v kostele modlil růženec, litanie a bylo udělováno požehnání. Na těchto pobožnostech se podílelo i místní arcibratrstvo nejčistšího Srdce Panny Marie.⁴⁴⁰

⁴³⁹Srov. BOHÁČ, Z. *Poutní místa v Čechách*, s. 263.

⁴⁴⁰Srov. Úcta Panny Marie v českých klášteřích a řeholních družinách. In *Almanach mariánský*. Praha : V. Kotrba, 1905, s. 216.

9 Mariánská úcta ve 20. století

9.1 Mariologie ve 20. století impuls pro reformu

Mariánská úcta ve 20. století ztrácela do značné míry svůj pravý teologický význam. Panna Maria v lidové zbožnosti přestávala být uctívána hyberdulií, ale čím dál více se jí nepřímou prokazovala úcta latrie. Lidová zbožnost tak Pannu Marii téměř zbožštila. Tento druh úcty ještě více nabíral na síle, když se nesprávně opíral o novodobá zjevení Panny Marie. Pro tyto skutečnosti bylo mimo jiné nutné provést reformu, a tak vložit mariánskou úctu do správného teologického kontextu. Tohoto úkolu se zhostil druhý vatikánský koncil.

9.2 Druhý vatikánský koncil

Významným mezníkem pro vývoj katolické církve byl druhý vatikánský koncil. Pro tuto práci je nejvýznamnější osmá kapitola konstituce *Lumen Gentium* - respektive články 66-67, kde se koncil soustředil na vývoj, důležitost a specifičnost mariánské úcty a zároveň vybízí všechny své syny k podpoře a vážení si pravé mariánské úcty, která povzbuzuje k lásce a následování Mariiných ctností.⁴⁴¹

9.3 Situace po druhém vatikánském koncilu

I přesto, že východiska koncilu rozvíjí mariánskou úctu, dnešní doba zaznamenává spíše úpadek. Mizí tradiční praktiky jako růženec a májové pobožnosti. Část křesťanů přetrvává v sentimentální zbožnosti, která je nepřístupná obnově. Objevuje se odmítavý postoj, zmatek a vyčkávání. Na druhé straně ale nedochází pouze ke krizi, ale také k novému objevení Panny Marie pomocí křesťanských zkušeností založených na Písmu a více odpovídajícím dnešním naléhavým potřebám. Tuto novou éru převážně doprovází řeholní komunity, církevní hnutí a liturgie.⁴⁴²

⁴⁴¹Srov. LG.66-67.

⁴⁴²Srov. FIORES, S.; GOFFI, T. *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 486.

9.3.1 Společnosti zasvěceného života

Ve společnostech zasvěceného života došlo ke změně v uctívání Panny Marie. Měřítkem úcty už není množství mariánských pobožností. Dostalo se většího ocenění mariánským liturgickým svátkům. Řeholníci při nich obnovují sliby a snaží se je prožívat podle Mariina příkladu. Inspirují se jí jako prostou a úslušnou ženou, která má účast v Kristově dobrodružství a je vůdkyní v temné a náročné víře.⁴⁴³

9.3.2 Církevní hnutí

V církevních hnutích se uplatňuje prostřednictvím druhého vatikánského koncilu cesta k Ježíši skrze Marii. Přitom vychází z evangelijních zkušeností soustředujících se na Krista. Snaží se vést život jako Maria v mlčenlivém naslouchání slovu a pokračovat v jejím díle, aby se Ježíš zrodil mezi lidmi. Je zde důraz na magnificat, jakožto styčný bod soudobé spirituality.⁴⁴⁴

9.4 Papežové

Podle závěru druhého vatikánského koncilu kráčeli i papežové Pavel VI. a Jan Pavel II. Prostřednictvím svého příkladu a spisů, tak poukazovali na potřebu aktuálnosti a žhavosti mariánské úcty v dnešní době.

9.4.1 Pavel VI.

Pavel VI. ve své encyklice *Marialis cultus* poukazuje na základní principy autentické mariánské zbožnosti, která má svůj základ v liturgii. Podobně jako koncil uvádí, že: *„...pravá mariánská úcta má být ve své podstatě trinitární, kristologická a ekleziální, obsahuje dimenzi biblickou, liturgickou, ekumenickou a antropologickou.“*⁴⁴⁵ Papež dále ve své encyklice přichází s pohledem na Marii jako na model nejen duchovního, nýbrž i existencionálního postoje.⁴⁴⁶

⁴⁴³Srov. Tamtéž.

⁴⁴⁴Tamtéž, s. 487.

⁴⁴⁵MC 29-37.

⁴⁴⁶Srov. KOPEČEK, P. Postava Marie v liturgii. *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 86.

9.4.2 Jan Pavel II.

Snad každý mohl postřehnout, že minulý papež Jan Pavel II. se o mariánskou úctu zasloužil možná více než kterýkoliv jiný papež. Panně Marii věnoval několik svých encyklik, navštívil velký počet poutních míst, ve svých poselstvích všechny své děti povětšinou svěřoval pod ochranu Panny Marie, zaváděl mariánské roky a zasloužil se o rozšíření růžence o tajemství světla. Ve své encyklice *Redemptoris Mater* zdůrazňuje, že Mariánský rok má přivádět k hlubším úvahám koncilu. Panna Maria tedy není pouze předmětem nauky víry, ale jde tu o skutečný život z víry, totiž o mariánskou spiritualitu.⁴⁴⁷

9.5 Církevní život v českém prostředí

9.5.1 Svržení mariánského sloupu

Mariánská úcta ve 20. století byla u nás do značné míry spojena s politickými událostmi. Všeobecně vládl v myšlení Čechů jakýsi odpor k Habsburkům a vším, co bylo s nimi spojeno. Tato skutečnost se projevila při vzniku Československé republiky roku 1918 svržením mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze, který nechal postavit císař Ferdinand III. Že ne všichni sdíleli takovýto názor, nám může dosvědčit žalostná výpověď Jaroslava Durycha: *„Po staletí byl obraz Královny nebe v posledních chaloupkách v nezapadlejších koutech zárukou první i poslední naděje. Unavený lid k němu putoval na kopce i do nížin. Na všech cestách i na sloupech v lese chtěl mít tento obraz před očima; plakával před ním, úpěl k němu, usmíval se před ním i děkoval mu... Musil býti ve všech světnicích, jizbách, chatách, komorách..., shlížel se stěny do snů dětí i na umírání starců, na lásku, na věrnost i nevěrnost. Byl důvěrníkem lidského života a světlem ve smrti... Nu a Její obraz byl 3. listopadu 1918 stržen.“*⁴⁴⁸

9.5.2 Mariánské družiny

Skutečnost, že v Čechách mariánská úcta pokračovala, je patrná i z činnosti mariánských družin, společností zasvěceného života a činností významných českých mariánských ctitelů.

⁴⁴⁷Srov. RM 48.

Mariánských družin u nás v letech 1940-1947 bylo 217, čítaly 13 986 členů. Rozlišovaly se podle stavů, tak u nás působily mariánské družiny kněží, bohoslovců, studentů, akademiků, učitelek, mužů a jinochů, paní a dívek, dam, jinochů, dívek a dětí. Členové těchto družin pracovali v eucharistických, misijních, charitních, parlamentních, kulturních, katechetických, liturgických a pěveckých kroužcích.⁴⁴⁹

Z rozhovoru s bývalým členem mariánské družiny studentů v Českých Budějovicích vyplynula jistá radost a nadšení, že mohl být členem mariánské družiny studentů. Na otázku, jak se mariánská úcta projevovala v jejich modlitbě, odpověděl, že se členové mariánských družin modlili 3x Zdrávas Maria a jednou Zdrávas Královno, večer potom 3x Zdrávas Maria a jednou Pod ochranu Tvou, zpravidla se ale modlívali více. Na otázku, jak se mariánská úcta projevovala v působení na veřejnost, mi bylo sděleno, že jednou za měsíc se scházeli v klášterním kostele, také společně podnikali poutě nejen do blízkého okolí, ale i do sousední země do Mariazell, kam chodili pěšky. Cesta jim trvala zhruba čtrnáct dní.⁴⁵⁰

9.5.3 Společnosti zasvěceného života

9.5.3.1 Salesiáni

V době 20. století přichází do Čech významná řeholní společnost Salesiánů, která je velice spojena s mariánskou úctou. Salesiáni byli založeni velkým mariánským ctitelem sv. Janem Boskem. Jeho úcta k Panně Marii se projevovala v mnoha směrech. Jedním z projevů byla výstavba kostela ke cti Panny Marie Pomocnice v Turíně.⁴⁵¹ Další projev můžeme spatřovat v plnění přání jeho matky, která se s ním při odchodu do semináře loučila těmito slovy: „*Jeničku, když ses narodil, zasvětila jsem tě Panně Marii, když jsi odcházel na studium, doporučovala jsem ti především úctu a oddanost k Panně Marii, nyní tě prosím, odevzdej se jí úplně. Miluj ty, kteří ji milují, a staneš-li se knězem, rozšiřuj neustále oddanou úctu k této milostné Matičce*“.⁴⁵² Když potom jeho matka zemřela, tak v ten den ráno za ni

⁴⁴⁸Přečetli jsme. *Katolický týdeník*, 2001, roč. 12, č. 20, s. 9.

⁴⁴⁹Srov. Zprávy ze světa. *Mariánský věstník Svatá Hora*, 1948, roč. 4, č. 11, s. 196. V současné době tento časopis stále vychází pod názvem Svatá Hora. Některá poutní místa vydávají také své časopisy např. Svatý Kopeček má časopis, který nese název Navštívení: Z jiných mariánských časopisů lze jmenovat Imaculata, Světlo a Mariina doba.

⁴⁵⁰Vyplynulo z rozhovoru s bývalým členem mariánské družiny, českobudějovickým kancléřem P. Václavem Kulhánkem.

⁴⁵¹Srov. WEIS, M. *Mariánské květy*. Tišnov : Sursum, 2003, s. 133.

⁴⁵²Srov. Tamtéž, s. 134.

Don Bosko sloužil mši v mariánském kostele a modlil se před milostivým obrazem Panny Marie.⁴⁵³ V této modlitbě svěřil všechny své hochy pod její ochranu: „*Zaujmi, svatá Panno Utěšitelko, nyní uprázdněné místo. V tak velké rodině se neobejdeme bez matky. Kdo nám bude matkou, ne-li ty? Všechny své hochy ti svěřuji. Bdi nad jejich životem a nad jejich duši.*“⁴⁵⁴ Úctu k Panně Marii také usilovně šířil prostřednictvím kázání, zpovědi či rozmluvou. Svou úctu prokazoval navenek prostřednictvím medailek či obrazů, které vždy při sobě nosil.⁴⁵⁵

V naší zemi se kongregace usadila v roce 1927 ve Fryštátu na Moravě.⁴⁵⁶ Podobně jako Don Bosko, tak i jeho následovníci mají velkou úctu k Matce Boží. Dokladem proto může být svědectví salesiánů popsané v díle *Knih víry, naděje a lásky* od Marie Rút Křížové, kde vypovídá: „*V máji v každé ložnici rozkvetl mariánský oltářík a hoši tam před ulehnutím zpívali a střídavě měli malé kázání o Panně Marii. Krásný byl svátek Panny Marie Pomocnice. Den předtím přijel dr. Štancl a večer za soumraku se pálily na dvoře dopisy chovanců psané Panně Marii. Každý v dopise vyjádřil, co cítil a co si nejvíce přál.*“⁴⁵⁷ Salesiáni mimo jiné usilují o rozšiřování úcty k Panně Marii Pomocnici, a to uskutečňují prostřednictvím každodenní modlitby růžence, svým životním svědectvím a spisy. Jako významný spis je nutné jmenovat *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě* od Heleny Koutecké, která je členkou ženské salesiánské větve tzv. Dcer Panny Marie Pomocnice. V tomto spisu se autorka zabývá historií poutních míst a šířením kultu Panny Marie Pomocnice.

9.5.3.2 Kongregace kněží Mariánů Neposkvrněného početí blahoslavené Panny Marie - Mariáni

Počátky kongregace spadají do 2. poloviny 17. století, kdy byla založena Stanislavem Papczyńskim. Jejich práce se projevovala hlavně v pořádání několikadenních exercicií ve

⁴⁵³Srov. Tamtéž.

⁴⁵⁴Srov. Tamtéž.

⁴⁵⁵Srov. Tamtéž, s. 134.

⁴⁵⁶HRUDNÍKOVÁ, M. *Řeholní život v českých zemích*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 88.

⁴⁵⁷KŘÍŽKOVÁ, M. R. *Knih víry, naděje a lásky*. Praha : Portál, 1996, s. 31.

farnostech a vedením škol při svých mariánských kláštorech.⁴⁵⁸ Zakladatel řádu uložil svým spolubratrům úkoly, mezi něž patřilo rozšiřování úcty k Neposkvrněnému početí blahoslavené Panny Marie. Tajemství neposkvrněného početí Panny Marie je kongregací vnímáno jako zvláštní znamení, silou a radostí mariánského povolání.⁴⁵⁹ Kongregace vnímá Pannu Marii jako vzor boje proti hříchu a růstu ve svatosti pro všechny její členy a také ty, mezi nimiž působí.⁴⁶⁰ V roce 1864 byl vlivem politických událostí řád zrušen. K obnovení došlo v roce 1910, kdy papež Pius X. schválil jejich nové stanovy. V den svátku Neposkvrněného početí 8. prosince roku 1994 byl vytvořen samostatný vikariát pro Čechy a Slovensko.⁴⁶¹ V Čechách se činnost mariánů projevila ve výstavbě řeholních domů na Moravě v Brumově-Bylnici a ve Vlašimi, kde pracují ve farnostech a starají se o mariánské poutní místo Hrádek u Vlašimi a kde se pořádají pravidelné pobožnosti každou první sobotu v měsíci.⁴⁶²

9.5.3.3 Kongregace Misionářů oblátů Panny Marie Neposkvrněné - Obláti

Kongregace oblátů vznikla v roce 1815 ve Francii, jejím zakladatelem je Evžen de Mazenod. Obláti se vnímají jakožto zvláštním způsobem zasvěcení, obětování Panně Marii.⁴⁶³ Jejich snahou byla náprava mravů ve společnosti.⁴⁶⁴ Především jim šlo o šíření evangelia ve školství a duchovní správě farností.⁴⁶⁵ Do Československa přišli v roce 1911. Nejprve se usadili ve Varnsdorfu a Fryšavě-Brežanech, dále potom také v Újezdu, Teplé, Chebu, v Kájově, v Ústí nad Labem. V roce 1950 byli vlivem politických událostí rozpuštěni.⁴⁶⁶ Po roce 1990 působí ve farnosti v práci s mládeží, charismatické obnově, návštěvami v nemocnicích a práci ve školách v Kroměříži. Spravují mariánské poutní místo Klokoty u Tábora, kde pořádají pravidelné „miniexercicie“ pro mládež.⁴⁶⁷

⁴⁵⁸HRUDNÍKOVÁ, M. *Řeholní život v českých zemích : řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1997, s.90.

⁴⁵⁹Srov. Tamtéž, s. 91.

⁴⁶⁰Srov. Tamtéž, s. 92.

⁴⁶¹Srov. Tamtéž, s. 91.

⁴⁶²Srov. Tamtéž, s. 92.

⁴⁶³Srov. Tamtéž, s. 94.

⁴⁶⁴Srov. Tamtéž, s. 93.

⁴⁶⁵Srov. Tamtéž, s. 94.

⁴⁶⁶Srov. Tamtéž, s. 93.

⁴⁶⁷Srov. Tamtéž, s. 94.

9.5.3.4 Kongregace misionářů synů Neposkvrněného srdce Blahoslavené Panny Marie - Klaretini

Kongregace byla založena v roce 1849 ve Španělsku Antonínem Claretem, který se stal velice horlivým šířitelem růžence.⁴⁶⁸ Jedná se o kongregaci kněží a bratří misionářů, jejímž úkolem je péče o hlásání evangelia a svou službou odpovídat potřebám církve na znamení času. Do České republiky se kongregace dostala až v roce 1995. Působí v Praze převážně v pastorační službě mezi studenty a věřícími cizinci mluvícími španělsky.⁴⁶⁹

9.5.3.5 Kongregace misionářů Matky Boží z La Saletty - Satetiny

Kongregace je spojena s poutním místem La Salette ve Francii, kde ji místní diecézní kněží v roce 1858 založili.⁴⁷⁰ Úkolem kongregace je hlásat evangelium a poslání „Krásné Paní“ z La Saletty po celém světě.⁴⁷¹ Ke kongregaci patří kněží i bratři laici, kteří chtějí ve světle zjevení Matky Boží v La Salettě svým životem doplnit tajemství smíření. Z tohoto důvodu věrně uctívají Marii jakožto Matku Krista a církve. Svým životem se snaží ukázat na hodnoty modlitby, pokání a obrácení. Pečují převážně o lidi opuštěné a duchovně strádající.⁴⁷² Do Čech se kongregace dostala v roce 1995 a usadila se v Mladé Boleslavi. Podílejí se na obnově poutního místa Matky Boží – Královny hor v Bozkově u Semil.⁴⁷³

9.5.4 Mariánští ctitelé

Mezi významné mariánské ctitele v době před komunistickým režimem patřili Antonín Cyril Stojan, Anička Zelíková a Josef Hlouch. Olomoucký biskup Antonín Cyril Stojan se převážně zasloužil o povznesení poutního místa na Svatém Hostýně, o kterém napsal četné spisy a Velehradu. V roce 1895 dokonce zakládá Matici Svatohostýnskou a roku 1921 na jeho podnět byl schválen apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou Panny Marie.⁴⁷⁴ Často opomíjená Anička Zelíková je považována za velkou ctitelku Terezie z Lisieux. Podobně jako Terezička přijímala utrpení tohoto světa a také podobným způsobem jako Terezie uctívala

⁴⁶⁸Srov. Tamtéž, s. 96.

⁴⁶⁹Srov. Tamtéž, s. 97.

⁴⁷⁰Srov. Tamtéž, s. 98.

⁴⁷¹Srov. Tamtéž, s. 99.

⁴⁷²Srov. Tamtéž.

⁴⁷³Srov. Tamtéž.

⁴⁷⁴Srov. WEIS, M. *Mariánské květy*. Tišnov : Sursum, 2003, s. 99.

Pannu Marii především jako Matku, která vyniká svými ctnostmi.⁴⁷⁵ Dalším významným mariánským ctitelem byl českobudějovický biskup Josef Hlouch, jehož biskupské heslo znělo: „Skrze Marii k Ježíši“. Tento biskup začínal každou svou cestu modlitbou a svěřením pod ochranu Matky Boží.⁴⁷⁶

9.5.5 Vliv dogmatu nanebevzetí na české prostředí

Církevní vývoj v době 20. století byl částečně přerušen světovými válkami a hlavně potom komunistickou érou. Církev se tak dostala pod státní dohled, což mělo vliv na pozornost Čechů ohledně vyhlášení dogmatu Nanebevzetí Panny Marie, činnost řádů a všech mariánských bratrstev, zavírání kostelů a na návštěvnost poutních míst.

Ve čtyřicátých letech minulého století se na půdě mariologie řešilo závažné téma nanebevzetí Panny Marie. Otázka se zdaleka nestala pouze akademickou záležitostí, nýbrž pronikla i do řad četných nefundovaných lidí. Podobně jako z ostatních zemí, tak i z českých zemí posílali věřící své souhlasné hlasy do Říma. Z Čech, Moravy a Slezka tak přišlo k papeži 37 669 hlasů.⁴⁷⁷ V roce 1948 se v Čechách upevnil komunistický režim, který nedovoloval nebo značně omezoval spojení s Vatikánem. Češi tedy neměli možnost sledovat pokračování ohledně vyhlášení nového článku víry. Pouze v některých časopisech, jako byl Duchovní pastýř, Katolické noviny nebo některé diecézní oběžníky, byla tato otázka nastíněna. V roce 1950 poslal olomoucký arcibiskup všem svým svěřencům list, kde věřící nabádá, jak se mají, na vyhlášení nového dogmatu, které proběhne o slavnosti Všech svatých, připravit, píše: „*Tato mimořádná slavnost v církvi, ať se stane všem katolíkům podnětem k pravé radosti a ještě větší úctě a důvěře k naší nebeské královně.*“⁴⁷⁸ Informace ohledně významu a vyhlášení mariánského dogmatu přinesl katolický týdeník z 29. října a z 10. listopadu roku 1950. V těchto novinách z důvodu komunistické cenzury není možné nalézt jméno Svatý otec nebo Pius XII. a ani se nevyjadřují ohledně české návštěvnosti v Římě.⁴⁷⁹ V Duchovním pastýři bylo možné vypořádat více. Byla zde novému dogmatu věnována stať od

⁴⁷⁵Srov. Tamtéž, s. 100.

⁴⁷⁶Srov. WEIS, M. *Mariánské květy*, s. 104.

⁴⁷⁷CEKOTA, V. České ohlasy vyhlášení dogmatu o Nanebevzetí Panny Marie. *Teologické texty*. 2000, roč. 11 č. 5, s. 196.

⁴⁷⁸Srov. Tamtéž, s. 197.

⁴⁷⁹Srov. Tamtéž.

ThDr. Antonína Salajky jež nese název *Nový článek víry o Nanebevzetí Panny Marie*, kde se podrobně zabývá teologickým rozbořem. Celkově však bylo v Čechách vyhlášení nového dogmatu zasunuto do pozadí, jak uvádí kněz doc. Říha při vzpomínce na tuto slavnost: „*Bylo tehdy mnoho jiných vzrušujících událostí, které tuto slavnost zatlačily do pozadí... Jako řeholník byl jsem spolu s dalšími spolubratry různých řádů internován v Oseku u Duchcova a tak izolován od okolí a médií. Jediným zdrojem informací bylo Rudé právo a tam se samozřejmě nic neobjevilo. Přesto o prohlášení dogmatu nanebevzetí Panny Marie jsme věděli, ale zvláštní naděje jsme do této události nekládali.*“⁴⁸⁰

Obecně lze konstatovat, že se projevy úcty věřících k Panně Marii nanebevzaté po vyhlášení dogmatu výrazně nezměnily, jelikož tuto skutečnost vyznávali již dříve, pouze došlo k většímu uvědomění.⁴⁸¹

9.6 Proměna mariánské úcty v řádech

Významnou proměnou projevů mariánské úcty po druhém vatikánském koncilu prošla snad většina našich církevních řádů. Tento jev jsem se snažila vyzkoumat prostřednictvím ankety, kterou jsem zaslala společenstvím zasvěceného života, jež jsou v práci zmíněny. V anketě jsem se ptala v zásadě na tři věci: *Jak se změnilo po druhém vatikánském koncilu projevy mariánské úcty v jejich společenství zasvěceného života v liturgii, modlitbě a působení na veřejnost.* Odpověď jsem ale dostala pouze od Augustiniánů, Karmelitánů, Boromejek a Kapucínů.

9.6.1 Augustiniáni

Z ankety vyplynulo, že augustiniáni po druhém vatikánském koncilu neustále doporučují soukromé modlitby k Matce Boží, zejména růžence a litanie, a to především v mariánských měsících. Tento řád slaví všechny liturgické svátky jako obecná církev včetně řádových např.: Panny Marie Dobré rady.⁴⁸²

⁴⁸⁰Tamtéž, s. 198.

⁴⁸¹Srov. Tamtéž.

⁴⁸²Za augustiniány odpověděl Evžen Martinec, OSA.

9.6.2 Karmelitáni

Karmelitánský řád stále vnímá Pannu Marii jako vnitřní ideál Karmelu. Z hlediska modlitby se po koncilu zrušily tzv. „Hodinky k bl. Panně Marii“, jež se předtím recitovaly každou sobotu. Modlitba růžence už není předepsána, doporučuje se ale modlit denně, kromě toho se komunita modlí loretánské litanie s tzv. vespertinkami. V sobotu se modlí liturgii hodin a slaví mši ke cti Panny Marie. Z hlediska liturgie ze tří slavností je ústřední věnována Panně Marii Karmelské, další dvě sv. Terezii a sv. Janovi. Ovšem ostatní mariánské svátky a památky byly zrušeny, kromě Panny Marie, Matky Božské milosti, jež je pouze památkou. Z hlediska vnějšího projevu úcty zůstal karmelitánský škapulíř, kterým se dnes snaží zdůrazňovat spíše duchovní pouto s Marií jako vzor kontemplativní modlitby než skutečné či dokonce jen domnělé výsady spojené se škapulířem.⁴⁸³

P.V. Kohut mi doporučil knihu *Maria a Karmel*. V této knize se jedna kapitola věnuje tématu, jak vidí Karmel Pannu Marii dnes: „*My karmelitáni hledíme na Marii, abychom chápali a prožívali bezvýhradně její postoj naslouchání a odpovídání Božímu slovu a tak se vyhnuli tomu, že bychom ztotožňovali zbožnost s odcizujícím pietismem nebo se sekularismem, který se uzavírá před transcendentnem. Jako ona chceme usilovat o stále důvěrnější život s Bohem a tím dosáhnou hlubokých a životodárných vztahů s druhými. Pohládat Marii za inspirující vzor našeho života znamená pro nás konec konců přistupovat ke Kristu a připodobňovat se mu v trojí otevřenosti: Bohu nasloucháním a modlitbou; sobě samým ztělesněním své totožnosti; a druhým velkodušnou službou, svláště lidem prostým a opuštěným.*“⁴⁸⁴

9.6.3 Řád Karla Boromejského

Ženský řád Karla Boromejského reflektoval druhý vatikánský koncil zrušením mariánských hodinek, které byly nahrazeny kněžským breviářem. Vypustil denní modlitbu litaní, které se nyní modlí při svátečním odpoledním požehnání a při májových

⁴⁸³Za karmelitány odpověděl P.V.Kohut ocd.

⁴⁸⁴BOAGA, E. *Maria a Karmel : Paní místa*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 270.

pobožnostech. Nový vnější projev úcty se uskutečňuje prostřednictvím sdělovacích prostředků na Velehradě.⁴⁸⁵

9.6.4 Kapucíni

Kapucíni podobně jako ostatní řády vypustili denní modlitbu loretánských litaní, která bývá dnes nahrazena kratší mariánskou antifonou či písní. Mariánské svátky slaví stejně s církví. Vnější změna úcty se projevila v Praze na Hradčanech při kostele Narození Páně v Loretě, kde se již asi sedm let slaví vždy od května do prosince jednou v měsíci po večerní mši sv. zvláštní mariánská pobožnost, kdy ambity kolem kostela za zpěvu loretánské litanie prochází průvod věřících s hořícími svíčkami a vrací se zpět do kostela, kde celou pobožnost uzavírá svátostné požehnání.⁴⁸⁶

Z uvedených odpovědí vyplývá, že mariánská úcta je v našich řeholních společenstvích stále živá, došlo pouze ke změnám projevů, které se ale obecně váží ke všeobecným církevním změnám po druhém vatikánském koncilu.

9.7 Mariánská hnutí

Mariánská hnutí jsou poměrně novodobým fenoménem, jež souvisí s komunistickým režimem, který zakázal všechna náboženská hnutí, tudíž i mariánská bratrstva. Na mariánská hnutí lze tedy alespoň částečně pohlížet jako na pokračování mariánských bratrstev, oproti nim se ale liší převážně svou mariánskou apoštolskou činností, která je zaměřená na rozněcování lásky k Panně Marii.⁴⁸⁷ Jednotlivá hnutí se potom od sebe vzájemně liší určitými akcenty, které ve svém apoštolátu zdůrazňují. Hnutí fokoláre je zaměřeno na lásku ke svaté rodině, podle jejíhož vzoru se snaží žít, přičemž mají obzvláště v úctě Neposkvrněné početí Panny Marie. Schönstattské hnutí pokládá důraz na lásku k Panně Marii, která jim dává jistotu, že budou žít spolu s Kristem pod vlivem Ducha Svatého v Otcí. Ve svém působení kladou důraz na apoštolské zaměření, kde se zaměřují na mariánskou formaci dívek, žen

⁴⁸⁵Za boromejky odpověděla S. M Eucharistika.

⁴⁸⁶Za kapucíny odpověděl br. Augustin.

⁴⁸⁷Srov. AMBROS, P. Maria v lidové zbožnosti a její některé pastorační aspekty. In *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 35.

a rodin.⁴⁸⁸ Smírné růžencové hnutí se vyznačuje důvěrou v pomoc Matky Boží, z tohoto důvodu přiklání zvláštní pozornost k modlitbě růžence.⁴⁸⁹ Dalším poměrně rozšířeným hnutím je kněžské mariánské hnutí. Toto hnutí se opírá o knihu *Kněžím, přemilým synům Panny Marie*, jež sepsal italský kněz Gobi podle hlasu Panny Marie. Hnutí se převážně zaměřuje na oddanost a rozšiřování úcty k Marii Fatimské, pod jejíž záštitou se snaží změnit strasti tohoto světa.

9.8 Poutní místa

Poutní místa v první polovině 20. století byla četně navštěvována, když pomineme období světových válek. Zejména v roce 1948 se sjelo na Svatou Horu kolem 220 000 účastníků, aby oslavilo jubileum Neposkvrněného početí Panny Marie.⁴⁹⁰ I přes komunistická opatření, která byla namířena proti poutím, se tam konaly četné zájezdy. Na Svatou Horu se jezdilo, pod záminkou toho, že se jede do muzea. Ale i na jiná poutní místa se konaly autobusové zájezdy. Mladí též konali i pěší poutě např. z Prahy do Staré Boleslavi nebo na Svatou Horu u Příbrami.⁴⁹¹ Po pádu komunismu se poutní místa začala opět veřejně více navštěvovat a některá se zcela obnovila. Dokladem proto může být poutní místo Zlaté Hory. Vzhledem k tomu, že základní kámen pro jeho nové vybudování byl posvěcen Svatým Otcem, věnuji mu stručnou pozornost.

9.8.1 Poutní místo Zlaté Hory

Historie tohoto poutního místa spadá do období 17. století, kdy sem byl umístěn obraz Panny Marie Pasovské jako poděkování za záchranu jednoho tamějšího občana. Obraz Panny Marie Pasovské přilákal řadu poutníků. V době josefínských reforem mělo být toto místo zbořeno, ale nikdo se neodvážil vyplnit josefínský rozkaz. V 19. století se počet poutníků zvětšil natolik, že bylo nutné postavit velký kostel. Velký počet poutníků stále vzrůstal i na začátku 20. století, kdy jeho počet činil kolem 80-100 tisíc ročně. Za komunistické éry

⁴⁸⁸Srov. Tamtéž.

⁴⁸⁹Toto hnutí založil P. Petr Otto Pavlíček na podmět výzvy z fatimského zjevení „*Čiňte, co vám říkám, a budete mít mír*“ v době, kdy Rakousku hrozilo nebezpečí, že se dostane pod nadvládu komunistického režimu. Členové hnutí se soustaně modlili růžencem a prosili o pomoc Matky Boží. Jejich prosby byli vyslyšeny a Rakousku byla ponechána svoboda. Dokonce i tehdejší ministr zahraničí Julius Raab a kardinál Innitzer byli přesvědčeni, že svobodu Rakousko získalo prostřednictvím modlitby. Srov. KOTRMANOVÁ, L. Rakouský zázrak. *Naše rodina*, 2005, roč. 38, č. 42, s. 12-13.

⁴⁹⁰Srov. Zprávy ze Svaté Hory. *Mariánský věstník Svatá Hora*, 1948, roč. 4, č. 11, s. 193.

⁴⁹¹Srov. BOHÁČ, Z. *Poutní místa v Čechách*. Praha : Debora, 1995, s. 9.

následovala celková devastace míst. V roce 1973 devastace došla až tak daleko, že byl místní kostel vyhozen do vzduchu. Po revoluci bylo poutní místo znovu obnoveno. V dubnu roku 1990 posvětil základní kámen k výstavbě kostela dokonce sám papež Jan Pavel II na Velehradě.⁴⁹²

9.8.2 Nejnovější situace poutních míst

I přestože po pádu komunistického režimu se zvýšila návštěvnost poutních míst, v nejnovější době zaznamenáváme návštěvnický pokles. K tomuto fenoménu se vyjádřil Katolický týdeník v roce 2000, při příležitosti padesátiletého výročí vyhlášení dogmatu o Nanebevzetí Panny Marie. Správci nejvýznamnějších českých a moravských poutních míst zde poznamenali, že lidé dnešní doby putují mnohem méně, a když tak povětšinou z důvodu sakrálního turismu nebo pout' přijímají jako část výletu. Pouze P. Chromeček ze Svatého Hostýna uvádí, že žádný pokles návštěvnosti nezaznamenal.⁴⁹³

I přes tento více méně nezájem je tématu poutních míst věnována četná literatura. Pád komunistického režimu mimo jiné otevřel hranice celému světu, což se projevuje častou návštěvou zahraničních poutních míst. Mezi nejvíce vyhledávaná poutní místa patří ta, která se pojí se zjevením Panny Marie. Některá zjevení byla církevně uznána a z některých se dokonce ustanovily církevní liturgické svátky, konkrétně se jedná o Lurdy a Fatimu. Mezi nejvýznamnější zjevení Panny Marie, která ovlivnila českou oblast patří zjevení v Lurdech, Fatimě, Paříži, Amsterdamu a Filipově. Též se konají poutě do zatím církví neuznaných míst údajných mariánských zjevení na Turzovce, Litmanové a Medžugorje.

⁴⁹²Srov. ODEHNAL, F. *Poutní místa Moravy a Slezka*. Praha : Debora, 1995, s. 137.

⁴⁹³Srov. HOLČANOVÁ, R. Jak to „žije“ v našich mariánských svatyních. *Katolický týdeník*, 2000, roč. 11, č. 33, s. 2.

ZÁVĚR

V práci je uvedeno chronologické zmapování projevů mariánské úcty v českých církevních dějinách až do současnosti. Z popsaných údajů je možné vypožorovat naši nepřetržitou kontinuitu mariánské úcty pocházející z doby od přijetí křesťanství.

Již v době 9. století se u našich předků objevuje touha uctívat Matku Boží. Dokladem proto může být postavení chrámu Panny Marie Bořivojem nebo úcta sv. Ludmily a sv. Václava k mariánskému reliéfu, který měli při sobě. V následném období tato úcta s upevněním křesťanství expandovala pomocí církevních řádů mezi většinu obyvatel. Úcta se projevovala nejen stavbou mariánských kostelů či návštěvou poutních míst, ale také v umění, kde byla Panna Maria povětšinou zobrazena spolu se svým Synem. Mariánská úcta postupně pronikla i do akademických kruhů na Univerzitu Karlovu, kde o ní bylo z konkrétního úhlu pohledu jednáno.⁴⁹⁴ Období husitství a reformace přináší postupný úpadek projevů úcty, což mělo do značné míry souvislost s náboženskými událostmi v zemi. Tato skutečnost se potom negativně odráží na poli umění, návštěvnosti poutních míst a malou četností výskytu mariánských spisů.

Rekatolizace přivádí do Čech nový řád jezuitů, který měl značný vliv i na podporu mariánské úcty. Svými spisy tak probouzel v lidech touhu vrátit se ke slavné minulosti, která byla neoddelitelně spojena s oslavou a úctou k Matce Boží. Především činnost jezuitů, ale i ostatních řádů, tak umožnila novou expanzi mariánské úcty, která pronikla snad do většiny našich měst. Období osvícenství přináší opět značnou proměnu. Především přičiněním Josefa II. se zakazuje návštěva poutních míst a ruší se některé mariánské svátky.

I přesto, že v období 19. století, které bylo ovlivněno zejména racionalismem, liberalismem, nacionalismem, přichází do české země řada nových společenstev zasvěceného života, které probouzely v českém povědomí mariánskou úctu. Počátkem 20. století se toto probouzení projevilo např. vydáním *Almanachu Mariánského*, který ukázal prostřednictvím

⁴⁹⁴Jednalo se o otázku Neposkvrněného početí Panny Marie.

řady autorů na pevné zakořenění mariánské úcty v Čechách. V publikaci *Maria* od Konráda Maria Kubeše, je popsána skutečnost, že česká země neuctívá Pannu Marii o nic méně než země okolní. Mariánská úcta se dále projevovala činností společenstev zasvěceného života, mariánských družin a návštěvností poutních míst. Vzhledem k politickým událostem v Čechách (zejména období po únoru 1948) byly zrušeny společenstva zasvěceného života a násilně likvidována, bylo omezováno navštěvování poutních míst, jakékoliv náboženské aktivity a posléze byly všechny veřejné projevy náboženského života rušeny.

Proměny mariánské úcty v českých církevních dějinách tvoří široké téma, které lze zkoumat a prohloubit ještě více z jednotlivých hledisek.

Vzhledem k tomu, že snad nejvíce publikací vyšlo k poutním místům, je možné daná místa chronologicky porovnávat a zkoumat, jakým způsobem se během staletí vyvíjela. Také je možné sledovat tamní prameny a bádát nad tím, v jakém čase a jakou společenskou vrstvou byla navštěvována. Další pohled zkoumání může být v dohledání původu názvu poutního místa, např. za jakých okolností a kdy vznikalo.

Vzhledem k tomu, že zatím existují publikace ohledně mariánské úcty pouze u některých společenstev zasvěceného života, je možné studovat proměny mariánské úcty v pramenech např.: u benediktinů, premonstrátů, cisterciáků, johanitů, dominikánů, františkánů, augustiniánů, piaristů či salesiánů.

Další pohled bádání nás může přivést na pole mariánských ctitelů. Zcela jistě by se dala více zpracovat mariánská úcta našich světců nebo práce pojednávající o mariánské úctě českých osobností Jana z Jenštejna, Bohuslava Balbína, Marii Konráda Kubeše či Antonína Podlahy.

Jistě zajímavé by bylo rozpracování konkrétní dějinné epochy a zkoumat, jak se zde mariánská úcta v různých oblastech života společnosti projevovala. Vzhledem k tomu, že

k 19. a 20. století vyšlo nejméně systematických prací, doporučila bych prohloubit bádání právě v tomto období.⁴⁹⁵

Také je možné se zaměřit na mariánskou spiritualitu a hledat, jakým způsobem se různé společenské vrstvy svěřovaly Panně Marii, jak toto svěřování prožívaly a jakým způsobem se to odráželo v jejich životě.

Těchto a dalších podobných námětů bychom našli celou řadu, každá z nich si potom zaslouží své zcela specifické metody bádání.

Z výše uvedeného je patrné, že téma proměn mariánské úcty v českých církevních dějinách je otevřené a může být výzvou pro bádání na celý život.

⁴⁹⁵K 19. a 20. století jsem například nenalezla téměř žádnou publikaci pojednávající o mariánském umění. Pro 19. století mi byl doporučena literatura od Mathona *Život nejblahoslavenější Panny Marie*, bohužel mi nebyla zpřístupněna.

SEZNAM LITERATURY

BIBLE, CÍRKEVNÍ DOKUMENTY A ENCYKLIKY

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Praha : Zvon, 1991. ISBN 80-7113-009-5.

Dokumenty 2. vatikánského koncilu. Praha : Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.

Matka Páně : památka - přítomnost – naděje: list Mezinárodní papežské mariánské akademie adresovaný těm, kdo se zabývají mariologií. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2003. ISBN 80-7192-762-7.

Orologio : Časoslov. Rim : V typografii kryptoferratskija obíteli, 1950. ISBN neuvedeno.

PAVEL VI., *O mariánské úctě.* Řím : Křesťanská akademie Řím, 1977. ISBN neuvedeno.
Orig. Mariánský Cultus, 2.2.1974

JAN PAVEL II., *Redemptoris Mater : Encyklika Jana Pavla II. o Blahoslavené Panně Marii v životě putující církve z 25. března 1987.* Praha : Zvon, 1995. ISBN 80-7113-116-4.

Jan Pavel II. *Růženec Panny Marie : Apoštolský list svatého otce Jana Pavla II.* Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2002. ISBN 80-7266-124-8.

ENCYKLOPEDIE

BEINERT, W. *Slovník katolické dogmatiky.* Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1994. ISBN neuvedeno.

FIORES, S.; GOFFI, T. *Slovník spirituality.* Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-338-9.

MERELL, J. *Malý Bohovědný slovník.* Praha : Česká Katolická charita, 1963. ISBN neuvedeno.

RAHNER, K. *Herders Theologisches Taschenlexikon : Jansenismus bis Martyrium*. Freiburg : Herder, 1972. ISBN 3-451-01954-X.

MONOGRAFIE

BOHÁČ, Z. *Poutní místa v Čechách*. Praha : Debora, 1995. ISBN 80-859223-07-6.

BOAGA, E. *Maria a Karmel : Paní místa*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-564-0.

ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo : Jezuité v Čechách*. 2. vyd. Praha : Hart, 2000. ISBN 80-86529-30-4.

FRICKOVÁ VÁVROVÁ, E. *Mária : Rozprávanie o najoblúúbenejšom ženskom méně*. Bratislava : Práca, 1992. ISBN 80-7094-285-1.

HRUDNÍKOVÁ, M. *Řeholní život v českých zemích : řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-222-6.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha : Klášter premonstrátů na Strahově, 1999. ISBN 80-85245-11-6.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1*. Praha : Zvon, 1991. ISBN 80-7113-004-4.

KOUTECKÁ, H. *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*. Praha : Portál, 1992. ISBN 80-85282-26-7.

KADLEC, J. *Bohemia Sancta : životopisy českých světců a přátel Božích*. 2. vyd. Praha : Zvon, 1989. ISBN 80-7113-032-X.

KANISIUS, P. *Maria nedostižná Panna a Svatá Bohorodička*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1998. ISBN neuvedeno.

KŘÍŽKOVÁ, M. R. *Knih v íry, naděje a lásky : 70 let působení salesiánů v Čechách a na Moravě*. Praha : Portál, 1996. ISBN 80-7178-122-3.

KUBEŠ, K. M. *Maria : Mariologie upravená za mariánské čtení pro věřící lid. III*. Vyškov : Vydavatelé Exerciční knihovny, 1941. ISBN neuvedeno.

LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství ; Praha : Krystal OP, 2005. ISBN 80-7192-728-7 (Karmelitánské nakladatelství) ; ISBN80-85929-76-7 (Krystal OP).

MIKULEC, J. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha : NLN, 2000. ISBN 80-7106-422-X.

MINAŘÍK, M. *Mariánská dogmata*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1991. ISBN 80-85527-00-6.

MÍŠOVIČ, J. *Víra v dějinách zemí Koruny české*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-99-0.

ODEHNAL, F. *Poutní místa Moravy a Slezka*. Praha : Debora, 1995. ISBN 80-85923-08-4.

O'DONNELL, C. *Slavíme s Marií : Matka Boží v Liturgii*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-088-6.

OHLER, N. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha : Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-510-0.

PETRI, H.; BEINERT, W. *Učení o Marii*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1996. ISBN neuvedeno.

PODLAHA, A. *Obrazy mariánské v Čechách ze století XIV.-XVI*. Praha : Kotrba, 1904. ISBN neuvedeno.

PODLAHA, A. *Sochy a sookultury mariánské v Čechách od dob nejstarších až do století XVI*. Praha : Kotrba, 1904. ISBN neuvedeno.

POSPÍŠIL, C. V. *Maria - mateřská tvář Boha*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-949-2.

REJZEK, A. P. *Bohuslav Balbín T.J. : Jeho život a práce*. Praha : Dědictví sv. Prokopa, 1908. ISBN neuvedeno.

ROJT, J. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-662-7.

ROJT, J. *Středověké malířství v Čechách*. Praha : Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0265-2.

GRIGNION, L. M. *Opravé mariánské úctě*. 2. rozšíř. vyd.. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1997. ISBN neuvedeno.

SCHAUBER, R.; SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1994. ISBN 80-85527-75-8.

SMOLKA, J. *Hudba českého baroka*. 3. vyd. Praha : Akademie muzických umění, 2005. ISBN 80-7331-022-8.

STEJSKAL, K. *Dějiny umění : umění na dvoře Karla IV*. 2.vyd., Praha : Euromedia Group, 2003. ISBN 80-242-0934-9.

ŠPIDLÍK, T. *Maria v tradici křesťanského Východu*. Velehrad : Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 1993. ISBN neuvedeno.

ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla*. 3. vyd., Velehrad : Refugium Velehrad –Roma, 2005. ISBN 80-86715-34-5.

ŠTAJNOCHR, V. *Panna Maria divotvůrkyně : nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 2000. ISBN 80-86185-10-9 (váz.) ISBN 80-86785-10-9 (chyb.).

TUREK, R. *Čechy v raném středověku*. Praha : Vyšehrad, 1982. ISBN neuvedeno.

WEIS, M. *Mariánské květy* : "...od této chvíle mě budou blahoslavít všechna pokolení...".
Tišnov : Sursum, 2003. ISBN 80-7323-046-1.

WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*. Praha : Katolický týdeník, 2002. ISBN 80-902 708-8-3.

WOLF, V. *Neposkrvněné početí Panny Marie v průběhu historie*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2005. ISBN 80-7266-199-X.

ZEYER, J. *Zahrada mariánská*. 4. vyd. Praha : Unie, 1914. ISBN nevedeno.

TIŠTĚNÉ SBORNÍKY

Almanach Mariánský vydáný na památku Mariánského kongresu v Praze 1905.
Praha : Cyrillo-Mehodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1905. ISBN nevedeno.

Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně : Akta ze symposia pořádaného katedrou systematické teologie dne 16. 9. 2003. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004.
ISBN 80-244-0787-6.

Náboženské dějiny severních Čech : sborník příspěvků z mezinárodní konference v Ústí n. L. ve dnech 9-11. září 1997. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 1999. ISBN 80-7044-219-0.

Maria z Nazareta: plnost člověka a jádro církve. Svitavy : Trinitas, 2003.
ISBN 80-86036-91-X.

Naše víra : sborník úvah o katolické víře. 2. vyd. Praha : Zvon, 1990. ISBN 80-7113-005-2.

Pod ochranou Panny Marie Bolestné : servité v českých zemích do josefínských reforem : katalog výstavy instalované v konventu servitů v Nových Hradech. Nové Hradce : Konvent servitů v Nových Hradech, 2005. ISBN 80-239-5594-2.

ČASOPISECKÉ STATĚ

CEKOTA, V. České ohlasy vyhlášení dogmatu o Nanebevzetí Panny Marie. *Teologické texty*, 2000, roč. 11 č. 5, s. 197.

CONZEMIUS, V. Dějiny a nová aktuálnost mariánské úcty. *Teologické texty*, 1996, roč. 7, č. 2, s. 61.

HOLČANOVÁ, R. Jak to „žije“ v našich mariánských svatyních. *Katolický týdeník*, 2000, roč. 11, č. 33, s. 2.

KOTRMANOVÁ, L. Rakouský zázrak. *Naše rodina*, 2005, roč. 38, č. 42, s. 12-13.
Přečetli jsme. *Katolický týdeník*, 2001, roč. 12, č. 20, s. 9.

POSPÍŠIL, C. V. Místo mariologie v dějinách, v systematické teologii a v životě křesťanů. *Teologické texty*, 2000, roč. 11, č. 5, s. 205.

ROJT, J. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 27.

ROJT, J. Křesťanská pout' po barokních Čechách. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 4, s. 323.

ROJT, J. Malý průvodce po křesťanské ikonografii. *Katolický týdeník (příloha perspektivy)*, 2005, roč.16, č. 39, s. III.

ROJT, J. Malý průvodce po křesťanské ikonografii. *Katolický týdeník (příloha perspektivy)*, 2005, roč.16, č. 31, s. III.

ROJT, J. Malý průvodce po křesťanské ikonografii. *Katolický týdeník (příloha \$perspektivy)*, 2006, roč.17, č. 7, s. III.

ROJT, J. Malý průvodce po křesťanské ikonografii. *Katolický týdeník (příloha perspektivy)*, 2005, roč.16, č. 47, s. III.

RYNEŠ, V. „Imagines miraculosae“ Doby pobělohorské. *Český lid*, 1967, roč. 54, č. 3.

SCHEFFCZYK, L. Kapitoly z mariologie. *Teologické texty*, 2000, roč. 11, č. 5, s.191.

ŠPAČEK, M. Nanebevzetí Panny Marie ve východních církvích. *Teologické texty*, 1996, roč. 5, č. 11, s. 186.

TKADLČÍK, V. Svatý Cyril a Metoděj a mariánská úcta. *Studie*, 1986, roč. 2-4, č. 104-106, s 78-85.

WEIS, M. Role mariánského kultu při rekatolizaci českých zemí. *Teologické texty*, 2004, roč. 15 č. 5, s. 203.

Zprávy ze Svaté Hory. *Mariánský věstník Svatá Hora*, 1948, roč. 4, č. 11, s. 193.

Zprávy ze světa. *Mariánský věstník Svatá Hora*, 1948, roč. 4, č. 11, s. 196.

SEZNAM ZKRATEK

LG / C – Lumen gentium / Věřoučná konstituce o církvi

MC - Encyklika *Marialis cultus*

SC / L – Sacrosanctum Concilium / Věřoučná konstituce o posvátné liturgii

RM – Encyklika *Redemptoris Mater*

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I – **Mariánská úcta v liturgii**

Příloha II - **Mariánské modlitby**

PŘÍLOHY

Příloha I – Mariánská úcta v liturgii

Dějiny mariánské úcty v liturgii

Liturgická úcta k Panně Marii je doložena až po úctě mučedníků a apoštolů. Nejstarší liturgický text nacházíme na koptickém papýru ze 3. století: „*Utíkáme se k tvému milosrdenství, Boží Rodičko, nezamítej v nouzi naše prosby, ale vysvobod' nás od nebezpečí, ty jediná čistá a požehnaná*“⁴⁹⁶. Ve 4. století je Panna Maria zmíněna skoro ve všech východních anaforách a v římském kánonu. Počet mariánských textů a mariánských svátků narůstá po Efezském koncilu v roce 431.⁴⁹⁷

Ve středověku došlo k velké expanzi mariánské úcty, s čímž souviselo i zavádění nových mariánských svátků.⁴⁹⁸

Druhý vatikánský koncil ujasnil kristologické a eklesiologické umístění Panny Marie v liturgii.⁴⁹⁹ Koncil tak uvádí: „*Při slavení ročního okruhu Kristových tajemství uctívá církev se zvláštní láskou blahoslavenou Bohorodičku Marii, která je nerozlučitelným poutem spjata s vykupitelským dílem svého Syna*“ *církev se zvláštní láskou uctívá s obzvláštní láskou Marii, blahoslavenou Bohorodičku, která je spojena nezrušitelným poutem se spásným dílem svého Syna. V ní uctívá a velebí nejvznešenější plod vykoupení. V ní jako v čistém obraze s radostí nazírá to, čím sama touží a doufá zcela být.*“⁵⁰⁰

⁴⁹⁶Srov. SCHAUBER V., SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994, s. XIII.

⁴⁹⁷Srov. Tamtéž.

⁴⁹⁷Srov. Tamtéž.

⁴⁹⁸Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*. Tišnov: Katolický týdeník, 2002, s. 79.

⁴⁹⁹Srov. KOPEČEK, P. *Postava Marie v Liturgii: Marialis cultus a Sbirka mší o Panně Marii. In Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 87.

Toto jasné vymezení mělo vliv na reformu liturgických oslav Panny Marie, z nichž římskokatolická církev zachovala pro celou církev tyto:

1. ledna	Slavnost Svaté Boží Rodičky Marie
11. února	Panny Marie Lurdské (nezávazná památka)
31. května	Navštívení Panny Marie (svátek)
Sobota po 2. neděli po Seslání Ducha Svatého	- Neposkvrněné Srdce Panny Marie
(nezávazná památka)
16. července	Panny Marie Karmelské (nezávazná památka)
5. srpna	Posvěcení římské basiliky Panny Marie (nezávazná památka)
15. srpna	Slavnost Nanebevzetí Panny Marie
22. srpna	Panny Marie Královny (památka)
8. září	Narození Panny Marie (svátek)
12. září	Jméno Panny Marie (památka)
15. září	Panny Marie Bolestné (památka)
7. října	Panny Marie Růžencové (památka)
21. listopadu	Zasvěcení Panny Marie v Jeruzalémě (památka)
8. prosince	Slavnost Neposkvrněného Početí Panny Marie

Český národní kalendář připojuje ještě dvě oslavy:

18. ledna	Panny Marie, Matky jednoty křesťanů (památka)
8. května	Panny Marie, Prostřednice všech milostí (nezávazná památka)

Oslavy Panny Marie před druhým vatikánským koncilem

23. ledna	Zasnoubení Panny Marie
2. února	Očišťování Panny Marie
11. února	Zjevení Panny Marie v Lurdech
25. března	Zvěstování Panny Marie
Pátek před Květnou nedělí	– Panny Marie Bolestné (Sedmibolestné)
26. dubna	Panny Marie, Matky Dobré rady
Sobota v oktávu Nanebevstoupení Páně	– Panny Marie, Královny apoštolů
13. května	Panny Marie, Královny mučedníků

24. května Panny Marie, Pomocnice křesťanů
31. května Panny Marie, Královny srdcí, Královny všech svatých, Matky krásného milování, Matky křesťanských škol, Prostřednice všech milostí
9. června Panny Marie, Matky Božské milosti
20. června Panny Marie, Těšitelky zarmoucených
27. června Panny Marie, Matky ustavičné pomoci
- Sobota před 4. nedělí - Panny Marie, Matky milosrdenství
2. července Navštívení Panny Marie
9. července Panny Marie, Královny míru
16. července Naší milé Paní na hoře Karmel
17. července Pokory Panny Marie
2. srpna Panny Marie Andělské z Porciunkule
5. srpna Panny Marie Sněžné
13. srpna Panny Marie, Útočiště hříšníků
15. srpna Nanebevzetí Panny Marie
22. srpna Neposkvrněného srdce Panny Marie
- Poslední sobota v srpnu - Panny Marie, Uzdravení nemocných
3. září Panny Marie, Matky Božského pastýře
8. září Narození Panny Marie
12. září Jména Panny Marie
15. září Panny Marie Bolestné
24. září Panny Marie „de Mercede“, patronky řádu na vykupování křesťanských zajatců
7. října Panny Marie Růžencové, Panny Marie Vítězné
11. října Mateřství Panny Marie
16. října Čistoty Panny Marie
21. listopadu Obětování Panny Marie
27. listopadu Zjevení Neposkvrněné Panny Marie, Immaculata „a Sacro Numismate“
8. prosince Početí Panny Marie
10. prosince Přenesení domu Panny Marie, Panny Marie Loretánské
18. prosince Očekávání porodu Panny Marie

Každodenní a týdenní liturgická připomínka Panny Marie

Při mši svaté si církev připomíná Pannu Marii v každé eucharistické modlitbě ve všech obřadech.⁵⁰¹

V latinské liturgii posvěcení času se pravidelně připomíná Matka Boží ve večerních chválách a v závěrečném hymnu modlitby před spaním.

Pokud nepřipadá žádný závazný svátek na sobotu, potom je možné slavit v tento den liturgickou památku Panny Marie. Historie mariánských sobot spadá do období pontifikátu papeže Pia X., který zavedl pro celou církev slavení první soboty v měsíci jakožto úcty k Neposkvrněnému početí Panny Marie. Slavení této pobožnosti obdařil zvláštními odpustky.⁵⁰²

Přehled vývoje některých mariánských oslav

1. ledna - Slavnost Matky Boží, Panny Marie.

Oslavy Matky Boží, Panny Marie jsou bezpečně doložené přibližně kolem roku 428, kdy se konala jeruzalémská oslava tohoto svátku dne 15. srpna. Východ začal Matku Boží oslavovat až po koncilu v Efezu, kde byla Panna Maria prohlášena Bohorodičkou.⁵⁰³ Církevně byl svátek všeobecně ustanoven roku 1931 na 11. října.⁵⁰⁴ Po druhém vatikánském concilu se pevně stanovilo datum 1. ledna jako slavnost Matky Boží, Panny Marie.⁵⁰⁵

18. ledna - Panny Marie, Matky jednoty křesťanů

Tuto mariánskou oslavu připojuje český církevní národní kalendář od roku 1966.⁵⁰⁶ Tímto oslavujeme skutečnost, že Božské mateřství spojuje Pannu Marii s jejím Synem a pro své zvláštní úkoly a milosti je také vnitřně spojena s Církví (LG 63). Společná úcta bohorodičky

⁵⁰¹Srov. POKORNÝ, L. *Liturgika IV.*: liturgické reálie posvěcení času. Litoměřice: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze, se sídlem v Litoměřicích, s. d., s. 104.

⁵⁰²Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 159.

⁵⁰³Srov. O'DONNELL, CH. *Slavíme s Marií*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, s. 8.

⁵⁰⁴WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 84.

⁵⁰⁵Srov. Tamtéž, s. 84.

zůstala trvalým poutem mezi západními a východními křesťany i po jejich rozdělení. Proto také bylo úsilí o obnovení jejich jednoty často svěřováno pod její ochranu. A právě tuto skutečnost chce vyjádřit oslava této památky.⁵⁰⁷

23. ledna - Zasnoubení P.Marie

Tento svátek má původ v 15 století v Chartres, kde kanovníci doporučovali zvláštní úctu k sv.Josefu a na památku jeho zasnoubení s Marií četli speciální hodinky. Nejprve byl svátek slaven minority a později i dominikány.V roce 1725 byl tento svátek papežem Benediktem XIII. rozšířen pro celou církev. V Čechách se svátek slavil až do reformy církevního kalendáře za papeže Pia X. Po druhém vatikánském koncilu je dovoleno tento svátek slavit v kaplích a chrámech, jež jsou zasvěceny titulu Zasnoubení Panny Marie.⁵⁰⁸

2. února - Uvedení Páně do chrámu

Oslavy tohoto svátku jsou doloženy již od 4.stol v Jeruzalémě a v 7.století i v Římě, kdy papež Sergius I. k němu zavedl procesí. Od 10. století byl svátek nazýván jako Očišťování Panny Marie. V den tohoto svátku byly svčeny svíčky pro potřeby kostela nebo pro domácí potřebu. Tyto posvěcené svíce byly zapalovány při bouřkách jako hromničky nebo při umírání. Od 2.vatikánského koncilu byl svátek přejmenován na „Uvedení Páně do chrámu“.⁵⁰⁹

11. února - Panny Marie Lurdské

Původ této památky spadá do Francie do období 19. století. Roku 1858 spatřila čtrnáctiletá Bernadetta Soubirousová ve skalní jeskyni de Massabielle poblíž Lurd ve Francii Pannu Marii, která o sobě prohlásila, že je Neposkvrněné Početí. Zjevení se opakovalo do 16. července ještě sedmáctkrát. K jeskyni, v níž vytryskl pramen vody, přichází od té doby velké množství poutníků, mezi nimiž velký je počet postižených nejrůznějšími neduhy. Církevně uznaných zázračných uzdravení za sto let bylo 58, ale úlevu přinesla tato pout' mnohem většímu počtu lidí. Výzva Matky Boží k pokání probudila v církvi hlubší zájem o modlitbu

⁵⁰⁶Srov. Tamtéž, s. 88.

⁵⁰⁷Srov. Tamtéž.

⁵⁰⁸Srov. Tamtéž, s. 89-90.

⁵⁰⁹Srov. Tamtéž, s. 91-92.

a službu lásky a podnítila péči o trpící a nemocné. Slavení této nezávazné památky povolil papež Lev XIII. v roce 1891 a sv. Pius X. ji rozšířil na celou církev roku 1907.⁵¹⁰

25. března - Zvěstování Panny Marie

Oslava svátku je doložena na již ve 4. nebo 5. století. Na východě se objevuje o století později. V 7. století byl tento svátek zaveden v Římě, kdy papež Sergius I. k němu přidal procesí.⁵¹¹ Slavení svátku koresponduje se svátkem Narození Páně, jež se slaví devět měsíců po něm. Po liturgické reformě v roce 1969 dostal svátek titul slavnosti.⁵¹²

26. dubna - Panny Marie, Matky dobré rady

Kořeny tohoto svátku spadají do období 16. století k sv. Aloisovi, jež úpěnlivě prosil před obrazem Panny Marie o pomoc a radu pro jeho životní povolání. Poté poznal Boží vůli a vstoupil do jezuitského řádu. Svátek Panny Marie Dobré Rady byl slaven v 17. století v italském městě Genazzano v augustiniánském řádu. Ke konci 19. století byl rozšířen na celou církev. Po úpravě liturgického kalendáře Pavlem VI. je možné jej slavit v augustiniánském řádě nebo kostelech tomuto titulu zasvěceným.⁵¹³

8. května - Panny Marie, Prostřednice všech milostí

Svátek byl zaveden z podnětu kardinála Merciera roku 1921 v Belgii a rozšířil se do některých zemí. Tato nezávazná památka poukazuje na skutečnost, že milosti se nám dostávají prostřednictvím Panny Marie. Podobně jako byla Eva matkou hříchu, tak Panna Maria je Panna Maria matkou spásy, matkou milostí, což i připomínal liturgický svátek Panny Marie, Matky božské milosti.⁵¹⁴

24. května - Pomocnice křesťanů

Tento svátek má původ v 19. století, kdy byl papež Pavel VII. propuštěn z napoleonského zajetí a vrátil se do Říma dne 24. května roku 1814. Z vděčnosti za návrat korunoval obraz

⁵¹⁰Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 93.

⁵¹¹Srov. O'DONNELL, CH. *Slavíme s Marií*, s. 46.

⁵¹²Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 98.

⁵¹³Srov. Tamtéž, s. 101.

⁵¹⁴Srov. Tamtéž, s. 103.

Panny Marie, Pomocnice křesťanů a zavedl stejnojmenný svátek. Po úpravě kalendáře druhým vatikánským koncilem byl svátek pro celou církev zrušen s možností jej slavit v kostelech s titulárním zasvěcením.⁵¹⁵

31. května - Navštívení Panny Marie

Svátek věnuje pozornost setkání matky Mesiáše s matkou Jana Křtitele. Původ tohoto svátku nalzáme u sv. Bonaventury, který složil v roce 1236 rýmované officium, jež se pak slavilo ve františkánském řádu 2. července. Svátek byl zaveden arcibiskupem Janem z Jenštejna v roce 1386. V Čechách se tento svátek slavil poprvé 28. dubna roku 1387. Na arcibiskupovu žádost papež Urban VI. slavení svátku rozšířil v roce 1389 pro celou církev a stanovil pro něj den 2. července. Při úpravě kalendáře podle ustanovení druhého vatikánského koncilu bylo přihlédnuto k přání Jana z Jenštejna, aby se tento svátek slavil v době mezi Zvěstováním Páně a Narozením sv. Jana Křtitele. Zároveň jim vrcholí měsíc květen, věnovaný v lidové zbožnosti úctě Panny Marie.⁵¹⁶

Sobota po 2. neděli po Seslání Ducha Svatého - památka Neposkvrněného srdce Panny Marie

Kořeny tohoto svátku spadají do 17. století, kdy Jan Eudes svými spisy šířil úctu k neposkvrněnému a přečistému srdci Panny Marie. Liturgickou oslavou se tento svátek stal za pontifikátu papeže Pavla VII. V roce 1835 byl zaveden svátek Přečistého srdce Panny Marie. Papež Pius XII. v roce 1944 zasvětil celý svět neposkvrněnému srdci Panny Marie a tento svátek ustanovil pro celou církev na 22. srpen jako závazný. Po reformě kalendáře druhým vatikánským koncilem byl svátek přemístěn na sobotu po 2. neděli po Seslání Ducha Svatého jakožto památka Neposkvrněného srdce Panny Marie.⁵¹⁷

16. července - Panny Marie Karmelské

Kořeny tohoto svátku spadají do období 12. století, kdy se na hoře Karmel poblíž dnešní Haify usadila skupina poustevníků. V obláčku vystupujícím na prosbu Eliáše z moře a přinášejícím spásný déšť (1 Král 18, 44) spatřovali předobraz Matky Boží a své řeholní

⁵¹⁵Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 104.

⁵¹⁶Srov. Tamtéž, s. 106.

⁵¹⁷Srov. Tamtéž, s. 109.

společenství svěřili pod její ochranu. Ve 13. století museli utéci před Saracény do Evropy a dosáhli schválení karmelitánských řeholních stanov. Památka Panny Marie Karmelské se v karmelitánském řádu slaví od 14. století. V roce 1726 byla její oslava rozšířena na celou církev.⁵¹⁸

5. srpna - Posvěcení římské baziliky Panny Marie

Kořeny slavení této nezávazné památky spadají do Říma k bazilice Santa Maria Maggiore, jež je jedním z nejstarších a nejvýznamnějších mariánských kostelů na Západě. Slavení památky má původ v legendárním vyprávění ze 4. století, kde se uvádí, že místo na kterém měla být v srpnu bazilika postavena, bylo pokryto sněhem. Baziliku zbudovanou papežem Liberiem (352-366) přestavěl Sixtus III. (432-440). Slavení této památky se rozšířilo po světě ve 14. století. Papež Pius V. potom v 16. století oslavu rozšířil na celou církev.⁵¹⁹

15. srpna - Nanebevzetí Panny Marie

Když papež Pius XII. v roce 1950 prohlásil za článek víry, že po skončení života „byla neposkvrněná Matka Boží vzata s tělem i duší do slávy nebeské“, potvrdil tím to, co křesťané už odedávna věřili a společně oslavovali dnešního dne při bohoslužbách. V Jeruzalémě se slavil dnešní den už v 5. století, od 6. století ho slaví celý křesťanský Východ a od 7. století se začíná slavit v Římě. V pozdějších staletích se stává nejčastějším titulem mariánských kostelů.⁵²⁰

22. srpna - Panny Marie Královny

Liturgické texty i písně a modlitby vyjadřující lidovou zbožnost označovaly Pannu Marii odedávna titulem královny. V roce 1954, kdy se slavilo sté výročí prohlášení článku víry Neposkvrněném početí Panny Marie, stanovil Pius XII., aby se v poslední květnový den konala liturgická oslava Panny Marie Královny. Přenesením této památky na osmý den po slavnosti Nanebevzetí se má zdůraznit jejich vzájemná souvislost a vnitřní návaznost.⁵²¹

⁵¹⁸Srov. O'DONNELL, Ch. *Slavíme s Marií*, s. 93.

⁵¹⁹Srov. Tamtéž, s. 102.

⁵²⁰Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 125.

⁵²¹Srov. Tamtéž, s. 129-129.

8. září - Narození Panny Marie

Narození Panny Marie je jeden z nejstarších mariánských svátků a dosvědčuje víru křesťanů, že se Panna Maria narodila bez dědičného hříchu. Podle tohoto data byl stanoven den 8. prosince, kdy se slaví početí Panny Marie. Skutečný den Mariina narození neznáme. Slavení svátku v tento den se objevilo poprvé v 5. století v Jeruzalémě. Byl to výroční den posvěcení baziliky postavené na místě, kde se údajně Panna Maria narodila. Od 7. století se slavení svátku rozšířilo na Západ. Ve 11. století se hlavně zásluhou Petra Damiánského rozšířil na celou církev. Den jeho slavení nebyl nikdy změněn.⁵²²

12. září - Jména Panny Marie

Slavení se šířilo převážně v 17. století v souvislosti s boji proti Turkům. 12.září 1683 došlo k rozhodující bitvě u Vídně, kdy bylo turecké vojsko zcela zničeno. Ještě ten samý rok přikázal papež Inocenc slavit svátek Jména Panny Marie, a to v neděli po svátku Narození Panny Marie, v celé církvi. Po změně církevního kalendáře druhým vatikánským koncilem je možné slavit svátek v titulárních kostelích.⁵²³

15.září - Panny Marie Bolestné

Kořeny slavení svátku spadají do 11. století, kdy se začíná šířit úcta k sedmi bolestem Panny Marie.⁵²⁴ V roce 1423 se začala slavit památka Panny Marie Bolestné v pátek před Květnou nedělí jakožto zadostiučinění za husitské obrazoborectví. V roce 1727 bylo její slavení rozšířeno na celou církev. Druhý svátek Panny Marie Bolestné se slavil od roku 1667 řádem servitů jako hlavní svátek třetí zářijovou nedělí. Pius VII. zavedl tento druhý svátek pro celou církev, jakožto poděkování za svůj šťastný návrat ze zajetí. V roce 1913 byl pro něj stanoven den 15. září. Při úpravě kalendáře po druhém vatikánském koncilu bylo slavení obou svátků spojeno na den slavení 15. září.⁵²⁵

⁵²²Srov. Tamtéž, s. 134.

⁵²³Srov. Tamtéž, s. 136.

⁵²⁴Mezi sedm bolestí Panny Marie patří: 1. při předpovědi Simeonově. 2. při útěku do Egypta, 3. při hledání ztraceného Ježíše v jeruzalémském chrámě, 4. při cestě na Golgotu, 5. při ukřižování Ježíše, 6. při snímání Ježíše z kříže, 7. při ukládání Ježíše do hrobu.

⁵²⁵Srov. O'DONNELL, Ch. *Slavíme s Marií*, s. 150.

7. října - Panny Marie Růžencové

Původ slavení památky Panny Marie Růžencové se vztahuje k 7. říjnu roku 1571, kdy došlo k vítězství nad Turky v námořní bitvě u Lepanta. Z vděčnosti za toto vítězství byl následující rok tento svátek zaveden. Po vítězství křesťanů nad Turky u Petrovaradina v roce 1716 byl svátek rozšířen pro celou církev na den 5. října. Při úpravě kalendáře v roce 1913 byl potom svátek vrácen na původní den slavení, totiž 7. října.⁵²⁶

21. listopadu - Zasvěcení Panny Marie v Jeruzalémě

Slavení dnešní památky má svůj původ na Východě, původně to byla připomínka výročí posvěcení mariánské baziliky v Jeruzalémě, postavené v roce 543 poblíž Jeruzalémského chrámu. Bazilika byla sice v dalších staletích zbořena, ale křesťané na Východě slavili tento den dále. Slavení svátku se na Západě šířilo pravděpodobně v období vrcholného středověku. V roce 1472 jej potom papež Sixtus IV. rozšířil pro celou církev. Při reformách kalendáře následně došlo k jeho zrušení. Po druhém vatikánském koncilu jej potom Papež Pavel VI. znovu obnovil jako závaznou památku Zasvěcení Panny Marie v Jeruzalémě.⁵²⁷

8. prosince - Panny Marie bez poskvrny prvotního hříchu

Církev vidí v Panně Marii ženu předpověděnou v ráji (Gn 3, 15). Bůh ji vyvolil za matku Vykupitele lidstva, a proto ji už od okamžiku jejího početí uchránil od poskvrny prvotního hříchu. Toto učení o neposkvrněném početí Panny Marie závazně vymezil Pius IX. a prohlásil je za článek víry 8. XII. 1854. Liturgická oslava Početí Panny Marie se konala nejprve na Východě v 9. století. Postupně přešla z Konstantinopole do jižní Itálie a na Sicílii. Koncem 11. století zavedl tento svátek ve své diecézi sv. Anselm z Canterbury a v té době se objevují náznaky této úcty i u nás v tzv. Opatovnickém homiliáři. Z Anglie se svátek šířil i jinam. U nás se slaví už kolem roku 1200. V roce 1476 Sixtus IV. rozšířil jeho slavení pro celou církev. Od roku 1568 se stal závazným pro celou církev.⁵²⁸

Podrobnější informace je možné nalézt v knize *Mariánské zrcadlo od Martina Weise* nebo *Slavíme s Marií* od Christophera O'Donnella.

⁵²⁶Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 142.

⁵²⁷Srov. Tamtéž, s. 145.

⁵²⁸Srov. Tamtéž, s. 148-149.

Příloha II – Mariánské modlitby

Mariánská modlitba

Obvykle modlitba bývá nazývána jako setkání s Bohem.⁵²⁹ Otcové pojednávali o modlitbě jako o povznesení mysli k Bohu.⁵³⁰ Charles de Foucauld prohlásil, že nejlepší modlitba je ta, která obsahuje nejvíce lásky.⁵³¹ Význam mariánská modlitba znamená rovněž setkání s Bohem, do tohoto společenství je však zvláštním způsobem pozvána Matka Boží. Mariánská modlitba tedy směřuje k Bohu prostřednictvím či za spoluúčasti matky Krista.

Mariánská modlitba tedy vede, posiluje a přivádí k Bohu. Martin Weis ve své knize *Mariánské zrcadlo* uvádí, že „osobní mariánská modlitba je rozmluva s milující matkou.“⁵³² Během dějin vznikala řada forem mariánských modliteb, které by se daly stěží vyčíslit.

Modlitba Zdrávas Maria

Tomáš Špidlík ve své knize *Prameny světla* uvádí, že modlitba „Zdrávas Maria“ „...je dražší než zlato, sladší než med. Zaslouží si, abychom o ní stále přemítali v srdci a abychom ji stále opakovali ústy...“.⁵³³ O tom, kdy tato modlitba přesně vznikla se lze jen těžko dohadovat. S určitostí však víme, že spojení dvou veršů evangelií nacházíme ve východních liturgiích sv. Jakuba, sv. Marka a sv. Jana Zlatoústého, kam se dostaly kolem 5. nebo 6. století. Z liturgie sv. Bazila je zřejmé, že se v té době přidalo také oslovení Maria. Je pozoruhodné, že jméno Ježíš můžeme v této modlitbě nalézt ve východní liturgii kolem 5. století, ale v liturgii západní teprve až ve 12. století. Vzývání „Svatá Maria“ nacházíme až ve 14. století. Je to vlastně rozvedení první prosby litaní: „Svatá Maria, oroduj za nás!“⁵³⁴

V době reformace se objevuje jakýsi odpor k mariánským modlitbám, povětšinou ze strachu, aby Panna Maria nebyla uctívána jako Bůh. Erasmus Rottrdamský například

⁵²⁹ *Naše víra : Sborník úvah o katolické víře.* Praha : Zvon, 1990, s. 227.

⁵³⁰ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Maria v tradici křesťanského Východu.* Velehrad : Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova. 1993, s. 23.

⁵³¹ *Naše víra : Sborník úvah o katolické víře.* Praha : Zvon, 1990, s. 233.

⁵³² WEIS, M. *Mariánské zrcadlo.* Tišnov : Katolický týdeník. 2002, s. 163.

⁵³³ ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla.* Velehrad : Refugium Velehrad – Roma. 2005. s. 395.

⁵³⁴ Srov. Tamtéž.

poukazoval na nešvar, že se „Zdravas“ modlí před kázáním. Oproti němu se postavil např.: sv. Bellarmin, který se tohoto zvyku zastával.⁵³⁵

Zdravas Královno

Původ modlitby „Zdravas Královno“ je poměrně nejasný. Španělská kronika ze 12. století připisuje překlad modlitby z řečtiny Petru z Compostely. Petr z Compostely ale pravděpodobně překladatelem nebyl, protože nejstarší rukopisy poukazují na klášter Reichenau a mnicha Hemanna Contracta, který odtud pocházel. Jiná verze přisuzuje autorství modlitby sv. Bernardovi z Clairvaux. Podle legendy ho tuto modlitbu naučili sami andělé. Jiná legenda praví, že modlitbu předali Bernardovi dva novicové, kteří byli zázračným způsobem zachráněni před utonutím. Legenda z německého prostředí stanovuje dobu vzniku na přelomu 15. a 16. století. Představuje zde hraběte Hermanna von Weringen, jež byl nadaným básníkem a modlitbu složil poté, co byl zázračně uzdraven. Kniha německé provenience Marienlexikon umisťuje modlitbu „Zdravas Královno“ do 11. století a autorství připisuje biskupu Anselmu II. Modlitba „Zdravas Královno“ byla hojně rozšířena ve 12. století, a to především v klášteře Cluny, kde se jí modlili často při procesích. Cisterciáci později ustanovili zvyk modlitbu zpívat po večerních chválách. Prostřednictvím francouzského krále sv. Ludvíka se tento zvyk stal všeobecným. Doba reformace byla postavena proti této modlitbě, dokonce někteří chtěli převést slova gramaticky do mužského rodu, aby to byla modlitba ke Kristu. Jansenisté zase vyškrtli slovní spojení „naše naděje“ a „voláme k tobě“. V období baroka se naopak můžeme setkat s rozvojem, dokonce i při kázáních a rozjímáních. Papež Lev XIII. roku 1884 nařídil modlitbu „Zdravas“ po každé mši svaté, jak tomu bylo až do úprav liturgie prostřednictvím druhého vatikánského koncilu.⁵³⁶

Anděl Páně

Modlitba „Anděl Páně“ má své kořeny poněkud netradiční. V 11. století se totiž ustálil zvyk, po večerních žalmech v chóru přidávat modlitbu k Panně Marii a přitom se zazvonilo zvonečkem. Proto, aby se stanovila určitá doba této modlitby, začalo se během modlení se „Zdravas“ zvonit třikrát. Normanská synoda potom tento zvyk převedla roku 1061 i do farností. V následujícím 11. a 12. století došlo k velkému rozšíření v Evropě a roku 1327 byl

⁵³⁵Sv. Bellarminovi připadalo vhodné, aby kazatelé začínali své kázání slovy anděla, který zvěstoval příchod Krista mezi lid. Srov. ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla*, s. 395.

⁵³⁶Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 166-167.

tento zvyk přijat i papežem Janem XXII. v Římě. V polovině 15. století se ustálil zvyk modlitbu „Anděl Páně“ modlit ráno. Ve Střední Evropě se zvonilo v pátek k uctění památky umučení Páně. Až teprve papež Kalixt III. nařídil zvonit ve dne a to modlitbě třikrát „Zdravas“ za pomoc proti Turkům. V roce 1472 bylo polední zvonění nařízeno královským dekretem ve Francii. Všeobecně je však zvonění a s tím spojená modlitba „Anděl Páně“, jak jí známe dnes, charakteristická až pro 16. století. Papežským souhlasem potom prošla v roce 1724, kdy Benedikt XIII. rozhodl, aby se užívalo při velikonocích spíše antifony „Raduj se nebes Královno“, protože lépe koresponduje s oslavami zmrtvýchvstání. V roce 1815 papež Pius VII. k této modlitbě přidal modlitbu „Sláva Otcí“, která se modlíla třikrát. V Čechách se říkalo zvonění klekání. Původcem tohoto klekání je Magistrát města Prahy, který vydal nařízení, aby se ve všech kostelech začalo zvonit současně, a to z toho důvodu, aby každý mohl slyšet zvony, a tak mohli společně všichni pokleknout k modlitbě.⁵³⁷

Raduj se, nebes Královno

Vznik této antifony je spojen s legendárním výkladem. Traduje se, že sv. Řehoř Veliký šel v prosebném procesí za doby moru v Římě s Lukášovým obrazem Panny Marie. Když pomalu přicházeli k Hadriánovu náhrobku u Tibery, uslyšeli anděly, kteří zpívali „Raduj se, nebes královno“, a k tomu dle legendy Řehoř dodal Oroduj za nás u Boha. Posléze uviděli anděla, který schoval meč, a od té doby údajně mor v Římě skončil. O původu modlitby si můžeme být zcela jisti teprve až z francouzského breviáře ze 13. století. Modlitba se rozšířila tak, že papež Pius VII. roku 1815 nařídil, aby se tato modlitba modlíla ve velikonoční době místo modlitby „Anděl Páně“.⁵³⁸

Pod ochranu Tvou

Modlitba „Pod ochranu Tvou“ má své hluboké kořeny již v ambrosiánském, byzantském, koptickém a římském obřadu. Plný text se nachází v tzv. Liber responsalis z 9. století. Původ modlitby však sahá až do 2. nebo 3. století, což dokazuje text na egyptském papyru. Je tudíž nejstarší mariánskou modlitbou vůbec. O její rozšíření se zasloužili zejména cisterciáci, jejichž prostřednictvím se rozšířila po celé Evropě.⁵³⁹

⁵³⁷Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 170-171.

⁵³⁸Srov. Tamtéž, s. 172.

⁵³⁹Srov. ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla*, s. 397.

Rozpomeň se (Memorare)

Autorství modlitby bývá často připisováno sv. Bernardu z Clarivaux. Proti tomu stojí skutečnost, že první text, ve kterém se o ní dozvídáme, pochází až z roku 1489. Modlitba se šířila hlavně v 17. století prostřednictvím Claudia Bernarda.⁵⁴⁰

Růženec

Zvyk počítat modlitby pomocí kamínků, suků zhotovených na provaze, zrníčky, jádry, dřívky, ale také perlami či drahokamy je velmi starý. Obvykle se však v období do 12. století takto počítaly pouze modlitby otčenášů. Ve 12. století dochází k počítání i modliteb Zdrávasů. První zpráva o počtu 150 Zdrávasů pochází od řeholnice Eulálie, kterou údajně sama Panna Maria napomenula, ať se modlí pomaleji. Od té doby se modlila pouze padesát Zdrávasů.

Podobně tak i sv. Dominik, který je podle legendy pokládán za autora modlitby růžence, doporučoval mnichům recitovat alespoň padesát modlitbu „Zdrávas“. Definitivní podoba růžence pochází z 15. nebo 16. století, kdy ji v roce 1479 papež Sixtus IV. označil termínem mariánský žaltář a ustanovil počet 150 Zdrávasů. Papež Pius V. stanovil patnáct tajemství k rozjímání během růžence. Růženec začíná „Vyznáním víry“, následuje „Modlitba Páně“ a tři modlitby „Zdrávas“, které byly do růžence přidány od roku 1650. Zakončení každého desátku doxologií spadá až do období přelomu 17. a 18. století. Velká doba rozkvětu této modlitby nastala především v období 19. století, kdy sám papež Lev XIII. modlitbu růžence doporučoval. V Encyklice z roku 1893 uvádí: *“Tři věci přivádějí zvláště zkázu veřejného dobra: nechť k moudrému a rozumnému životu, odpor ke snášení bolestí a zanedbávání myšlenky na budoucnost, ve které je všechna naše naděje. Proti tomuto zlu doby se má užít jako spásitelného léku růžence. Rozjímání o tajemstvích růžence radostného má dát lásku k moudrému životu, proti druhému zlu je růženec bolestný a proti třetímu slavný....”*⁵⁴¹

Moderní doba přinesla jakousi nechť k této formě modlitby, a to z důvodu jednotvárnosti či přílišné jednoduchosti, z které sama vznikla.⁵⁴² Papež Jan Pavel II. vydal apoštolský list o růženci, kde znovu vyzdvihuje jeho význam a účinek. Dokonce rozšířil počet modlitby

⁵⁴⁰Tamtéž.

⁵⁴¹Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 197.

⁵⁴²Srov. ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla*, s. 394

„Zdravas“ na dvěstě, když obohatil růženec o čtvrtou část tzv. Tajemství Světa.⁵⁴³ Do českých zemí se modlitba růžence s určitostí dostala v době Karla IV., kdy je doložen pražský cech páternostříků, kteří vyráběli růžence. Růženec se šířil hlavně prostřednictvím dominikánů. V období rekatolizace hojně usilovali o rozvoj růžence především jezuité.⁵⁴⁴

Loretánská litanie

V liturgii litanie znamená způsob modlitby, ve které se střídá text předříkajícího s odpovědí společenství.⁵⁴⁵ V období raného křesťanství se takto prostřednictvím litaní pronášely prosby Bohu, později se toto pronášení proseb spojilo s vzývání světců.

Úvodní prosby k Panně Marii se potom pomalu začaly osamostatňovat. Určitý druh mariánských litaní je znám už z 8.století ve Španělsku. V Benátkách jsou mariánské litanie doloženy až od roku 1280, kdy se užívaly při procesích s obrazem Panny Marie. Hlavní rozkvět litaní proběhl v 15. a 16. století, kdy se šířily prostřednictvím spisů jezuity Petra Kanisia. V období 16. století, se tyto invokace množily do takové míry, že některé z nich nebyly dokonce teologicky správné. Z tohoto důvodu papež Klement VIII. na počátku 17. století schválil jen jednu z forem mariánských litaní. Byla to forma, jež se běžně užívala na mariánském poutním místě zvaném Loreta. Loretánské litanie vycházejí z Písma a nauky církevních otců. Římská kongregace v roce 1631 vydala nařízení, že se bez povolení nesmějí litanie rozšiřovat o další tituly Panny Marie. Litanie se však přeci jen rozšířily a to o pět proseb: Královno nanebevzatá, Královno míru, Královno posvátného růžence a Matko dobré rady. Konečná verze litaní tedy činí 49 proseb. V Čechách jsou litanie poprvé doloženy v Praze roku 1560.⁵⁴⁶

Mariánský měsíc

Květen je označován jako mariánský měsíc od 16. století. Jeho vznik souvisí s renesančními tradicemi, kdy si zamilovaní vyjadřovali svoji lásku. Wolfgang Seidl svým

⁵⁴³Jan Pavel II. *Růženec Panny Marie : Apoštolský list svatého otce Jana Pavla II.* Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2002, s. 20-21.

⁵⁴⁴Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*, s. 196.

⁵⁴⁵Tamtéž, s. 398.

⁵⁴⁶Srov. WEIS, M. *Mariánské zrcadlo*. Tišnov : Katolický týdeník, 2002, s. 188.

dílem *Duchovní měsíc* doporučoval, aby tuto lásku lidé vyjadřovali duchovním způsobem také k Panně Marii. Hlavními šířiteli mariánského měsíce se potom stali převážně jezuité. Dokonce určovali i různé struktury při slavení. Příkladem proto může dílo *Mariánský měsíc* od A. Dionisiho, kde mariánská pobožnost vrcholí odevzdáním se do Srdce Mariina. Slavení měsíce května se obzvláště rozšířilo po vyhlášení dogmatu o Neposkvrněném početí Panny Marie, kdy jej papež Pius VII, Řehoř XVI. A Pius IX podpořili odpustky. Pavel VI. potom tomuto měsíci věnoval celou encykliku *Mense maio*, kde uvádí, že veřejná modlitba věřících k Panně Marii odpovídá potřebám církve a světa.⁵⁴⁷ S měsícem květnem souvisí mariánské pobožnosti, jež se více praktikovaly asi tak do šedesátých let minulého století většinou při ranní liturgii.⁵⁴⁸ Májové pobožnosti mohou mít vesměs libovolnou strukturu. Nejčastěji se mezi ně řadí loretánské litanie, modlitba růžence, čtení z Písma Svatého nebo jiného duchovního textu, básně, písně, mariánské korunky, novény aj.

Více informací ohledně mariánských modliteb a pobožností je možné nalézt v knize *Mariánské zrcadlo* od Martina Weise a *Prameny světla* od Tomáše Špidlíka.

⁵⁴⁷Srov. AMBROS, P. Maria v lidové zbožnosti a její některé pastorační aspekty. In *Interdisciplinární přístupy k dokumentu Matka Páně*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci. 2004, s. 33-34.

⁵⁴⁸Srov. OPATRNÝ, A. Mariánská úcta v pohledu pastorální teologie. In *Maria z Nazareta*. Svitavy : Trinitas, 2003, s. 160.

ABSTRAKT

Šťastná, K. *Proměny mariánské úcty v českých církevních dějinách*, České Budějovice 2006. Diplomová práce Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra církevních dějin. Vedoucí práce doc. ThLic. Martin Weis, ThD.

Klíčové pojmy: mariánská úcta, druhý vatikánský koncil, české církevní dějiny, řády, poutní místa

Tato práce pojednává o proměnách mariánské úcty v českých církevních dějinách. Za cíl si klade předložení základního chronologického vývoje projevů mariánské úcty v českých církevních dějinách.

Mariánská úcta je zde představena ve světle druhého vatikánského koncilu jako skutečnost, jež má univerzální rozměry.⁵⁴⁹ Tyto univerzální rozměry se na našem území začaly projevovat prostřednictvím východní a západní tradice, jejíž pomocí se u nás mariánský kult uchytil. Postupně se tento kult prohluboval pomocí společností zasvěceného života, jejichž prostřednictvím zasáhl všechny společenské stavy v zemi. Následně se tak mariánská úcta projevovala na poli literárním, uměleckém, spolkovém a vědeckém. S příchodem husitské revoluce a reformace dochází k postupné náboženské nejednotě Čech, což se do jisté míry odrazilo na poklesu projevů mariánské úcty. Tento úpadek byl překonán příchodem rekatolizace, kdy mariánská úcta dochází svého vrcholu. K pozvolnému úpadku nastalo v době osvícenství, což má převážně souvislost s nově příchozí vlnou racionalismu. Tato vlna je částečně přerušena v druhé polovině 19. století, kdy dochází ve světě k řadě zjevení Panny Marie, rozvoji mariánských bratrstev a oživení poutních míst. Panna Maria ale byla často v lidové zbožnosti vnímána teologicky nesprávně. Na tuto skutečnost reagoval druhý vatikánský koncil, který jí dal jasné teocentrické a kristocentrické zaměření a vybídl ke správně mariánské úctě. Práce dále popisuje vliv druhého vatikánského koncilu na vývoj v Čechách.

⁵⁴⁹ Srov. *Matka Páně*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 116.

ABSTRACT

The transformations of Marian devotion in the history of the Czech Church

Key terms: Marian devotion, Second Vatican council, the history of the Czech Church, Orders, the Pilgrimage

This thesis deals with the transformations of Marian devotion throughout the history of the Czech Church. The aim of this work is to present the chronological development of the manifestation of Marian devotion in the history of the Czech Church.

Marian devotion is in this thesis presented in the light of the Second Vatican council as a phenomenon, which has universal dimensions. These universal dimensions began to manifest by the eastern and western tradition, which helped to anchor Marian devotion in our country. Marian devotion spread by the orders and by them touched all social classes in our country. Consequently had Marian devotion appeared to the literary, art, social and scientific fields. By the coming Hussitism and the Reformation there was a successive change of religion unity in the Czech country, which had reflected to the decline of expressing of Marian devotion too. This decline was overcome by the Recatholicization, which had expanded the Marian devotion. In the time of enlightenment there was a successive decline of devotion in Marian because of new wave of rationalism. This wave was partly discontinued in the second half of the nineteenth century. This fact had a connection with orders action and also with many revelation of Virgin Mary in the world. This had consequences in development of Marian brotherhood and the development of life at the pilgrimage places. Unfortunately the people devotion perceived Virgin Mary theologically wrong. On this fact reacted the Second Vatican council, which put the clear theocentric and christocentric orientation and challenged to the right Marian devotion. These thesis describes the reflection of the Second Vatican council on the development in the Czech country.

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
TEOLOGICKÁ FAKULTA
Instituta
Kněžská 8
370 01 České Budějovice